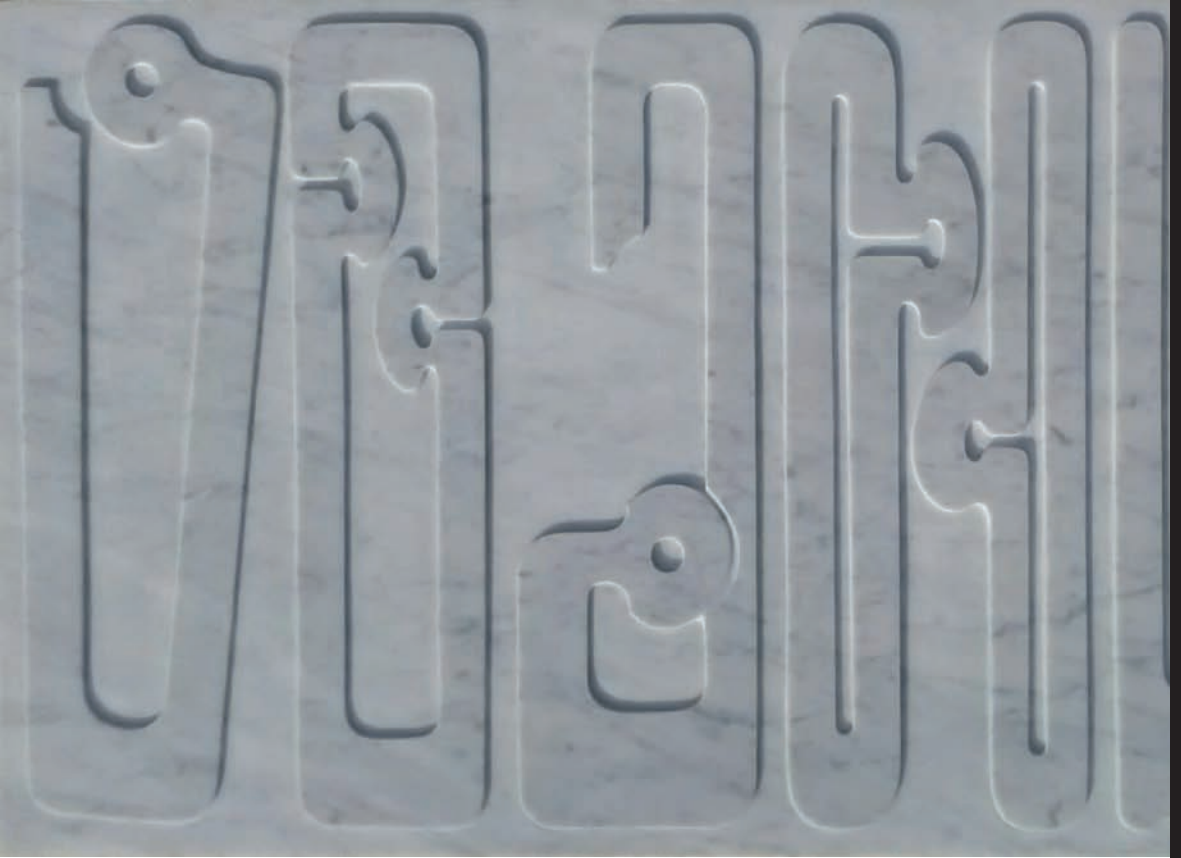

ESTETIČKO DRUŠTVO SRBIJE

UDRUŽENJE GRAĐANA „MLADI GRAŠAK“ ZA UMETNOST,
KULTURU, MEDIJE I DRUŠTVENA PITANJA

Zbornik radova ▶▶▶ 2023

FILOZOFIJA MEDIJA: MEDIJI I NAUKA

FILOZOFIJA MEDIJA:

MEDIJI I NAUKA

Zbornik radova

▶▶▶ **2023**

Estetičko društvo Srbije
Udruženje građana „Mladi grašak” za umetnost,
kulturu, medije i društvena pitanja

FILOZOFIJA MEDIJA: MEDIJI I NAUKA

Zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije
Beograd, 16–18. septembar 2021. godine

Beograd, 2023.

Izdavači
Estetičko društvo Srbije
Rige od Fere 4, Beograd
NVO „Mladi grašak”
za umetnost, kulturu, medije i društvena pitanja
Bulevar Zorana Đinđića 26/13, Novi Beograd

Za izdavače
Prof. dr Nebojša Grubor
Prof. dr Divna Vuksanović

Urednici
Prof. dr Divna Vuksanović, prof. dr Dragan Čalović, prof. dr Vlatko Ilić,
prof. dr Marko Đorđević, mr Dragana Kitanović

Recenzenti
Prof. dr Ratko Božović
Prof. dr Vesna Đukić
Prof. dr Zoran Jevtović

Programski odbor
Prof. dr Divna Vuksanović, prof. dr Stefan Lorenz Sorgner,
prof. dr Predrag Finci, prof. dr Zoran Jevtović, prof. dr Ratko Božović,
prof. dr Dragan Čalović, prof. dr Hrvoje Jurić, prof. dr Marie-Luise Angerer,
prof. dr Margarita Veniaminovna Silanteva

Organizacioni odbor
Prof. dr Vihren Bouzov, prof. dr Marko M. Đorđević,
prof. dr Dobrivoje Stanojević, prof. dr Damir Smiljanić, prof. dr Vlatko Ilić,
doc. dr Vuk Vuković, dr Katarina Šmakić, dr Miroslav Vićentijević, dr Biljana
Jokić, dr Ivana Petrović Hristopulu, mr Livia Pavletić

*Održavanje skupa i objavljivanje Zbornika podržalo je Ministarstvo prosvete,
nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.*

SADRŽAJ

REČ UREDNIŠTVA.....	5
УВОДНА РЕЧ	
Драган Симеуновић ВАЖНОСТ И УВАЖАВАЊЕ (Важност медија за науку).....	7
Miloš Agatonović RAČUNARSKE SIMULACIJE KAO FIKCIJE I NJIHOVO MESTO U NAUCI.....	15
Vihren Bouzov WHY DID GLOBAL CORPORATE MEDIA BUILD A FAKE WORLD? (Epistemological Perspective).....	23
Kamenko Bulić MATCH POINT: REŽIMSKA I DISIDENTSKA MEDICINA IZMEĐU POLITIKE I MEDIJA Pervertiranje nauke u koronijalnom dobu.....	33
Fahira Fejzić Čengić DOGAĐA LI SE KRAJ ZNANOSTI I/ILI KRAJ MEDIJA?.....	55
Dragan Čalović KRITIKA STUDIJA MEDIJA: FUKSOVA KRITIKA METODA U DELU OSNOVI KRITIČKIH STUDIJA MEDIJA I KOMUNICIRANJA.....	61
Јелена Иванишевић Пауновић МЕДИЈИ, НАУКА, КРЕАТИВНОСТ И ОДГОВОРНОСТ Медији и наука кроз теорију психологије креативности.....	71

Предраг Јакшић ПЕРПЕТУУМ МОБИЛЕ: МЕДИЈИ У ФУНКЦИЈИ АУТОРИТЕТА НАУКЕ / НАУКА У ФУНКЦИЈИ АУТОРИТЕТА МЕДИЈА	87
Dragana Kitanović НАУЧНА ИМАГИНАЦИЈА И FILM: Tehnologizacija (post)apokaliptičnih želja u Vendersovom filmu <i>Do kraja sveta</i>	97
Душко Прелевић ЗАИНТЕРЕСОВАНА НАУКА: ИЗМЕЋУ ПОПУЛАРИЗАЦИЈЕ И ПРОПАГАНДЕ	107
Damir J. Smiljanić MEDIJSKI OVRT U DUHOVNIM NAUKAMA	119
Војана Тајисић ISTINA U NAUČNOM I MEDIJSKOM SVETU	129
Ђорђе Томовић PEDAGOŠKO OBOGAĆIVANJE ZNANJA: KORIŠĆENJE MEDIJA SA CILJEM INFORMALNOG OBRAZOVANJA TOKOM KARANTINA	135
Divna Vuksanović MEDIJI I NAUČNE DOGME	149
ПРИЛОЗИ	
Драган Раденовић МЕДИЈИ И НАУКА	165
ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ	
Иван Јеремић	177

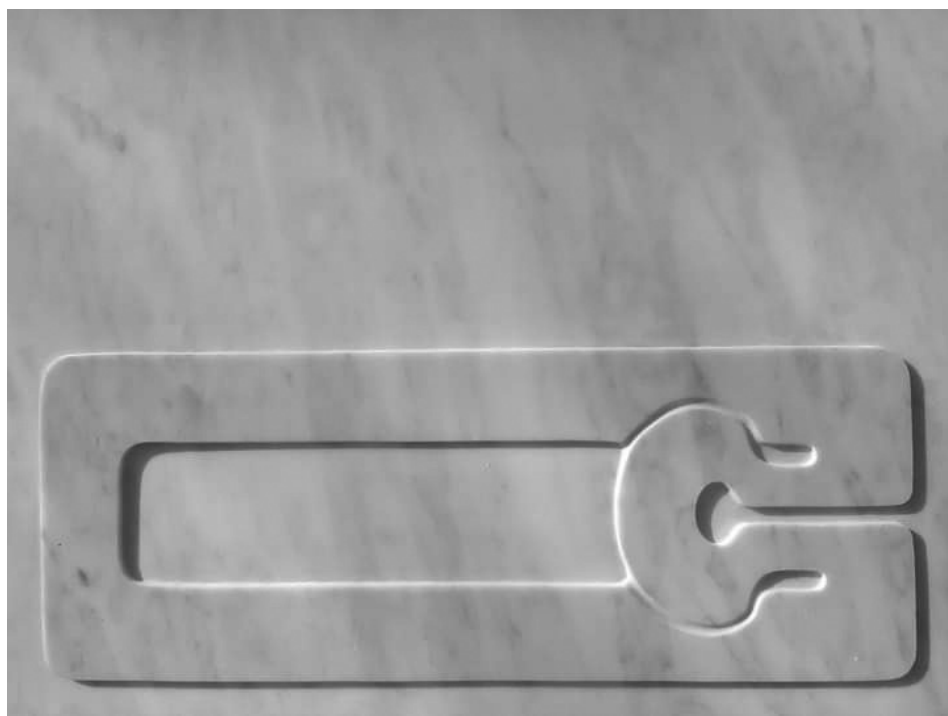
REČ UREDNIŠTVA

Naučni skup Filozofija medija reaktualizovao je značajnu temu „Mediji i nauka”, sa ciljem ponovnog preispitivanja/sagledavanja/promišljanja/razumevanja složenog odnosa između ove dve oblasti delovanja, a u uslovima savremenih društveno-tehnoloških i vrednosno-ideoloških kretanja.

Tokom prethodnih decenija, rezultati istraživanja čiji je fokus bio na rasvetljavanju ovog pitanja ukazali su na snažnu dinamiku izmene odnosa medija i nauke, njegove percepcije, kako u stručnim krugovima, tako i u javnosti(ma), te njegovog ostvarivanja, krećući se od prihvatanja stava o nepremostivom jazu između naučnog i medijskog delovanja, preko uočavanja potrebe umerenog povezivanja, do prepoznavanja značaja njihovog čvršćeg umrežavanja. Stav o neprimerenosti uspostavljanja saradnje između predstavnika naučne zajednice sa medijskim profesionalcima, pre svega zbog njihove sklonosti ka senzacionalizmu, a koji je dominirao tokom sedamdesetih godina dvadesetog veka, već je s narednom decenijom bio ublažen, da bi u kasnijem periodu praksa medijskog izveštavanja o naučnim kretanjima sve češće bila pozitivno ocenjivana. Uslozljavanje javne sfere, započeto već tokom devedesetih godina, a dodatno intenzivirano početkom novog milenijuma, te sve veći finansijski izazovi sa kojima se profesionalne medijske kuće suočavaju, osnažile su, čini se, burne senzacionalističke tendencije medija i otvorile prostor sve snažnijoj banalizaciji medijskih sadržaja. Iz pomenutih razloga, smatramo nužnim ponovno ispitivanje nikada kompleksnijeg odnosa između medija i nauke.

Ovaj odnos, budući da je u svojoj osnovi višedimenzionalan, ne ostaje samo na nivou promišljanja veze između nauke i medijskog izveštavanja, već jednako zalazi i u domen razumevanja naučne utemeljenosti medijskog rada, naučne zasnovanosti medijskih tvrdnji, te promišljanja naučnih pristupa i metoda analize medijskih sadržaja i, uopšte, medijskog delovanja. Ovim zbornikom namera nam je bila da ukažemo na složenost odnosa medija i nauke.

Uredništvo

Ivan Jeremić, *Globalni čovek*, mermer, 55x50x03, 2016.

УВОДНА РЕЧ

Драган Симеуновић

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

ВАЖНОСТ И УВАЖАВАЊЕ

(Важност медија за науку)

Сви људи теже да буду уважени и тиме потврђени у очима других као бића која имају вредност. То проистиче колико из наше природне тежње ка савршенству, толико, ако не и више, из наше нарцисоидне тежње за самопо-тврђивањем, али и ради објективног увећања личне или колективне моћи или бар отклањања осећаја немоћи која нас деградира и неумитно чини инфериорним у односу на друге са којима вољно или невољно остварујемо суживот, пошто је инфериорност увек повезана са недостатношћу, мањом способношћу или недовршеношћу, дакле, са објективно мањом вредношћу.

Важност, односно битност, проистиче из процене или из потврђено-сти могуће или остварене корисности некога или нечега по друге, пре свега по оног ко ту корист може имати, односно уочити је као вредност. Другим речима, важно је оно што је потребно, и што је више потребно, то је више важно. Осећање да смо ми као особе, или да је нешто што ми знамо и умемо, дакле нешто што можемо, потребно неком, ствара у другима доживљај наше важности, а у нама и осећај важности и оплемењујуће самопоштовање. Чак се и пријатељи бирају по критеријуму – да ли би могли бити од помоћи у невољи.

Страшно је, али истинито да је пренаглашавање овог принципа у савременом свету довело до тога да за нас више ништа, па ни човек не вреди ако нема конкретну, или обећавајућу употребну вредност. Тиме је сам сми-сао речи „важност”, која уједно значи и „битност”, стављен у други план, јер „битност” долази од речи „битак”, „биће”, а савременост нам свако биће које нема „употребну вредност” по нас претвара у небиће. Не бити уважен значи не бити, у крајњем, не постојати. Зато се и лаконски каже за оне који су небитни да не постоје. Уваженост је временом постала ништа друго до јавно или видно признање нечије важности, чињење те особе социјално видљивом, чиме се постиже и признање нечије егзистенције.

Услед потребе за стицањем уважености, људи настоје да учествују у нечему у чему могу да буду корисни и да искажу вредност свог доприноса, било да је реч о послу, хобију или забави, како би били потврђени као потребни, а тиме и важни. Уважавање је потврђивање наше вредности од других, у крајњем, делимично и нашег мишљења о нама самима.

Сопствено самовредновање никада није довољно за пун осећај самопоштовања, јер као што субјективност у тој процени може водити у осећај мање вредности, исто тако немогућност објективне процене сопствене вредности, услед њене заснованости само на личном доживљају себе и својих квалитета, може водити и у осећај сопствене превелике важности, односно у неосновану и измаштану оцену о својој вредности, што се колоквијално најчешће назива „уображеност”.

Исто тако, ни неко формално постигнуће, баш као ни уображеност, не изазива стварни већ само привидни респект, а често бива и узроком јавног ниподаштавања. Отуда никада и ни у једној средини није било, нити ће бити добро хвалити се собом и самопроглашавати се за елиту ма у чему. Стари друштвени принцип постигнућа уважености је да човек није оно што мисли о себи, већ да је човек оно што о њему мисле други, а други пак мисле о њему на основу процене његове стварне вредности као остварене личности, односно, на основу процене вредности, односно друштвене корисности његових остварених или могућих доприноса, постигнућа и остварења. Одувек је било велико умеће знати ускладити сопствени доживљај своје вредности са степеном уважености околине, а још веће умеће је умети подизати степен своје уважености у очима других тако да не постанемо зависни од имања туђе уважености.

Иако је то напорно, исплати се. Уваженост је потврда наше вредности, што омогућава доживљај супериорности, односно, отклањање осећаја инфериорности, и увећава нашу друштвену моћ која се најчешће манифестује у оствареној, или потенцијалној доминацији над другима. Осећати се мање важно, значи осећати се мање вредно и самим тим инфериорно, што неминовно генерише патњу.

Да ли људска тежња за уважавањем више проистиче из нарцизма, или пак можда из потребе да се заштитимо и на тај начин, у крајњем, дакле из нагона за преживљавањем? Адлер чак сматра да постоји и посебан нагон за уважавањем.

Нема сумње да је уважавање као признање уочене и признате вредности, израз респекта који нас чини безбедним од онога који нас уважава, а и њега безбедним од нас, јер не нападамо оне који нас уважавају. Очигледно је да данашња тежња да будемо уважени има сложenu потку и да потиче од потребе да се осећамо безбедни, колико и од нашег урођеног нарцизма или друштвено развијене несигурности.

Колико је уважавање важно за људско биће показују истраживања чији су резултати и закључци изведени из њих сагласни да неуважавање некога од околине доводи то биће у стање трауме, док је неуважавање себе још горе, јер неминовно доводи до болести. Одавно је у медицини познато да ако човек себи престане да буде важан, ствара тиме предуслове да добије рак, или неку другу тешку болест. Додајмо да и запостављање себе такође води у патолошку ситуацију и болест, код старијих особа најчешће у Диогенов синдром. Узорни живот античке Атине подразумевао је међусобну уваженост свих и налажење вредности у свему што је има. Како каже Гадамер, тада је чак и старост била слављена¹, док је данас старост схваћена као пуко биолошко одбројавање, корачање ка смрти, или бесмислени, скромни и мучни део живота, што је скоро генерална заблуда савременог човечанства. Мудри Грци су пак знали да свако животно доба има своје предности и тиме и вредности, и да стога у сваком добу човек не само да има потребу, већ и да може да буде уважен; у старости се то постиже перманентним одржањем личног достојанства.

Претерано уважавање неког може водити до сопственог неуважавања. Због тога, многи људи плашећи се да не изгубе сопствену уваженост не исказују уважавање према другима, што води у другу крајност. У питању је само имање мере, као и у много чему другом, али многим није ни дато ни задато да умеју да мере.

Исто тако, проблем на плану уважавања може настати услед чињенице да многи људи и када их уважавамо не узвраћају на наше уважавање истом мером. Разлози за то могу бити разни, почев од њихове погрешне процене да је наше уважавање њих израз нашег страха, признање њихове доминације над нама, или да је пак израз наше прикривене намере да их након ласкања искористимо на неком плану. Таква могућа реакција неузвраћања уважености на наше уважавање демотивише значајан број људи не само да исказују своје уважавање према тим особама него уопште према другима, што је погрешан став. Истраживања, наиме, потврђују да немали број људи који на почетку нису узвратили уважавање онима који су им уважавање исказали, временом мења своје држање и такође почиње да исказује уважавање према онима који њима исказују своје уважавање. Тачније, у оној мери у којој се уверавају да нечији изрази уважавања нису израз страха, или прорачунате намере, људи почињу да узвраћају на уважавање уважавањем. И не само то. Ако упорно исказујемо своје уважавање према некоме на примерен начин, та особа ће након једног периода сумњичавости настојати да нам узврати уважавањем на наше уважавање, да би га задржала, јер јој оно напосто

1 Ханс Георг Гадамер, „Похвала теорији”, *Летопис Матице српске*, књ. 457, 1996.

годи, и уз то, што је још важније, зато што јој наше уважавање треба, јер је оснажује у доживљају и вредновању саме себе.

Стога, када би људи једни друге више уважавали, њихова потреба за бољим доживљајем себе од стране других би била у већој мери остварена услед чега би били бољи и њихови односи са другим људима, што би у крајњем водило томе да свет буде боље уређено, пријатније и сигурније место. Уместо тога, ми данас имамо илузију о добро уређеном свету, претпоставку која, како би рекао Мерло-Понти, једноставно не стоји².

Такође се отвара и питање – да ли је уважавање у ствари саосећање, израз емпатије. Иако се уважавање и саосећање изражајно преплићу, они нису и не могу бити исто, већ из разлога што је уважавање засновано на вредновању, док је саосећање чиста емоција заснована на доживљају солидарности са особом која има неки проблем. Више би се могло рећи да је саосећање уважавање нечијег проблема него што је уважавање особе која тај проблем има. Њихова сличност је и у томе што претерана емпатија према другима може довести од запостављања себе и својих потреба и интереса, до тога да претерано бринући о другима заборавимо на себе. И у овом случају, као и код претераног исказивања уважавања, лек је у мери емпатичности. Границе наше саосећајности испод којих се не сме ићи треба јасно идентификовати и утврдити, узимајући у обзир сопство, односно, сопствене потребе и интересе који не смеју бити запостављени испод неког нивоа и у квалитативном и у временском смислу, да не бисмо себи проузроковали штету на здравственом или на неком другом плану.

Истинско уважавање се не сме помешати са нашим осећајем брижности према неким људима. Исказивање брижности, нарочито кад је претерано, често изгледа као уважавање, али је у суштини нешто друго. Оно је израз наше социјалне примораности која углавном произилази из наше актуелне друштвене улоге и потребе да будемо исправни и уклопиви у социјални образац одношења према обавезама, који нам је наметнут још у детињству путем васпитања, морала или религије. Осећај примораности да будемо ту за неке да би њима било добро, који има свој корен у раном детињству, може се временом код неких особа проширити чак и до граница осећаја примораности да будемо ту за све, што је пре својеврсна патолошка ситуација него истинско уважавање других. Уважавање није испуњавање обавезе по сваку цену већ облик комуникације у којој се особе вреднују.

Уваженост се разликује од важности по томе што се не мора стицати само на основу процене наше корисности, већ и могуће штетности, дакле опасности по онога који процењује. Таква врста уважености је заснована на страху, а не на дивљењу због веће способности. Сем у биолошки структурираној ситуацији, она је најчешће присутна у политици.

2 Maurice Merleau-Ponty, *Humanizam i teror*, Mladost, Beograd, 1986, 24.

Уваженост и важност се могу исказивати на разне начине у разним областима живота. Традиционално су, рецимо у сфери уметности и забаве, слава и популарност били докази нечије уважености, док су у сфери рада ти докази били потврђена стручност и марљивост, а у науци је уваженост односно важност одувек била везивана за достигнућа и њихову употребну вредност. У политици се најлакше постиже важност особе, јер она произилази већ из њеног задобијеног или добијеног места у хијерархији моћи, односно власти, док је стварну социјалну уваженост нужно постићи резултатима. Уједно, нигде као у политици није толико присутна привидна уваженост која се рађа услед страха људи да би им особа која је на позицији моћи могла нанети штету, па и угрозити им слободу и живот. Уопште, у свету политике се више тежи привиду свега па и важности и не ради се на њеној заснованости на стварним вредностима. Отуда нигде као у политици не важи она Гетеова мисао да „сви желе да буду неко, али нико не жели да духовно расте.”

Данас су, пре свега захваљујући новим медијима, те ствари све више измешане, па се и у сфери науке може релативно брзо постати шире популаран, па чак и славан, док је некада тај статус уважености био резервисан само за ретке, и то повремено, иако су научна достигнућа била стална и честа појава. Медији помажу да се свако уважавање увећа и умножи и да брзо даје резултате. Но, ни у једној другој друштвеној сфери се не може постати тако брзо и толико важан као што је то могуће у сфери политике. У њој је важност базирана на количини моћи, те већ самим имањем политичке позиције особа постаје онолико важна колико моћи поседује. За разлику од других сфера количина важности у политици је пропорционална ономе што особа може, а не ономе што она зна или уме да учини. Рецимо, сваки министар је више уважен од сваког председника општине, јер се тачно зна шта и један и други могу да ураде, односно да помогну, или наштете, дакле бивају уважени пропорционално количини своје политичке моћи коју тренутно поседују. Иако је важност у политици далеко већа него у другим друштвеним сферама, она има ту ману да није трајна, јер је директно везана за време поседовања, или вршења неке функције, док то рецимо са науком није случај. Уваженост у науци, сасвим супротно, зависи од постигнућа и употребне вредности резултата за науку и траје и кад буде превазиђена новим открићима. Док је одржање уважености и имање важности независно од резултата, један од кључних основа тежње сваке власти јесте да се продужи, а у науци се тежи одржању и увећању важности постигнућа, из чега, сама по себи, проистиче и уваженост некога или нечега у науци.

Важност која је заснована на истинском умећу, или на резултату у уметности, или у науци, релативно је трајна. Важност у политици се разликује од важности у већини друштвених поља зато што углавном само траје

онолико дуго док неко има моћ, односно, власт. Са губитком важности у политици, губи се и уваженост околине. Управо зато политичари који су изгубили власт толико жуде свом повратку, јер човекову нарцисоидну личност ништа не пече и не нагриза као губитак уважавања, сходно принципу „да-богда имао па немао”. Илустрација тога је што бивши политичари, као неуважене особе, тврде да се не осећају довољно безбедни и по правилу траже лично обезбеђење и након престанка обављања неке политичке дужности. Међутим, у највећем броју случајева се ради о самообмани људи на власти да су стварно били уважавани, а заправо се најчешће ради о масовном привиду уважености услед пуког респекта сваке, па и њихове власти од стране масе, тако да је њихова патња излишна, јер се не може изгубити оно што се није ни имало. У том смислу, треба посматрати и њихов захтев за личним обезбеђењем као покушај да се и у својим и у туђим очима одржи привид њихове изгубљене важности³. Науци пак једино обезбеђење које треба јесте обезбеђење од самовоље политике у односу са науком.

Људи који нису уважени склони су да се буне против оних који их не уважавају као појединце, или припаднике неке друштвене групе, тврдећи да такви имају према њима неоснован непријатељски став, а ако су ти који их не уважавају на власти онда су људи склони да чине све што могу и смеју како би им умањили или одузели власт. И у томе данас медији, а посебно друштвене мреже, имају важну, може се рећи често и одлучујућу улогу.

Евидентно је да што је власт већа, властодршци мање уважавају оне над којима владају. Јер, уважавање је сарадња, а они који су много јачи, односно, моћнији од других не сарађују, они слабијима заповедају, или им на други начин намећу своју вољу.

За политичаре је уваженост од стране других од непроцењивог значаја. Не само што им она омогућује да снагом оних који их уважавају дођу на власт, и да се на њој одржавају, већ и због тога што се њоме потврђује њихова важност. Немање и непотврђивање важности уваженошћу су почетак краја не само владара и његовог владања, већ често и његове државе. Због тога, политички противници оних који су на власти увек настоје да умање њихову важност тако што изналажењем њихових грешака и мана смањују степен њихове уважености у очима народа. Свесни тога, они који су на власти се увек жестоко боре против ма ког вида омаловажавања њихове личности или ефеката њихове владавине, не желећи да престану да буду важни. У томе се, током историје, ишло тако далеко да су одрубљиване главе због шале на рачун владара, робијало годинама због песама које су имале подтекст неуважавања власти и протеривани су из државе они који нису исказивали довољно поштовања према властима, чак и иако нису исказивали

3 Види: Драган Симеуновић, *Политика као уметност илузије*, Прометеј, Матица Српска, Центар за културне интеграције, Нови Сад, 2022.

ни неуважавање владајућих. У том смислу се важност и уважавање стално исказују и потврђују у пољу политике као битан инструмент борбе за власт и одржање на њој.

Наука и њен свет немају тај проблем. У њој важност и уважавање нису толико илузорне природе, нити наука том привиду тежи. Објективност као принцип науке и овде долази до пуног изражаја, а у томе важну улогу имају и још више би требало да имају медији.

Медији једини могу интензивно да промовишу нове научне трендове, који су за сада видна будућност науке и уједно велика шанса за опстанак и напредовање многих, пре свега друштвених и хуманистичких наука. Мењање улоге свих наука уопште је неминовно и услед све веће брзине друштвеног живота, што ће се манифестовати у њиховом све већем окретању прогнози и превенцији, али без напуштања објашњења садашњости и нуђења решења за презентне проблеме, као и стављањем акцента на интердисциплинарна и мултидисциплинарна истраживања⁴.

Нико као медији⁵ не може да повећа или умањи јâз који се последњих деценија увећава између природних и друштвених и хуманистичких наука који се из стручног поља брзо пренео у медије, и све више резултира позивима на укидање, односно нефинансирање друштвених и хуманистичких наука, што се замало догодило у Јапану, а у САД је резултирало преполовљавањем буџета за те науке. Уместо да распирују „рат наука”, медији су ти који могу човечанству да појасне да друштвене и хуманистичке науке могу да задрже свој значај само приближавањем природним наукама⁶, али без амбиције надметања, па чак и без тежње за једнакошћу са њима, већ са амбицијом своје увећане друштвене корисности услед растуће иновативности и сложенијег фронетичког вршења своје функције, а тиме и оправданости не само свог постојања, већ и вероватног напретка. То наравно подразумева

4 Robert Fri W. & Maxine L. Savitz, „Rethinking energy innovation and social science”, *Energy Research & Social Science*, Institute for Strategic Energy Analysis, NREL, USA, 1/2014, 183-187; Mathias Beck, „Die Medizin der Zukunft”, *Spektrum der Wissenschaft*, Spektrum der Wissenschaft Verlagsgesellschaft mbH, Heidelberg, Mai 2015; Марина Мартинова, „Коришћење етнолошког знања у државном управљању. Искуство Русије”, *Гласник Етнографског института САНУ*, LXI (2), 2013, САНУ, Београд, 41-51.

5 На пример, угледни часопис *Економист* је 1995. године у уводној речи свог уредника изнео суд да „74,6% социологије чине глупости” што је уједно послужило и за наслов тога текста. *The Economist*, May 5, 1995, p.1. Након тога је букнуо преко медија „рат” између представника друштвених и природних наука, који, са прекидима још увек траје, а захвата повремено и нашу средину.

6 Види, нпр: S. B. Funmilayo, „Social Sciences and Human Capacity Building”, *Journal of Social Sciences and Public Policy*, Faculty of Social Science of the University of Oradea, Oradea, Volume 6, Number 2, 2014, 91-104.

враћање вечитој дилеми – да ли је за медије важније да буду много читани (гледани), или да буду веома корисни.

Приклањајући се овом другом, можемо рећи да никада као данас није била актуелна Фарадејева максима о потреби, а можемо слободно рећи и изузетној важности чињења научних резултата јавним (“To work, to finish, to publish.”). Притом то „јавним” одавно више не значи пуко штампање и објављивање научних радова, већ континуирано упознавање друштва помоћу медија, не само са новим донетима науке, већ и са коришћу науке и научног рада по друштво, односно доприносом научника *bonum commune*.

Чињење медија за науку, чак и кад је скоро нехотично, без довољне свеости о значају свог чињења, за науку је од огромне важности, а камоли онда када је осмишљено и представља део стратегије цивилизацијског развоја. Њихов задатак данас треба да буде постављање науке на пиједестал света кроз уважавање без премца и чињење научника друштвено познатом и признатом, а не самопроглашеном елитом, што је сасвим у складу са потребом што објективнијег друштвеног одређења елите у демократском друштву.

Наравно, медији треба да задрже своју важну улогу и у популаризацији науке, медијском профилирању научних резултата и указивању на важност научних открића и могућности њихове примене. Они треба да теже и корекцији аутодидактичког приступа науци који омогућавају савремене технологије, што често резултира самовољним и неретко и злонамерним интерпретацијама научних достигнућа која често више плаше свет него што га радују. Растућа интеракција се да сагледати на примеру коришћења интернета где је могућност упознавања са научним резултатима драстично увећана, а упознавање веома омасовљено, али без могућности контроле и корекције, као што и налаже доба пост-истине. Корективна функција медија на том плану била би од непроцењиве важности не само зарад досезања истине, већ и зарад отклањања конфузија и страхова који прате наш живот при доживљају науке и медицине, имајући у виду да се њихови проналасци све више виде и самоинтерпретирају као опасност, а не као помоћ и спас за човечанство.

RAČUNARSKE SIMULACIJE KAO FIKCIJE I NJIHOVO MESTO U NAUCI¹

Apstrakt: Cilj ovog rada je da pokaže da su računarske simulacije, kao medij koji se koristi u nauci, nalik fikciji. Kod računarskih simulacija koriste se modeli koji se predstavljaju pomoću računarske tehnologije tako da odgovaraju fenomenu. Modeli uopšte imaju ulogu da nas uvere da na adekvatan način predstavljaju stvarnost, kao što fikcija treba da nas uveri da je svet koji predstavlja poput našeg sveta, odnosno, da je u svetu fikcije zapravo reč o našem svetu koji je, manje ili više, prikladno izmenjen. Računarske simulacije predstavljaju, u većoj ili manjoj meri uverljivo, samo neki aspekt fenomena, pri čemu simulacija ne može biti sam fenomen budući da je uvek po sredi aproksimacija. Pri izučavanju fenomena naučnici koriste simulacije kako bi približno predstavili aspekt fenomena koji ih interesuje, pri čemu ga prihvataju kao da je u pitanju sam fenomen, kao kada prilikom čitanja uverljive priče prihvatamo fiktionalne ličnosti i objekte iz priče kao stvarne.

Ključne reči: računarske simulacije, analogne simulacije, modeli u nauci, eksperiment *in silico*, fikcija

1. UVOD

U ovom radu razmatraću ulogu računarskih simulacija kao vrste medija u nauci, pri čemu ću pokušati da pokažem da su računarske simulacije nalik fikciji. Razmatranje se oslanja na studije koje temeljno razmatraju filozofske probleme u vezi sa računarskim simulacijama, njihovo definisanje, epistemološke probleme u upotrebi računarskih simulacija u nauci, kao i poređenje računarskih simulacija sa fikcijama. Rad se oslanja, s jedne strane, na studije o računarskim simulacijama Erika Vinsberga (Eric Winsberg) i drugih poznatih teoretičara računarskih simulacija, i s druge strane, na studiju Džona Vudsda (John Woods) o fikcijama, pre svega na njegovu knjigu *Truth in Fiction* (2018). Pošto se razmatranje oslanja

¹ *Napomena:* Razmatranje na osnovu kojeg je nastao ovaj rad prvo sam izložio na konferenciji *Filozofija medija: mediji i nauka* (2021). Zatim sam razmatranje proširio i preveo ga na engleski jezik; ova proširena verzija razmatranja je objavljena u tematskom broju časopisa *Balkan Journal of Philosophy* sa temom „The Epistemology of Computer Simulations” (2022). Videti Agatonović, M. „Computer Simulations as Fiction in Science”, *Balkan Journal of Philosophy*, 14(1), 2022.

na već postojeće studije, ono neće sadržati ništa novo, niti o računarskim simulacijama niti o fikcijama. Ipak, ovo razmatranje bi trebalo da razjasni po čemu su računarske simulacije uopšte, pa i one koje se koriste u nauci, slične fikcijama, utvrđujući pri tom implicitne teze koje se podrazumevaju u simulacijama, a za koje Vuds pokazuje da prećutno važe u svakoj uverljivoj fikciji.

2. ODREĐENJE RAČUNARSKIH SIMULACIJA

Sa razvojem računarske tehnologije razvijaju se računarske simulacije kao sredstva predstavljanja, kako u nauci tako i izvan nje. U tom smislu, računarske simulacije jesu vrsta medija koji se koristi kako bi se pomoću računarskih programa predstavio i izučavao neki fenomen. Međutim, računarske simulacije se ne mogu jednoznačno odrediti. U *svedenom smislu*, one predstavljaju programe koji se koriste na računarima kako bi se razmatralo ponašanje matematičkog modela koji predstavlja aproksimaciju nekog aspekta stvarnog fenomena. Stoga se računarske simulacije koriste u rešavanju jednačina kojima se predstavljaju stvarni sistemi kako bi se istražila njihova matematička svojstva, budući da se u tim slučajevima analitički metod ne može uspešno primeniti.² Računarska simulacija u *širokom smislu* može se razumeti kao obuhvatan metod izučavanja različitih vrsta sistema. Ovaj metod podrazumeva odabir modela, pronalaženje načina primene modela u formi koja može da se koristi na računaru, izračunavanje rezultata algoritma (*output*) i vizuelizaciju podataka. U skladu s tim, Erik Vinsberg (Eric Winsberg) pruža sledeću definiciju računarskih simulacija u širokom smislu:

– Uspešna istraživanja pomoću simulacija su više od računanja brojeva. U njima se koriste različite tehnike (mnoge od njih, prema Hjuzu /Hughes/, uključuju zamišljanje na jedan ili drugi način) kako bi se izveo zaključak na osnovu brojeva.

– Simulacije na kreativan način koriste tehnike računanja koje su motivisane izvan matematike i teorije. Ako tako razumemo simulacije, za razliku od prostih proračuna koji se mogu izvesti na računaru, rezultati simulacija nisu automatski pouzdani. Veliki napor i stručnost su potrebni kako bi se odlučilo koji rezultati simulacija su pouzdani a koji nisu.³

2 Humphreys, P., „Computer Simulation”, u: *PSA 1990 (Volume 2)*, The Philosophy of Science Association, East Lansing, MI, 1990, str. 497–506.

3 Winsberg, E., „Simulated Experiments: Methodology for a Virtual World”, *Philosophy of Science*, 70(1), 2003, str. 111. Preveo Miloš Agatonović.

3. UPOTREBA RAČUNARSKIH SIMULACIJA U NAUCI

Nedavno je u nauci uveden pojam analogne simulacije koji podrazumeva upotrebu „okvira modelovanja (*modelling framework*)”. Pomoću okvira modelovanja stvaraju se modeli, pri čemu je okvir odgovarajući samo pod izvesnim domenom uslova.⁴ Na primer, u izučavanju fenomena horizonta događaja crnih rupa (na primer, fenomena Hokingove radijacije) u fizici kao analogna simulacija može se koristiti fenomen „glupe rupe (*dumb hole*)” iz mehanike fluida.⁵ U ovom slučaju, postoji izomorfizam između načina modelovanja posebne vrste fenomena u mehanici fluida i adekvatnog načina modelovanja ponašanja kvantnog polja u blizini horizonta događaja crne rupe. Računarske simulacije se razlikuju od analognih simulacija po tome što se modeli, koji bi trebalo da odgovaraju fenomenu koji se izučava, stvaraju tako što se digitalno programiraju kako bi se postigao izomorfizam sa modelom fenomena. Digitalno programiranje na računaru kod računarskih simulacija bi odgovaralo pripremanju analognog modela kod analognih simulacija.

Modeli i simulacije u nauci uvek zavise od naučnih teorija. Naučne teorije se primenjuju zahvaljujući modelima, pri čemu se modeli izvode na osnovu teorija. Analogne simulacije, kao što su to glupe rupe u izučavanju crnih rupa, predstavljaju modele koji su izvedeni iz izvesnih teorija (teorija mehanike fluida kod glupih rupa) i koji bi trebalo da odgovaraju modelima koji se izvode iz drugih teorija (teorija kvantne fizike, ako se izučava fenomen Hokingovog zračenja). Kod računarskih simulacija, modeli se digitalno programiraju tako da odgovaraju fenomenu koji treba da predstavljaju, a na osnovu naučnih teorija koje je nauka zvanično prihvatila ili koje nauka treba da proveriti, pokušava da potvrdi, ispita, testira, opovrgne. Pomoću modela i simulacija u nauci može se doći do predviđanja, objašnjenja, ili čak i dokaza koji mogu da potkrepe ili opovrgnu naučne teorije. U tom smislu, uloga simulacija u nauci odgovara ulozi eksperimenata, s tim što se simulacije mogu koristiti u slučajevima kod kojih nije izvodljivo ili celishodno vršiti eksperimente.

Još su matematičari Džon fon Nojman (John von Neumann) i Stanislav Ulam (Stanislaw Ulam) nekoliko godina nakon Drugog svetskog rata uviđali prednosti upotrebe statističkih metoda i modela na računarskim uređajima u poređenju

4 Dardashti R., Thebault, K. P. Y. & Winsberg, E., „Confirmation via analogue simulation: what dumb holes could tell us about gravity”, *British Journal for the Philosophy of Science*, 68(1), 2015, str. 12.

5 Unruh, W. G., „Experimental black-hole evaporation?”, *Physical Review Letters*, 46(21), 1981, str. 1351–53; Unruh, W. G., „Sonic analogue of black holes and the effects of high frequencies on black hole evaporation”, *Physical Review D*, 51(6), 1995, str. 2827–38; Unruh, W. G., „Dumb holes: analogues for black holes”, *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 366, 2008, str. 2905–13.

sa eksperimentima u nauci. Rešavajući problem ponašanja neutrona, Nojman i Ulam su uvideli da je eksperimentalno istraživanje u tom slučaju previše skupo i da je problem previše komplikovan za analizu, pa su predlagali upotrebu metoda Monte Karlo kod statističkog uzorkovanja pomoću elektronskog računarskog uređaja.⁶

Upotreba računarskih simulacija u nauci svakako ima svoje prednosti u poređenju sa naučnim eksperimentima. Neki teoretičari izričito tvrde da su uspešne simulacije isto što i eksperimenti. Norton (Stephen D. Norton) i Sap (Frederick Suppe) (2001) smatraju da programirani računari valjanom simulacijom mogu „realizovati” model koji je, zapravo, model fizičkog sistema.⁷ Kada je model valjan i kada su uslovi zadovoljeni, simulacija se može koristiti u istraživanju stvarnog fenomena kao kada se u eksperimentu manipulacijom i kontrolom uslova stvara fenomen koji se istražuje. Ukratko, u tom pogledu, simulacije jesu eksperimenti *in silico*. Takođe, u nauci se danas govori i o posmatranju i merenju *in silico*. Računarske metode koriste se u hemiji, u molekularnoj mehanici, na primer, kako bi se utvrdilo ponašanje hemijskih struktura u uslovima koji se ne mogu iz različitih razloga stvoriti eksperimentalnim metodama. Na primer, *ab initio* simulacije (simulacije koje počinju od prvog principa) molekulske dinamike mogu se koristiti u istraživanju osobina materijala u ekstremnim uslovima, pri ekstremnom pritisku i ekstremnoj temperaturi, pri čemu ovakve simulacije, prema tvrdnji Gigi (Francois Gygi) i Gali (Giulia Galli), pružaju direktan dokaz o različitim hemijskim vrstama koje se pojavljuju (i nestaju) tokom ranih stanja dekompozicije hemijskih supstanci u takvim uslovima.⁸ Teoretičari smatraju da računarske simulacije koje se koriste u merenju zapravo konstituišu sam ishod merenja.⁹ Zbog prednosti upotreba računarskih simulacija u merenju, a pre svega zbog smanjenja troškova istraživanja, Nacionalni institut standarda i tehnologije (National Institute of Standards and Technology /NIST/) Sjedinjenih Američkih Država pokrenuo je program „Virtual Measurement” u okviru kog se istražuje pouzdanost *in silico* merenja.¹⁰

6 Eckhard, R., „Stan Ulam, John von Neumann, and the Monte Carlo Method”. *Los Alamos Science Special Issue 1987*, 1987, str. 131–7.

7 Norton, S. D. & Suppe, F., „Why atmospheric modeling is good science”, u: *Changing the Atmosphere: Expert Knowledge and Environmental Governance*, MIT Press, Cambridge, MA, 2001, str. 88–133.

8 Gygi, F. & Galli, G., „Ab initio simulation in extreme conditions”, *Materials Today*, 8, 2005, str. 29–30.

9 Parker, W., „Computer Simulation, Measurement, and Data Assimilation”, *British Journal for the Philosophy of Science*, 68(1), 2017, str. 273–304.

10 NIST, „Virtual Measurement”, <https://www.nist.gov/itl/virtual-measurement>, 4. mart 2009, 24. januar 2014.

4. EPISTEMOLOŠKI PROBLEMI RAČUNARSKIH SIMULACIJA

Za naučne modele, kao i simulacije kao vrste modela i modelovanja, kaže se da imaju predstavljачku funkciju, te da podrazumevaju nekakav intencionalni sadržaj. Međutim, upitno je da li naučni modeli nešto predstavljaju, i ako predstavljaju, u kom smislu to čine. Neki modeli, na primer u finansijskoj ekonomiji, mogu biti vrlo korisni i mogu da imaju veliku predviđачku moć, a da uopšte nije jasno da li se ti modeli odnose na stvarne fenomene. Kao što je pomenuto, računarske simulacije mogu se koristiti u naučnom merenju i naučnim eksperimentima; međutim, rezultati računarskih simulacija u funkciji merenja i eksperimenata mogu biti u izvesnom smislu pogrešni, budući da su u pitanju aproksimacije. Još jedan od problema u primeni računarskih simulacija u nauci jeste *neuspeh u očuvanju sadržaja*, budući da se empirijski podaci od kojih se u simulaciji polazi modifikuju računarskim procesom. Takođe, čovek ne može pratiti sukcesivan niz koraka računarskog procesa, što posledično dovodi do *gubitka epistemičke kontrole* u primeni računarskih simulacija. Na osnovu ovih problema, može se poricati opravdanost upotrebe simulacija u nauci, budući da prema tradicionalnom shvatanju nauke zaključci nauke treba da budu potkrepljeni empirijskim podacima, a svaki korak u izvođenju zaključaka u nauci treba da je moguće pratiti pa tako i kontrolisati.¹¹

Da bi se opravdala upotreba računarskih simulacija u nauci, epistemologiju simulacija treba razumeti drugačije od epistemologije tradicionalnog shvatanja nauke. Saznanje do kojeg se dolazi pomoću simulacija sa pravom se može uporediti sa razumevanjem fikcije.

5. POREĐENJE RAČUNARSKIH SIMULACIJA SA FIKCIJOM¹²

Iako i simulacije i fikcija ne predstavljaju neposredno sam fenomen koji je predmet našeg interesovanja, naučnog ili estetskog, one predstavljaju situaciju u kontekstu koji nam je u izvesnom smislu poznat. U fikciji o Šerloku Holmsu Ar-

11 Barberousse, A. & Vorms, M., „About the warrants of computer-based empirical knowledge”, *Synthese*, 191(15), 2014, str. 3595–3620.

12 Videti: Agatonović, M., „The fiction of simulation: a critique of Bostrom’s simulation argument”, *AI & Society: Journal of Knowledge, Culture and Communication*. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01312-y>, 5. novembar, 2021. U navedenom članku se želi pokazati da Bostromov argument simulacije (videti Bostrom, N., „Are You Living in a Computer Simulation?”, *Philosophical Quarterly* 53(211), 2003, str. 243–55) pretpostavlja da je računarska simulacija stvarnosti, koju bi posthumana civilizacija stvorila i pokrenula, *nerazlučiva* od nesimulirane stvarnosti.

tura Konana Dojla (Arthur Conan Doyle), na primer, kada čitamo priče o Holmsovim avanturama, uzimamo kao istinitu tvrdnju da je Holms živeo u Londonu, u ulici Bejker pod brojem 221, pri čemu referiramo na Holmsa *kao na stvarnu* ličnost, pripisujemo mu ljudska svojstva, a opravdano verujemo u sve to na osnovu *Skice u grimizu* (*A Study in Scarlet*). Slično kao u fikciji, prilikom računarske simulacije crne rupe, na primer, mi referiramo na računarski prikaz crne rupe *kao na sam fenomen* koji opisujemo na osnovu prihvaćenih naučnih teorija, iako je taj računarski prikaz aproksimacija, pri čemu računarski proces modifikuje empirijske podatke koje unosimo u simulaciju. Naučnici opravdano veruju da u simulaciji referiraju na crnu rupu na osnovu naučnih teorija koje koriste u digitalnom modelovanju računarskog prikaza crne rupe.

Džon Vuds formuliše nekoliko osnovnih teza kojima svet svake fiktionalne priče mora da bude podvrgnut. (i) *Teza o nasleđu sveta* (*the world-inheritance thesis*) tvrdi da svet fikcije nasleđuje aktualni svet, osim promena koje su izmišljene u priči.¹³ (ii) *Teza o epistemičkom pristupu svetu priče* (*the storyworld epistemic access thesis*) tvrdi da ono što čitaoci znaju o svetu priče jeste ono što znaju ili bi mogli da znaju o svom svetu u vremenu u kojem se priča odvija.¹⁴ (iii) *Teza o semantičkom očuvanju nasleđa sveta* (*the world-inheritance semantic-preservation thesis*) tvrdi da su značenje, referencija i istina konstantni u prelazu iz stvarnog sveta u priču, izuzimajući tvorevine autora priče.¹⁵ Prema Vudsu, bez navedenih teza fikcije bi mogle da sadrže neobične fiktionalne entitete, kao što su ljudi bez kičme, zbog čega bi fiktionalni svet bio neuverljiv za čitaoce. Da bi se naglasio ovaj zaključak, uvodi se (iv) *Teza: nema kičme – nema čitalaca* (*no spines-no readers thesis*), kojom se tvrdi da u odsustvu nasleđa sveta i uslova za pristup svetu priče, priče o Holmsu ne bi imale čitaoce.¹⁶

Sve ove teze, koje prema Vudsu važe za fikciju, važe i za računarske simulacije. (i) Ako simulacije imaju ulogu da predstavljaju, onda one podrazumevaju izvesni kontekst aktualnog sveta kojem pripada fenomen koji predstavlja simulacija. Ako se u simulaciji predstavlja crna rupa, onda se u njoj podrazumevaju naučne teorije iz kojih se kao zaključci izvode pretpostavke o postojanju i svoj-

Prema razmatranju navedenog članka, Bostromov argument je sličan naučno-fantističnoj priči o simulaciji aktualne stvarnosti. Ova „naučno-fantastična priča” počinje sa tezom o nerazlučivosti kao što svaka uverljiva fikcija nasleđuje aktualni svet, prema tezi o nasleđu sveta (*the world-inheritance thesis*) koju formuliše Džon Vuds (Woods, J., *Truth in Fiction: Rethinking its Logic*, Springer, Cham, 2018, str. 81). Dosledno ovoj kritici Bostromovog argumenta simulacije, u ovom odeljku rada pokušavam da pokažem da su simulacije uopšte poput uverljive fikcije, kako fikciju opisuje Vuds, imajući u vidu da nas „uranjaju” u predstavu fenomena koji nas interesuje.

13 Woods, J., *Truth in Fiction: Rethinking its Logic*, str. 81.

14 Ibid.

15 Ibid.

16 Ibid, 82.

stvima crnih rupa. Te naučne teorije konstituišu kontekst stvarnosti koji se mora pretpostaviti da bi simulacija bila uverljiva. Takođe, (ii) ono što naučnici znaju o kontekstu stvarnosti simulacije, o teorijama na osnovu kojih se stvaraju računarski modeli crne rupe, jeste ono što znaju o samom fenomenu crnih rupa. Svakako, u simulacijama reč je o aproksimativnoj predstavi samog fenomena, s tim što (iii) teorijski termini koji se koriste u opisivanju same simulacije zadržavaju svoje značenje i upotrebljavaju se kao kad se koriste u teorijskim ili empirijskim naučnim razmatranjima. (iv) Ako postoje neka odstupanja u simulaciji crne rupe u odnosu na stvarni fenomen, barem kako ga razume savremena fizika, onda je simulacija loša, neuverljiva, pa se kao takva odbacuje.

6. ZAKLJUČAK

Iako simulacije podrazumevaju ono što već znamo i jesu samo aproksimacije, ako su dobre i uverljive one mogu poslužiti u heurističke svrhe u nauci, na primer, u rešavanju problema u posmatranjima, merenjima, kao i proračunima u vezi sa stvarnim fenomenima koje identifikuju kao crne rupe, jačajući intuicije postojećeg naučnog znanja. Kao što uverljiva fikcija treba da bude saobrazna aktualnom svetu i našem znanju o njemu, tako uverljive simulacije u nauci treba da budu saobrazne naučnoj predstavi o stvarnosti i postojećem naučnom znanju. Stoga, fikcije i simulacije mogu biti u izvesnom pogledu pogrešne, netačne, neprecizne, ali uprkos tome, ako su uverljive one nam mogu otkriti istine koje nisu samorazumljive, a koje su utemeljene u relevantnom znanju o stvarnosti.

LITERATURA

Agatonović, M., „Computer Simulations as Fiction in Science”, *Balkan Journal of Philosophy*, 14(1), 2022, str. 5–10.

Agatonović, M., „The fiction of simulation: a critique of Bostrom’s simulation argument”, *AI & Society: Journal of Knowledge, Culture and Communication*. <https://doi.org/10.1007/s00146-021-01312-y>, 5. novembar, 2021.

Barberousse, A. & Vorms, M., „About the warrants of computer-based empirical knowledge”, *Synthese*, 191(15), 2014, str. 3595–3620.

Bostrom, N., „Are You Living in a Computer Simulation?”, *Philosophical Quarterly* 53(211), 2003, str. 243–55.

Dardashti, R., Thebault, K. P. Y. & Winsberg, E., „Confirmation via analogue simulation: what dumb holes could tell us about gravity”, *British Journal for the Philosophy of Science*, 68(1), 2015, str. 55–89.

Eckhard, R., „Stan Ulam, John von Neumann, and the Monte Carlo Method”, *Los Alamos Science Special Issue 1987*, 1987, str. 131–7.

Gygi, F. & Galli, G., „Ab initio simulation in extreme conditions”, *Materials Today* 8, 2005, str. 26–32.

Humphreys, P., „Computer Simulation”, u: *PSA 1990 (Volume 2)*, The Philosophy of Science Association, East Lansing, MI, 1990, str. 497–506.

NIST, „Virtual Measurement”, <https://www.nist.gov/itl/virtual-measurement>, 4. mart 2009, 24. januar 2014.

Norton, S. D. & Suppe, F., „Why atmospheric modeling is good science”, u: *Changing the Atmosphere: Expert Knowledge and Environmental Governance*, MIT Press, Cambridge, MA, 2001, str. 88–133.

Parker, W., „Computer Simulation, Measurement, and Data Assimilation”, *British Journal for the Philosophy of Science*, 68(1), 2017, str. 273–304.

Unruh, W. G., „Experimental black-hole evaporation?”, *Physical Review Letters*, 46(21), 1981, str. 1351–53.

Unruh, W. G., „Sonic analogue of black holes and the effects of high frequencies on black hole evaporation”, *Physical Review D*, 51(6), 1995, str. 2827–38.

Unruh, W. G., „Dumb holes: analogues for black holes”, *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 366, 2008, str. 2905–13.

Winsberg, E., „Simulated Experiments: Methodology for a Virtual World”, *Philosophy of Science*, 70(1), 2003.

Woods, J., *Truth in Fiction: Rethinking its Logic*, Springer, Cham, 2018.

Miloš Agatonović

The Academy of Applied Preschool Teaching and Health Studies,
Preschool Teacher Training College, Republic of Serbia

COMPUTER SIMULATIONS AS FICTION AND THEIR ROLE IN SCIENCE

Summary: The goal of this paper is to show that computer simulations, as the media used in science, are akin to fiction. Computer simulations use models created by computer technology to represent an actual phenomenon. The role of models is to make us believe that they adequately represent reality, as fiction should make us believe that the world it represents is like our world, or that the world of fiction is our world, yet adequately changed. Computer simulations represent, more or less believably, only a certain aspect of the phenomenon, while simulations cannot be the phenomenon itself, since they always employ certain approximations. While examining a phenomenon, scientists use simulations to approximately represent an aspect of the phenomenon, accepting these simulations as the actual phenomenon, as when reading a believable story, we accept fictional characters and objects in the story as the real characters and objects.

Keywords: computer simulations, analogue simulations, models in science, experiment *in silico*, fiction

WHY DID GLOBAL CORPORATE MEDIA BUILD A FAKE WORLD? (Epistemological Perspective)

Abstract: We will explain the manipulation of today's humankind by global media with class interests of their owners and the tendency of journalism to serve them. In fact, this approach has a simpler epistemological explanation: journalists, owners and media themselves are willing to spread the prevailing neoliberal worldview, which requires a certain perception of the world and prevents the understanding of conflicting facts. They cannot be refuted empirically. The ideological and social burden of their understanding of the facts can only be shaken by critical discussion.

Keywords: global media, crisis society, fake world, epistemology of media lies

EPISTEMOLOGY OF MEDIA LIES

In this paper I deal with some subjective obstacles through cognitive and creative thinking that have been analyzed by philosophers and social scientists and can be assumed that they inevitably impact the depiction of the world in the media. These philosophical challenges outline a rich tradition that raises serious doubts about the attainment of reliable knowledge and true media information. The difficulties faced by crisis communication, created as a result of the current state of the media and political culture, will also be analyzed. Ways to counteract the manipulateness of the corporate media on the basis of deliberative democracy and some communitarian criticisms against the neoliberal system and media environment will also be brought out.

The global media has been a major contributor to the West's inadequate response to the flows of forced migration from the wars in the Middle East and North Africa. In the period of the global pandemic Covid-19, they spread ominous panic predictions of scientists and the WHO, and contributed in fact to justifying the curtailment of human rights. At present the energy and the environmental crises are deepening as a result of media propaganda of environmental panic alarmism and silencing of the critical voices. The turning of a blind eye to political and corruption scandals (H. Biden) at all levels of global and state bureaucracy and the one-sided coverage of wars and social conflicts also testify to this process.

The media also create critical tensions on climate issues and human survival: they are about to become a new dangerous ideology.

The reluctance of people working in media to understand the complexity of today's world can be explained by the perceived immorality and selfishness of young people in developed countries and the crisis of higher education in the neoliberal era. The danger of losing good salaries in the corporate media is an incentive to avoid deepening the knowledge of the world that the media reports on. Better to find news that sells well. Media workers would prefer the easy profit from preparing custom articles over the more difficult profit from rating and fighting for public causes.

And when we say that media do not „see” some events as social protests and political actions, maybe they don't have enough experience to see them to understand the essence of these events. Seeing the world through the glasses of an elitist worldview can place such a veil. Such a worldview is nurtured in the elite universities, whose budgets are larger than the state education budgets of the countries of Eastern Europe. And when this attitude is tied to a radical liberal ideology, based on environmental alarmism, a rejection of the racist colonial past and revolutionary rewriting of history, real things in the world become even more complicated to understand. The situation becomes critical and even dramatic when journalists do not know the history of the world and their country.

People who do not read books and are easily manipulated start working in media. Selection opportunities are limited because the specific media can no longer earn from ratings and followers. They have to rely on financial support from business, projects, contributions from NGOs and especially addressing unfair media practices. Digitalization also leads to the deprivation of traditional media of funds acquired in a transparent way – buying newspapers, paying fees for cable TV. Thus, the media is placed in a situation to seek salvation and development in all possible ways.

It is easiest for media to take a political and economic position with the powerful people of the day, to adopt a winning ideology that guarantees them finances. We can recall the theory-ladenness of observations analyzed and defended by Thomas Kuhn. They are affected by the theoretical ideas held by the scientists. Two paradigms (theories) are incommensurable because there is no single instance as an independent language of observations by which to compare them. Kuhn believes that the paradigm predetermines the vision and description of the world.¹

Do media lie knowingly or unknowingly? The more justified answer is that they lie unconsciously, because they are unable to understand some complex processes in today's world and fill in the information in all sorts of ways. They are not

1 Kuhn, Thomas S, *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 2th edition, 1970, p.111.

afraid to ignore the truth and factors outside their interest, and they are ready to fill the information with their own constructions in order to appeal to the public. A lie cannot be defined simply as a statement that is not true. It is not about the “objective” untruthfulness of the sentence in relation to reality, but about the inconsistency of the statement and the beliefs of its author – what he, perhaps mistakenly, believes to be true or tries to present it as such.

The procedure of telling a lie can be reduced to the deliberate construction of mental misunderstandings. The most simple form of lying is the brazen statement of an untrue statement. For such lies, as today the information environment of social networks and the “mainstream” media itself is filled with, the folk wisdom that “a lie has short legs” applies. The media in question turned the wars into a brazen televised hoax, and in the US elections they firmly insisted that they were the “first” power, or at least its main tongs. Ethical and legal regulations no longer matter to the media. There are many more refined variants of lying. If the truth is only one, at least in our naive intuitions, the possibilities for deviations from it are countless. Among the most refined variants of lying is not telling the truth, the “whole” truth, and hiding the actual state of affairs. Speaking the “whole” truth is a simple rhetorical device, because it is hardly possible to reveal the complete truth about every possible factual state of the world. Today, this form of communication by processing and reshaping the given “true” information is so often used and developed in countless variants that it is found in almost all sources – from media productions, to direct propaganda as a means of “hybrid” wars and ideological manipulation of history and cultural values.

MEDIA AND CRISIS COMMUNICATION

Crises are processes in which basic values and the functioning of society, the state or the company are put to the test. They are characterized by the social subject’s loss of the ability to control and overcome the dangerous effects of the environment. Leaders must first understand what is happening, which elements of the system are affected, and what actions need to be taken. Often the early signals are not enough to recognize the scale of the coming crisis. Leaders must have a good crisis management team and effective feedback to guide the choice of actions to overcome the crisis. In this situation, working with the media is of great importance. They can misinform the public, customers and employees and cause panic, blocking opportunities for effective action. Leaders are expected to tell a compelling story about what’s going on to answer any questions that arise.

All difficulties and obstacles to creative thinking and conviction of people are manifested in crisis communication. It is a process that serves to present to the public exactly what has happened and to resolve the issues that have arisen for all

parties affected by the crisis. In the process of meaning-making, leaders and other responsible persons in a crisis situation try to reduce the public and political uncertainty caused by it.² They do this by conveying a compelling story that explains what happened, why it had to be thus, what is its reflection, how can the crisis be resolved, who to lean on and who not to trust. The public leaders join and act with other political actors in shaping the public's view of the crisis. The issue is further complicated by the fact that in present-day information societies the channels of communication are intertwined and many interested parties can spread influential facts and images of the crisis around the world in minutes.

Crisis communication makes the crucial difference between gaining and losing the trust of leaders who must make their policies more effective and protect their reputations. If they do not direct their messages to the public about the causes, effects and remedies of the crisis, others will. The process of political communication is competitive – every detail of words, pictures, gestures and performances matters. The media is most often not an assistant to the leaders in reducing uncertainty, but asserts itself as a competitor in the information market in conveying a convincing story about the causes of the crisis. They hang on to their reputation for honesty and integrity to a much lesser extent because dramatic narratives are sought after and attract followers.

In viable democracies, there are legal, ethical and practical limits to “managing the news” in a crisis situation. Very often, crisis communication is presented instrumentally – as a set of rules. There is a lack of understanding of the specific challenges of crisis communication in the public sector. The crisis causes a collapse of the symbolic frameworks that legitimize the existing “before” socio-political order. Crises cause uncertainty on many levels: personal (a cognitive conflict – belief in the normal order and confrontation with information that things have worsened), and societal – activity of many groups and organizations with different definitions of the situation and offering different strategies to deal with it. People expect leaders to take a credible and authoritative approach that promises a way out of the crisis. They must adjudicate between conflicting interpretations of critical events. A major political-administrative advantage is the ability to command public attention and a reputation for accuracy and credibility. Trust is the most important key to political survival and influence. All that remains is the memory of the media that broke the news or fabricated a false narrative about the crisis.

In case of failure in the work of the leaders of countries, organizations, companies, in a crisis with the media, it is possible that their point of view will not be known and understood. The organization's reputation may come under public attack by competitors or misinformed reporters. Media representatives are not liars by default. They have an interest in delivering a crisis story that will get them onto

2 Boin, A., P. Hart et al, *The Politics of Crisis Management. Public Leadership under Pressure*, Cambridge, N. York: Cambridge University Press, 2005.

the top news page. If leaders are unwilling to share information, it can heighten suspicions that something is amiss and force journalists to fabricate their narrative. It is recommended that leaders choose an information channel for each potential segment of their audience in order to reach explanations in the fastest way and through the most adequate information medium to their addressee.

This affects not only the leaders, but also the media as participants in this process. The communicative strategies of crisis management can only be effective if the policy makers manage to hold the attention and trust of the public. The context of political communication is triangular – political actors (parties, pressure groups, companies, trade unions, etc.), mass media and citizens. (Boin et al, 2004: 70-84)

Media are the leading force in detecting, communicating and escalating or de-escalating a crisis. Often the media discovers the crisis earlier. Many popular examples can be cited. The panic surrounding the ridiculous scientific predictions of Neil Ferguson and WHO of the death of millions (Adam, 2020) from the global pandemic was created by media. The central role of the media in modeling the crises is something new because of the changes in communications in the global age.

The structure and culture of media markets and organizations is becoming more and more competitive, more sensational and more aggressive in their servility of political-economic elites. “Independent” journalism as an ideal is fast disappearing.

A self-evident recommendation to leaders is to act quickly and decisively. Putting people first and planning measures to save them is especially important. Leaders are required to be on the scene, to show courage like Rudolph Giuliani after 9/11. It is very important that all information is reported to the media in order to fill the information vacuum as much as possible, which can otherwise be filled with a false and embarrassing story. It is necessary to report the facts as they are to counter rumours. Bad news should be delivered all at once, not in a continuous stream. (Luecke, 2006)

The media plays the role of a fire extinguisher to put out the fire of the crisis. Journalists play the role of transmitters of important information, watchdogs and critics of public authorities or distributors of “human” stories in search of sensations. (Boin et al, 2004: 73-74) In accidents, reporters rush to find the relatives of the victims to interview them in the difficult situation and arouse interest through aggressive behavior. Reporters are in the pretentious posture of objective informants. In the media picture of crises, citizens are in different roles – observers, victims, witnesses. Stereotypes dominate the description of citizens’ behavior – panic in the event of misfortune, which the media must overcome. Undoubtedly, citizens’ expert knowledge in crises is relatively low, but this also applies to journalists.

If leaders would like to shape the political and public meanings of the crisis, they must be seen as credible sources of information. Then their actions are words and are understood as sincere competent signs worthy of belief. They need to get ahead of the media in their narrative of what happened, to deliver a story that is convincing and advantageous to their position.

MEDIA FREEDOM AND THE CRITICAL RATIONAL DISCUSSION

Media freedom does not mean that the media can write everything and supplement the missing information with lies and manipulative constructions. It implies a bold criticism of the violations of people's rights by the political authorities, of corruption and all negative phenomena in society. One can hardly expect such from the corporate media, which protect the interests of those in power and the big owners. A free media has scope for discussion and collective displays of civil disobedience, for giving a forum for the expression of all possible opinions.

How can political and media manipulation be countered? One possibility is through rational discussions that could show the hypocrisy of political suggestions and the inadequacy of media images of the world and point to sharing the good values of collective coexistence.

In a just society, discussions about the collective foundations of the good life can lead to social change. They can lead to moral commitment by overcoming injustice. Moral commitment can grow into collective action by citizens to reject undemocratic decisions and the ambitions of global elites to minimize democracy.

The trampling of human rights by governments and corporate agents and growing inequalities break the foundations of collective civic life, to the erosion of the public sphere. Michael Sandel naively believes that “to achieve a just society we have to reason together about the meaning of the good life, and to create a public culture hospitable to the disagreements that will inevitably arise”. And he continues: “One of the most striking tendencies of our time is the expansion of markets and market-oriented reasoning into spheres of life traditionally governed by non-market norms. In earlier chapters, we consider the moral questions that arise, for example, when countries hire out military service and the interrogation of prisoners to mercenaries or private contractors; or when parents outsource pregnancy and child-bearing to paid laborers in the developing world; or when people buy and sell kidneys on the open market.”³

Is it possible to change a world ruled by money and oligarchy by exchanging ideas about the good life, solidarity and cooperation? How can a rational discus-

3 Sandel, M., *Justice: What's the Right Thing to Do*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010, pp.135-137.

sion involving all concerned be held in present-day society in developed western countries and a satisfactory solution be reached? Rational discussion is the domain of free critical thinking. Nothing in it can be considered immune from critical scrutiny. The latter is not limited to deduction alone, but can follow all possible logical arguments, deductive and non-demonstrative. Part of the strength of this procedure lies in the objective advantage of refutation over confirmation – the negative strategy has logical priority. Citizens can exercise their right to revolt in many ways to reject policies they disagree with.

Today, democracy is challenged in developed countries by social inequality, the arrogance of the elites and the bogus nature of democratic procedures. In these conditions, basic requirements of rational discussion cannot be achieved in an easy way – equality of the parties, search for a balance of interests when the agent is deciding, responsibility for the expressed theses. There are no effective ways to hold politicians accountable for anti-democratic lobbying, corruption and the violation of citizens' rights. Unfortunately, people cannot rely too much on the media as a tool to restore democracy.

Citizens are practically deprived of participation in the political process. Fewer and fewer people vote in elections. The political elite fences itself off and doesn't let random people in. This does not allow for the inclusion of all interested parties in these discussions. All social strata, all groups of citizens who have an interest must participate in such free discussions. Through collective discussions, people will feel themselves as creators of political and social values and find the way to balanced solutions to problems. Discussions should be held at the initiative of citizens and their organizations, but the state should also participate in them as an exponent of common values in a solidary society.

We cannot expect that the corporate media will serve as a territory for free discussions because they are part of the neoliberal world. Neoliberalism is a set of policies to remove the state from engagement with the social sphere, education, science. It is aimed at freeing the rights of corporations from social and moral responsibility.

The worldwide hegemony of corporative media has not been the result of an overt aggression, one of the types of a conquest. It is “not mechanical, not simply coercive, nor deceitfully manipulative” – it becomes enforced “through persuasive political and cultural practices, which necessarily require normalized interpretations best communicated to the masses via the media”. Hence, “capitalist hegemony needs parallel media hegemony as an institutionalized, systematic means of educating, persuading, and representing subordinate classes to particular cultural practices within the context of capitalist norms. If culture is the ideological cement of society – says media expert Lee Artz – then to secure corporate interests, capitalist globalization needs media hegemony to recruit, tame, and popularize interpretations, information, and cultural behavior complementary to dereg-

ulation, privatization, and commercialization”⁴. Values of individualism, free enterprise and consumptive society are being propagated by means of movies, news comments, insipid messages of electronic media, games, commercial reality shows and other “world formats” of manipulated entertainment.

Global media have a small number of corporate owners who manage the global neoliberal consensus. Its approval is provided through series of false symbolic images.

The only way to defend communitarian values is to categorically and by all means reject neoliberal myths and lies, the marketization of social life and to show the advantages of cooperation in the name of justice and freedom. The path to this is through civil movements and protests, through the cooperation of people who want to protect their freedom from all over the world.

The communitarian alternative to liberalism charts a new path in the realization of social change through discussions about the rational foundations of a good life together. In democratic societies, the main legitimate method of finding opportunities to change society is through civil pressure from within or democratic protests, through dialogue with the aim of consensual conflict resolution. In order to bring about the social change of a society built on unjust foundations and overestimating the blind regulation of the market element, rational discussion can be a form of collective reasoning about the advantages of living together, common goals and responsibilities. It is a thought for the other and for the sharing of challenges. It should express the free decisions and initiatives of citizens. The results of the discussion depend on shared knowledge and a mutual network of communication in society based on the sharing of common values. Shared reasoning about the foundations of the good life also extends to principles worth pursuing, things and common activities worth preserving.

Doubt in the media and their objectivity can lead to justified mistrust and stimulate them to set higher demands for quality and objectivity towards their journalists. The dominance of the media in the minds of people and in the spiritual life must be based on a principle of competitiveness and competition, which will give way to free media with high quality information and analytical culture. It is such public media and free citizen initiatives as blogs, discussion forums and projects that will be able to adequately express public interests. Each person’s point of view and interests should find expression in collective discussions and public media. The media release process can help restore their role as a pillar of democracy and an instrument of democratic institutions.

The main value of collective discussions about the values of living together can be called the principle of the common good – all collective actions should

4 Artz, L, “Globalization, Media Hegemony and Social Class” – in: *The Globalization of Corporate Media Hegemony*, eds. L. Artz, Y. Kamalipour, State University of New York Press, 2003, pp. 16-17.

be cooperative, i.e. to improve the condition and life chances of all members of society without making it worse for any. The realization of this principle affects all communities in which one is included – national, ethnic, professional, religious, cultural, gender, family and friendship circles. The realization of justice requires that each member of society participates in the distribution of resources according to his contribution to the common achievements and responsibility for the outcome. Public criticism through free media and discussion can lead to social change and overcome policies that violate civil rights and public interests.

Next among the values to be affirmed, we can place freedom and pluralism of viewpoints. Democracy is impossible without it. The free initiative and actions of citizens to express their interests must have a field of expression that does not violate the rights of anyone involved. Freedom of thought and speech are fundamental values at the foundation of democracy. They must be defended without hesitation by citizens when threatened by the actions of governments, authoritarian policies and media propaganda. There are reasons to believe that the crises that have rocked the present day global world – require such protection.

REFERENCES

Artz, L, “Globalization, Media Hegemony and Social Class” – in: *The Globalization of Corporate Media Hegemony*, eds. L. Artz, Y. Kamalipour, State University of New York Press, 2003, pp. 3-33.

Boin, A., P. Hart et al, *The Politics of Crisis Management. Public Leadership under Pressure*, Cambridge, N. York: Cambridge University Press, 2005.

Kuhn, Thomas S, *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 2th edition, 1970.

Sandel, M, *Justice: What's the Right Thing to Do*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010.

Вихрен Бузов

Универзитет Велико Тарново, Бугарска

**ЗАШТО СУ ГЛОБАЛНИ КОРПОРАТИВНИ МЕДИЈИ
ИЗГРАДИЛИ ЛАЖНИ СВЕТ
(Епистемолошка перспектива)**

Сажетак: Манипулисање данашњим човечанством од стране глобалних медија објашњавамо класним интересима њихових власника и тежњом новинарства да им служи. У ствари, овај приступ има једноставније епистемолошко објашњење: новинари, власници и медији су вољни да шире преовлађујући неолиберални поглед на свет, који захтева одређену перцепцију света и онемогућава разумевање опречних чињеница. Оне се не могу емпиријски оповргнути. Идеолошки и друштвени терет њиховог разумевања чињеница може се уздрмати само критичком расправом.

Кључне речи: глобални медији, друштва у кризи, лажна слика света, епистемолошка перспектива

**MATCH POINT:
REŽIMSKA I DISIDENTSKA MEDICINA
IZMEĐU POLITIKE I MEDIJA
Pervertiranje nauke u koronijalnom dobu**

*Nauka je oružije
Kao handžar u junaka,
A junak bez handžara
Prosti čovjek, praznih šaka.*
(Petar Petrović Njegoš)

Apstrakt: Pandemijska epoha čovječanstva manifestira se u panmedijima jednodimenzionalnom interpretacijom medicinske znanosti. Mi se fokusiramo na strategije kojima mainstream mediji ili mediji glavnog toka instrumentaliziraju medicinske nauke, napose epidemiologiju, imunologiju i virusologiju u menadžmentu javnog zdravlja. Kako se ove – u biti manipulativne strategije – obistinjuju u procesu medijske transformacije političke odluke, demonstriramo najprije kroz prikaz dominantnih narativa i socijalne atmosfere u tri faze pandemije – *tri koronijalna doba*. Zatim gradimo *case study* – kako su kroz radikalne pandemijske mjere mediji glavnog toka generirali moralnu paniku i kolektivnu histeriju i tako orkestrirali kampanju ekspulzije svjetskog teniskog šampiona Novaka Đokovića sa australijskog Open Turnira u Melbourneu u zimu 2022. godine.

Politika i mediji izvode medicinsku nauku iz striktno profesionalnog i akademskog habitusa, interpretiraju ju, selektiraju i prenose populaciji u onoj formi u kojoj će osigurati reifikaciju mjera i ograničenja uvedenih u cilju suzbijanja pandemije – od takozvane socijalne distance, karantina i zatvaranja – do sveprožimajućih kampanja inokulacije. Dominantni narativ postaje kumulativno agresivniji kako raste procent cijepljenih. Procijepljena većina definira novu realnost ili novu normalnost. Političko-medijska represija se usmjerava na satanizaciju i cenzuriranje alternativnih glasila i ostraciziranje pobunjenih autoriteta, vokalnih hulitelja i diskretnih oponenta. Podjele i sukobi se manifestiraju u samoj medicinskoj nauci. U takvom pandemijskom ozračju, relacija mediji – nauka se hipotetički gradi kao paradigmatičko račvalište na kojem proizvodnjom kognitivne disonance totalitarizacija ljudske zajednice postaje opasno razvidna.

Ključne riječi: dominantni narativ, koronijalna doba, mesijanizam, satira, tenis, totalitarizam

Napomena: Mi vjerujemo da je izraz *korektnost* isuviše korektan sa inherentnim pozitivnim nabojem i kao takav pristrasan. Zbog toga smo preimenovali *korektnost* u *korektizam* kao znatno korektniji termin za objašnjavanje izražajne mandatorne mantre u politici i medijima.

Također: Srpsko-hrvatski jezik u svojoj zapadnoj varijanti rabi *znanost* kao svršen proces odnosno stečeno znanje dočim u istočnoj varijanti imenica *nauka* gradi se kao proces u trajanju, odnosno stjecanje učenosti. Naravno, ovakvo jezikoslovlje je više intrinzična interpretacija bazirana na bogatstvu našeg jezika nego produkt studioznog semantičnog mudroslovlja. Mi ćemo zbog institucionalnog i teritorijalnog okvira ovog istraživanja upotrebljavati izraz „nauke”.

TEORIJSKE I METODOLOŠKE KONSIDERACIJE: MEDIJIZACIJA MEDICINE

Nauka ponizno beži od svojih otkrića

(Divna Vuksanović)

U observiranju odnosa medija i nauke egzaltacija širinom vidika dovodi do teorijske i metodološke frustriranosti. Obim čak i naslovnih pojmova traži svođenje na dimenziju u kojoj ćemo moći da na ogromnom tkivu medijsko-naučne problematike korektno usmjerimo istraživačka sočiva koja u našoj filozofiji medija imaju u fokusu i primordijalne i moderne, literarne i akademske uzuse, ali ne odvrćući pogled sa satiričke i znanstveno-fantastične građe, uz bajke i religijsko-epske naslijeđe! Kako se radi o preglednom a ne istraživačkom radu, mi ćemo ove ekspresivne, često i nekonvencionalne materijale, rabiti kroz kronološku analizu socijalne klime u doba pandemije, te kroz odnose između političke opresije i terora medija prema medicinskoj nauci i učinkovitosti epidemioloških mjera i mandata. Takva laka metodološka konjica obezbjeđuje minimalistički teren na kojem ćemo nastojati tumačiti ograničen broj konkretnih situacija i konkretnih pitanja:

- Kako je medicinska nauka u medijima glavnog toka rabljena kao objašnjavajući i ubjeđivački instrument u kreiranju dominantnih narativa i provođenju pandemijskih mjera?
- Kakav se neprirodni i nesocijalni jaz raširio između egzaktne medicinske nauke i političko-medijske kampanje?
- Kako su se ove tenzije reflektirale na pojedinačne situacije generirajući supremaciju političkog i propagandno-medijskog nad naučnim i egzaktnim a u specifičnom slučaju i kulturološkim i sportskim?

Ovu socijalnu problematiku analiziramo kroz dinamiku medijske implementacije politički *legalizirane* restrikcije ljudskih sloboda u tri pandemijske faze:

Početna je u goropadnoj fazi širenja virusa i higijensko-karantinskim mjerama, slijedi faza zatvaranja, ali i socijalnih trvenja, a zatim i završno doba introdukcije cjepiva i masovne globalne inokulacije. Nasuprot bezimernih milionskih masa izloženih pandemijskom menadžmentu u našoj *case study* izdvajamo nekoliko individualnih sudbina – srpskog teniskog šampiona Novaka Đokovića i karaktera koji su smislili i proveli njegovu eliminaciju sa australijskog turnira.

Naša je predtvdnja ili hipoteza:

Pandemija je stanje globalne kognitivne disonance u kojoj politika i mediji na mitološko-mesijanskim kulisama instrumentaliziraju medicinsku nauku. Nauka, kao esencijalna i praktična ispostava ideje racionalizma, se sada rabi kao ultimativno oruđe za suzbijanje racionalnog mišljenja. Diskreditacija integriteta medicinske nauke u konačnici stvara opasan potencijal za totalitarističko preuređenje svijeta.

Analiza tri koronijalna doba biti će preludij za *case study* u kojoj međuodnos medija i nauke observiramo kroz globalni medijski spektakl oko provedbe *Australian Open* teniskog turnira u Melbournu 2022. i protjerivanje Novaka Đokovića sa ovog natjecanja zbog njegovog *vakcinalnog statusa*. Ovdje filozofirati o glamouru najmondenskijeg sporta – sučelice nimalo mondenskom stanju u svijetu – može djelovati arogantno. Pokazat ćemo da je to samo prividno, jer tabloidna saga o prognanom teniseru jeste zapravo bizarni klimaks globalne pandemijske pošasti i kontroverzne implementacije pandemijskih restrikcija. Slučaj koji je nekoliko dana bio u svjetskom fokusu je od teniserovog legalnog ulaska u Australiju, u biti upada u *koronalnu klopku*, metastazirao u skandal u kojem su se osim politike, medija i medicine, i druge naučne discipline i kategorije – rasne i biološke, pedagoške, religijske i mitološke – neugodno manifestirale kroz mirijadu trivijalnih eskapada moralne panike i masovne histerije, često u formi industrije zabave i tabloidnih ekskluzivnosti.

Metodologija koju smo ovdje stipulirali baš ne donosi ovom istraživanju obilat miraz: naš kontent ne nosi dubinsku i fokusiranu teoretsku diskusiju o odnosu medija i nauke, jer u medijima u ovoj pandemijskoj situaciji zaista i nema mnogo nauke. Umjesto nauke – i to medicinske – javno cirkuliraju pojednostavljeni, jednakoznačni, neprovjerljivi i nekoherentni stavovi *struke* u kampanji pravdanja i sankcioniranja epidemioloških mjera. Mi zbog takvog opskurantizma i oportunitizma nauke u medijima i odsustva imperativa odgovornosti i savjesti, inzistiramo na linearnoj analizi plauzibilnog – progresiji i kulminaciji represivne socijalne klime u konzekventnim koronijalnim dobima. Ovim indirektnim – *in vivo* – uvidom želimo demonstrirati kako se umjesto stavljanja nauke u službu čovječanstva u doba planetarne morije – nauka medijskim nasiljem diskreditira u političke i merkantilne svrhe.

MLADO KORONIJSKO DOBA: POVRATAK U PLATONOVU PEĆINU

*Slabe i plašljive ljude strah nagoni da rade
upravo ono čega se najviše boje*

(Ivo Andrić)

Negdje između zime i proljeća 2020. godine svjetski šar zadesio je *lockdown*: zatvaranje pučanstva u njihove setlemente, zabrana izlazaka i kretanja, policijski sat. Pandemija je u svom mitskom i paganskom dobu. Orkestrirani strah od nepoznatog i prijetećeg stimulira ritualističku socijalnu klimu. Vjera ljudi u neophodnost donesenih uredbi i mjera je neupitna. Mnogi će dobrovoljni zatočenici svako pro hladno veče izići na balkone i terase, izviriti kroz prozore i poslovičnim aplauzima i uzvicima odobravanja i kliktanjem pozdraviti i podržati državne mjere i napore liječničkog i bolničkog osoblja u obuzdavanju virusa. U takvom distopijskom ambijentu svi koji krenu u legalnu odobrenu šetnju ili kupovinu disciplinirano će održavati socijalnu distancu i ponosno nositi maske. Sa kulisa zgrada i bilborda na korektno ponašanje će ih opominjati edukativni *budimo odgovorni* i *budimo humani* slogani. Policija i naročiti *kovid maršali* (Covid Marshalls) će prijateljski očijukat sa pristojnim i lojalnim građanstvom, ali i megafonima upozoravati da se razidu svi koji su se nepropisno primakli ili grupirali. Naveče će u svojim nastambama svi građani gledati isti TV program na svim kanalima: političari će im prenositi najnovija *stručna* medicinska priopćenja i niz mandatornih predostrožnosti. Doba je pandemijske idile: lijek i cjepivo se gorljivo traže, stisnutim i nabijenim ljudima mediji su jedini izlaz i jedina vjera, a brižna političko-medijska lica se i ne trude da rastjeraju strah podstaknut kroz *odsjaje* njihovih dalekovidnica – televizora, kompjutera i telefona.

U Platonovoj alegoriji, žitelji pećine su okovani. O stvarnosti izvan pećine, ti sužnji razaznaju jedino na osnovu *odsjaja* nekih dalekih vatri koje emitiraju nepoznata bića, mađioničari i opsenari. Tisućama godina kasnije, Susan Sontag je konstantirala kako „ljudski rod prebiva neizmenjen u Platonovoj pećini, naslađujući se još uvek, po prastaraj navici, pukim slikama istine” (Sontag, 1982:17). Ovakva metodologija prezentacije informacija (kao *dalekih odsjaja*) je bila i ostala primordijalne naravi, zasnovana na hranljivosti mitologije, a samo se kontinuirano obnavlja i reinventira kroz novonastale tehnologije (Bulić, 2021:33).

Preobilnost informacija i zagušenost medijskih konzumenata dnevnim aktualitetima, te neosjetno i brzo prestrojavanje sa jednog narativa na drugi je zapravo stanje kognitivne disonance – konfuzije i nesklada u spoznaji. Zato je jedina izgledna anticipacija budućnosti u ovoj *pećinskoj* fazi pandemije kroz repetitivnost prastarih uzora. Kada se narativ virusne metonimije ispuca, zasnovat će se neki drugi narativ. Narativ je samo *idiom* za trenutnu stvarnost, jer „moć nije institu-

cija i nije struktura, ona nije stanovita sposobnost kojom su neki obdareni; ona je naziv što se pridaje nekoj složenoj strategijskoj situaciji u danom društvu”, kaže Foucault (1994:65). On postulira da moć i znanje imaju različitu narav, ali da se u nizu modaliteta prepliću i dopunjuju. U pandemijskom realmu moć ne traži nikakav reciprocitet u znanju: fukodijansko predskazanje mračne vizije univerzalne biopolitičke dominacije i totalne kontrole uz Baudrillardovo postvarenje *simulakruma* – uzusima tehnologije, *primjenjene* nauke i medija – izvjesno je uz sadašnju sveprožimajuću upletenost institucija u biološku *blagodet* pučanstva metodama nadzora i represije?

U mladom koronijalnom dobu znanje je nagonско – *praktične* mjere koje se preduzimaju su elementarne, a u nedostatku primjenljive epidemiološke *socijalne aplikacije*, mediji propovijedaju pranje ruku i *socijalnu distancu* – najraniji panmedijski pandemijski termin koji će do danas ostati ideološki dvojbен – naspram *fizičkoj distanci*. Konfuzija i strah – napose vidljivi u konsternaciji politike i konstipaciji medija vide se u stanovitom patroniziranju pučanstva pred nemoćnošću izbora. Omalovažavanja i ruganja, i prema populaciji i prema struci, su *vidljiva u nevidljivosti* liječnika, epidemiologa ili virusologa u javnom dijalogu. Profesionalci su zastupljeni kroz ventrikolizam političara u bestidnoj ekspoziciji medijskih *papagajizama*. Dramatične eksklamacije o poželjnom ponašanju populusa kao infantilnoj masi znakovito su anticipirane u čuvenoj *Stradiji*, satiri Radoja Domanovića, u kojoj se objašnjava kako dijete treba da se ponaša, pa kada hoda:

pomiče nožicama po jedan santimetar, ne zvera ni levo ni desno, iako mimo njega vrvi svet na sve strane. Nikakav predmet ne sme, niti može privući njegovu pažnju. Tako idu i druga deca: puna ih ulica, ali ona jedno drugo i ne vide. Ulaze tako, upravo umile nečujno u školu, sedaju svako na svoje mesto, ispruže ručice i sede tako mirno i takvog izraza lica kao da ih je fotograf spremio za slikanje (Domanović, 1964:64)

Pseudorealistična i mitološka projekcija nauke i nove stvarnosti već u ovoj *infantilnoj* fazi vodi ka uobličavanju instant-ideologija u *proizvodnji pristanka* pukim zastrašivanjem. *Opsukurantizam* (zamračivanje) je stara i osveštana praksa izbjegavanja i prikrivanja činjenica u cilju lojalizacije. Time je politika u ovom koronijalnom dobu medijskim alatljikama učinila nauku nejasnom, nerazumljivom i zamršenom: proces zamračenja – isuviše kompliciran da bi se mogao zapaziti u globalnoj kognitivnoj disonanci – rapidno nagriza socijalno tkivo kroz upadanje u „zamku uverenja bez dokaza i bez pokrića” (Vuksanović, 2021).

ZRELO KORONIJALNO DOBA: BITKA ZA NARATIV I ELEKTRONIČNI SAMIZDATI

*Naučnici se trude stvoriti moguće od nemogućeg,
a političari nemoguće od mogućeg.*

(Bertrand Russell)

Ovo koronijalno doba počinje političkim i medijskim svečanim objavama trijumfa nauke, napose farmakologije: dominantni narativ je sada promocija univerzalnog eliksira, cjepiva ili vakcine. Ista su pristupačna, besplatna i oslobađajuća. Cijepljeni i dodatno cijepljeni – višedozirani – dobijaju zvanične propusnice, kodove, digitalne certifikate i pravo na povratak u javni život i to su dobra djeca čovječanstva. Pristup javnim prostorima je isključen za nevaljale – necijepljene. Kako je sve više cijepljenih, tako i pristanak na *dominantni narativ* (ili novu normalnost) postaje većinski, a samim tim i pobjeda nauke i potvrda uspješnosti mjera. Infantilna faza je završena. Nazire se izlazak iz pandemijske morije i političari već sedljaju bijele mesijanske konje za pobjednički ulazak na teritorije oslobođene od korone ili kovida. Međutim, misteriozni virus, sposoban za mutacije, sabotira učinkovitost inokulacije i na lojalnom socijalnom epidermisu se pojavljuju prve pukotine. Nevjernici i sumnjičavci traže prostor za javno iskazivanje i izdvojeno mišljenje uključujući i one iz do tada opskurirane naučne i intelektualne elite. Pobuna prijeti opstanku kovidijalnoj naučno-zdravstvenoj i političko-medijskoj globalnoj alijansi. Farmaceutske korporacije se pozivaju na očitovanje. Mnogi iz struke se obznanjuju kao disidenti. Odgovor države je represija.

U obrani dominantnog narativa, medijska vrata su otvorena samo za lojalne profesionalce iz medicinske struke. U ubjeđivačkom pohodu protivu sumnji koje su zagadile dotadašnju sterilnost javnog diskursa, multilpicirani su paneli i diskusije, redovno sa nekolicinom učesnika prividno autonomnim, ali se te *specijalne emisije* odvijaju bez kontroverzi ili neslaganja uz minimalan amalgam razlika u pozama i stilovima. Medijske rubrike nude pojednostavljene instant odgovore poput glasovite BBC-ijeve rubrike „Sve što treba da znate o...” o zarazi, cjepivu, o bilo čemu aktualnom, kako vam drago. Tehnološki i estetski kvalitet promidžbenih programa je solidan i baziran na darežljivom državnom proračunu. Ovdje zavođenje humanističkom propagandom i didaktičkim šarmom „računa na velike retoričke efekte, na privlačnost i zagrejanu patetiku trenutka” (Palavestra, 2008: 603).

Ali u ovom dobu se počinju očitovati takozvani alternativni mediji koje mi terminološki gradimo kao disidentske medije. Unatoč zabranama i progonima, a najviše najnovijim metodama cenzure – skidanjem sa Interneta – osnažuju pandemijski disidenti, pa se konačno disonantni tonovi uspijevaju probiti do javnosti, a najviše do upornih tragača za drugačijim i neortodoksnim. Kako su alternativni

mediji probili blokadu politike, medija, velikih Internet korporacija i globalnih mreža – biti će vjerojatno subjekt inovacionih istraživanja u postkoronijalnom periodu. U ovom zreloom dobu su nastali novi „komunikacioni infinitumi koji se relativno referiraju kao nezavisni, alternativni, sa socijalnim mrežama, blogovima, podcastima i ostalim metabolitima, koji se više ne mogu ni klasificirati” (Bulić, 2021:33).

Ova pobjeda nad pandemijskom ortodoksijom, najponosnija u slobodi *Weba*, svakako demodira Orwellijansku koncepciju totalne cenzure. Tamo, ili onda, u 1984-oj, su uposlenici u *Ministarstvu Istine* (Mintrue) morali čitati i olovkom preinačavati obrađene medijske sadržaje, već napisane u novinama i knjigama. Ta *manuelna* vrsta totalitarne cenzure oživotvorena je iz literature u stvarnost, i to u doba najtvrdog, *realnog* socijalizma. U komunističkim despotijama, pisci strojevi u privatnom vlasništvu, kao i strojevi za umnažanje i kopiranje dokumenta (*šapirografi*) su se morali registrirati kod vlasti. Na taj način su se suzbijali *samizdati* (самиздát). Isti su bili disidentska glasila intelektualaca i umjetnika koji su svojim natpisima izražavali neslaganje sa režimom. Kako je svaka takva mehanička naprava, jednako kao i otisak prsta, imala jedinstveni *code*, tiskanje samizdata je jedino bilo moguće na ilegalnim spravama što je disidentsku akciju bitno frustriralo. No, i legalnim mašinama su se mogle promijeniti pelene, a da se to ne osjeti i ne primijeti.

Valery Chalidze, sovjetski fizičar i astronom (i Staljinov zemljak), disident i izdavač niza publikacija, jedan od osnivača *Komiteta za ljudska prava* u Sovjetskom Savezu (Комитет прав человека в СССР), te urednik znamenite publikacije *Socijalna pitanja* (Общественные проблемы), zapamćen je po svojoj izuzetnosti u mehaničkom hakovanju pisanih strojeva, čime je vješto dohakaio KGB-u, čiji djelatnici nisu uspijevali prepoznati imprint njegovih tajnih mašina za proizvodnju samizdata. Kao i većina viđenih disidenata sklonio se na Zapad nakon progonstva i gubitka sovjetskog državljanstva, te u New Yorku objavio brojna tajna dokumenta sovjetske tajne službe (Чалидзе, 1976). Gorbačov mu je ponudio povratak u domovinu u vrijeme *Perestrojke* ali je ovu ponudu Chalidze odbio odbrusivši Gorbačevu „vi niste imali pravo da mi uzmete državljanstvo i zasigurno nemate pravo da mi ga vratite” (New York Times, 2018). Ovakve harange nad disidentima se neprekidno obnavljaju. U pandemiji na meti su *koronalni oporbenjaci*, pripadnici *struke* koji ne propovjedaju oficijalnu medicinsku nauku, ulične *anti-kovidlije* i deklarirani *anti-vakseri*, a u našem primjeru i neizjašnjeni teniski izgnanik – karizmatični Novak Đoković.

Danas, u prepostavljenom novo-orwellijanskom dobu, je pak metoda detekcije neloyalnih kroz metod *registracije mašine* jednostavna i učinkovita: svako računalo ili kompjutor je registrirano *tamo gdje treba* u momentu pristupanja Internetu. Ovo relativizira cenzuru, jer je ona *elektronička* omogućavajući Internet samizdatima da u infinitumu alternativnih medija uvijek nađu način da nasamare

algoritme koji ih pretražuju tražeći pogrešnu ili opasnu riječ. Najvišu bol *officialdom* (vlast) ovdje trpi kroz javni raskol *struke*: profesionalce koje u svoja studija dovode da podrže oficijalnu priču i oficijalnu strategiju imaju i disidentski mediji. Različita mišljenja i interpretacije pokazuju rasap nauke uzrokovan pristrasnošću politike i medija: kvalitet istraživanja se mjeri nenaučnim metodama i političkim kriterijima. Proskribirani srpski liječnik specijalist Branislav Nestorović u disidentskim *bunkerskim* medijima definira političko-naučno-medijsku osovину kao *državnu priču*: „Neki doktori državni službenici su pričali državnu priču... priču Svetske zdravstvene (organizacije), to je ružno” (Nestorović u *Bunkeru*, 2022). Izjava *o medicini kao državnoj priči* se opasno približava totalitarističkom ustrojstvu, ali kako pada u isto vrijeme sa izgonom Novaka Đokovića predočava ulazak u završnu fazu pandemije.

KASNO KORONIJALNO DOBA: APSOLUTIZACIJA JAVNOG ŽIVOTA

*Apsolutno tvoj, apsolutno moj
samo mi smo taj genijalan spoj
apsolutno tvoj, život je moj*

(Sarajevski band *Mirzino Jato*, 1979)

Prodor disidentata u javni diskurs, napose naučnika drugačijeg mišljenja, sve obimnija alternativna argumentacija uvodi *establišment* i njihov medijski servis u stanje panike, jer se zaljuljao dominantni narativ. U ovoj fazi se ponovno zatežu uzde vlasti, sankcije protiv neistomišljenika zaoštravaju, a dominantni narativ ponovno postaje apsolutni narativ. Iako su *dominantno* i *apsolutno* etimološki susjedi – izvjesna distinkcija upućuje na to kako je dominantni narativ još ostavljao prostora za nesankcioniranu debatu, dočim apsolutni narativ ukida različitost pod prijetnjom sankcija. Sankcije imaju ozloglašeni odijum u politici i ekonomiji, pa sposobnost artikulacije mišljenja i stavova zamire kod oponenanata apsolutnom narativu.

Politički i medijski *korektizam* & *interpretizam* ovdje narušavaju socijalni mir između socijalnih grupa – i to ne samo na cijepiti-se-ili-ne-cijepiti-se tenziji, nego i zasićenosti: od mrzovoljnog „nema se kud”, pristajanja na „novu stvarnost”, izbjegavanja diskusija i povlačenja u sebe, do bojažljivog klimanja glavom, preko javnog izjašnjavanja i opominjanja nedovoljno lojalnih, do preuzimanja „pravde” u svoje ruke, konačno do pristojnih demonstracija i nasilnih pobuna. Panmedijski doping i vakcinalna promidžba u gotovo biblijskoj egzaltaciji novovijekovnih spasitelja nemaju više onu zavodničku snagu, euforiju i idealizam kao u mladom kovidijalnom dobu.

Unatoč pobunjeničkim javnim usklikima i rapidnom širenju sumnje, politika i mediji imaju sve snažniji ideološki primat. Ovo postaje neminovno čim relativna većina procijepljenih prelazi u apsolutnu većinu. Pojedinaac sada u koherentnoj masi raste, a time i njegova sigurnost (Canetti, 1984:65). U ovom kovidijalnom dobu tako umasovljen pojedinac neminovno prati socijalni refleks ka *bjekstvu od slobode*, jer se „u čoveka javljaju impulsi da odustane od individualnosti, i da potpunim utapanjem u spoljašnji svet savlada osećanje usamljenosti i nemoći” (From, 1978: 45). U javnom i političkom životu od sitnih čivija do demijurga vlasti i sustava – pandemijska represija je ili gubilište karijera ili brza promotivna elevacija. Pandemijska represija ovdje nedvojbeno dobija oblike merkantilne ofenzive.

U jednoj profetičkoj satiri *Čudnovata povest o kitu velikom takođe zvanom veliki Mak*, Erih Koš, jugoslovenski književnik, prevodilac i akademik opisuje kako se u beogradskom parku Tašmajdan, u doba ranog jugoslovenskog socijalizma, upriličila izložba golemog kita Maka. Taj je kit ulovljen u Jadranu, te je truplo pretvoreno u putujuću izložbu koja je iz Splita, preko Ljubljane i Zagreba, stigla i u Beograd, mada već pomalo užegla „kao novo božanstvo, kao paganskog idola i velikog kumira” (Koš 1968: 33). Gledanje kita se pretvorilo u obavezujući ritual, u osnovnu temu, narod je poletio u pohode mitološkoj morskoj zvijeri, a skeptici i nezainteresirani su ili bili izopćeni ili su se svojevolumeno socijalno *izolirali*. Glavni junak, Rade, koji se nije upodobio u općoj pomami za *golemom nemani*, ogorčeno posmatra dvotjednu transformaciju od narodne zabave u masovnu histeriju:

koja svakog dana guta hiljade ljudi, dece, žena i staraca. Video sam kako svim ulicama prilaze, u beskrajnim kolonama, i polako ali neprekidno, kao reka, slivaju se u nekoliko crnih otvora na zidovima, u te otvore peštera kao u usta mnogoglave zveri. Mirno, poslušno, bez otpora i bez pobune. (Ibid: 54).

Istovremeno, dok kolone ponosa i dostojanstva obilaze kita, smrad raspadajućeg trupa se ignorira, a tako i glasovi koji upozoravaju da zbog akumuliranih plinova prijeteći eksplozija leđa sa kontaminacijom Beograda kao posledicom. Na koncu će *Mak* zaista eksplodirati i u masovnoj panici će se i završiti dominacija kita sveukupnim javnim životom Beograda.

Slavistica Angela Richter u Košovoj satiri vidi kako obavezujući „spektakl ove izložbe, metodom ironičnih vrhunaca, prerasta iz masovne histerije i grotesknog pretjerivanja, u kritiku represivnih struktura” (Richter, 2018:161, naš prijevod). Modernu adoraciju najvećih od svih sisavaca Richter rezimira u visprenoj kovanici – *Walvergötterung* – pobožavanje kita ili još bolje idolatrija kita (Ibid:166). Ovdje značenje igre riječi referira na nordijski, odnosno staronjemački mit o sumraku bogova – *Götterdämmerung*. Richard Wagner, inspiriran ovim mitom, skladao je pretenciozne simfonijske drame *Prsten Nibelunga*, najomiljenije Hitlerovo glazbeno štivo. Danas bi ovi ritmovi, kombinirani sa imperijalnim

marševima iz *Zvezdanih ratova* (Star Wars) vjerojatno bili zgodni audijski akolitni aktualnih globalnih lomova.

KOVID MARŠALI U VAKCINALNOM DŽIHADU: ČOVJEK JE ČOVJEKU VIRUS

*Hoćete totalni rat? Hoćete rat totalniji i radikalniji
od bilo čega šta možemo da zamislimo?*

(Nacistički ministar propagande Dr. Paul Joseph Goebbels,
u Palati Sportova, 1943)

Dekartovski conundrum za intelektualnom autonomijom i pravom na mišljenje svojom glavom se napose osjeća u samoj medicinskoj nauci gdje nervoza raste sa kumulacijom trvenja između različitih naučnih zapažanja i interpretacija, privilegiranih i izopćenih rezultata istraživanja i dubioznošću statističkih pokazatelja. Ove interne tenzije se minorno reflektiraju u medijima, pa i ne dolazi do promjena u regulativi javnog života. Domanovićeva pokorna dječica i Košove poslušne mase – napose visokoprocenatno procijepljeni – reinkarniraju se globalno kao potrošni materijal pandemijskih državnih hijerarhija.

Hijerarhije su formirale vlade *svih* zemalja kao naročite strukture: krizni štabovi ili specijalni timovi ministarstava zdravlja, vijeća profesionalaca, nadležni organi, epidemijski stožeri, namjenske policijske postrojbe i interventne dobrovoljačke jedinice *kovid maršali!* Kod potonjih je ominozna maštovitost u izboru imena i davanju iznimnih prava *običnim* građanima unovačenim u maršale: nove uniforme i nove insignije ne izazivaju samo ponos revnosnom državnom organizacijom u vanrednoj situaciji, već i neugodu i rezignaciju. Formacije maršala, kao pobočnika vojske i policije, su se naročito proslavile u Australiji i Novom Zelandu. Kovid maršali su aktivni dužnosnici na redarstvenim zadacima krstarenja javnim prostorima, nadziranja i zagledanja tko izbjegava *samogetoizaciju*, tko se s kime sastaje, u kojim i kolikim grupama, da li propisno nose maske, drže li socijalnu distancu, vršljaju li bez odobrenog cilja, a napose imaju li propusnice, potvrde ili kodove, certifikate ili bujrundije, a i o čemu razgovaraju i da li se tajno domunđavaju ili pobunjuju. Vlada *ratno zakonodavstvo* (martial law). Vrijeme je straha u kojem jedan jedini kriterij – vakcinalni status – dirigira radijus kretanja, socijalnu koheziju i profesionalnu propulziju.

Tog kobnog neslobodnog ljeta 2021, a samo pola godine prije epohalnog početka ponovno odobrenog teniskog turnira Melbourne Open, Dr. Kerry Chant, *glavna zdravstvena ravnateljica Australije* (Australia's chief health officer), u jeku najstrožijeg i najdužeg zatvaranja na svijetu, poziva na još strože, još totalnije mjere i to u definiranju i performiranju primarnih ljudskih odnosa:

Mi moramo da ograničimo naša kretanja! Treba da uzmemo u obzir da kada god napustimo kuću bilo tko je sa nama ili koga sretnemo može nam prenijeti virus! U ljudskoj je prirodi da se upusti u prijateljski razgovor! Na nesreću sada nije vrijeme za to! Pa čak i kada u dućanu sretnete svog prvog susjeda – ne započinite razgovor! Sada je moment da umanjite međusobnosti sa drugima u svakodnevnom životu! Nećemo komunicirati sa bilo kim tko može predstavljati rizik! (News Talk WBCK, 2021, naš prijevod!)

We need to limit our movements. We need to consider whenever we leave our house that anyone with us and anyone we come into contact with could convey the virus. So whilst it is in human nature to engage in conversation with others to be friendly. Unfortunately, this is not the time to do that. So even if you run into your next-door neighbor in the shopping center, don't start up the conversation. Now is the time for minimizing your interactions with others as we go about our daily lives. We do not come into contact with anyone else that would pose a risk (News Talk WBCK, 2021).

Da li maršalica nastupa kao političarka ili liječnica? Da li se radi o litaniji u kojoj medij prenosi izjavu nauke ili imamo politiku koja se bavi naukom, odnosno nauku koja se bavi politikom? Kada su granice ovako fluidne, te kada se javno ponašanje određuje dekretom i *formatizacijom jedinke*, opet prizivamo Domanovića iz gornjeg poglavlja, onoga koji sugerira kako treba da se ponašaju djeca, *dobra deca* – koja ne *zveraju* okolo i ne vide drugu djecu, niti komuniciraju sa tom drugom djecom. Kod Domanovića je ovakvo ponašanje djece mandatorno radi njihovog dobra i zaštite „jer dobra deca ne šetaju”, jer ih tako šetajuće vrebaju opasnost što proizilazi iz slijedećeg morbidnog naputka:

Jedno opet, nestašno dete šetalo po ulici, pa ga uhvati neka zverka i svega ga raščerupa (Domanović, 1964:66).

I doktorica je Chant u obnašanju glavne kovid maršalice dokonala kakav to belaj prijeti njenoj australijskoj dječurliji: njena je *zverka* opasni i rizični virus koji može raščerupati susjedsko-komšijske odnose. Politika je u stanju slobodne interpretacije medicinke nauke koja je, sve su prilike, u stanju slobodnog pada uz medicinare-političare-maršale ovako diskutabilnog ekumena.

Takva je atmosfera u kojoj se čeka početak turnira znakovitog imena *Australian Open*, pa da se na kratko rastvori, a odmah i trajno navuče pandemijska kognitivna zavjesa. Napose u Melbournu, gradu bijelomu, u kojemu pandemijska *zatvaranja* (lockdowns) „imaše šest faza koje zajedno trajahu 262 dana od ožujka 2020 do listopada 2021” (Aljazeera, 2022). Na vrhuncu te faze zatvaranje

opažajnog polja prema *neighbors* bijaše jamačno nova kategorija političke filozofije, a i epidemiologije: da susjede – dekretom vlasti – trebaše izbjegavati. Lekcija liječnice-maršalice Kerry ovdje iduše ka prosvjećenom solipsizmu i patroniziranju pučanstva kako odasvuda vrebaše *zverka* koja mogaše raščerupati neoprezne i druželjubive susjede. Implicitno se maršalica Kerry u interpretacijskoj raskoši velikih filozofskih misli dohvća starolatinske krilatice *Homo Homini Lupus* (čovjek je čovjeku vuk). Sada bi, u novovijekovnom novogovoru (Bulić, 2021: Radio Beograd 2), taj najznamenitiji filozofijski citat morao biti znatno duži, jer respektiramo jednakorodni *korektizam*: kako je čovjek čovjeku vuk, neophodno je proklamirati kako je i žena ženi vučica a – vidjećemo i u završnom poglavlju kako je u jednoj BBC-ijevoj *pedagoškoj poemi* i dijete djetetu – vučić.

REKETIRANJE NOVAKA ĐOKOVIĆA: DVA TJEDNA MRŽNJE

Činjenice su najtvrdoglavije stvari na svetu
(Mihail Bulgakov, doktor medicine)

Pandemijska panmedijska vakcinalna kampanja svoj *finest hour* doživljava u bizarnom klimaksu – ekspulziji srpskog tenisera Novaka Đokovića sa Australian Open tournamenta. Globalni spektakl u periodu od desetak dana (5-16 siječanj 2022) nije silazio sa oficijalno opredjeljenih medijskih usmina: uskraćivanje učešća Đokoviću bilo je opravdano sukladno legalnoj proceduri. Teniser je doputovao u Australiju sa korektnom vizom baziranom na medicinskom izuzeću za necijepljenog, a još dok je bio u zrakoplovu se javno mnjenje pripremiло za *surprise* doček. Uslijedilo je *neočekivano* ukidanje vize i *prigor* (detention), te nekoliko pravnih postupaka sa Đokovićevim izgonom kao rezultatom. Odluka je donesena na osnovu *Migration Act 1958* koji je Alex Hawkeu, australijskom ministru za useljenje, državljanstvo, migracijske usluge i multikulturalne poslove, dao legalnu snagu za izgon uz obrazloženje da je to „u interesu javnog reda i zdravlja” (ABC News: 14-01-22).

Kako je ovaj *interes* obrazložen? Pa *svi* su se suglasili kako bi Đoković, kao necijepljen – *mogao* utjecati na antivakcerski pokret. Mediji i javno mnjenje u kontinentu-državi koja je imala najrestriktivnije mjere na planeti i najduže *lockdowns*, uz nemogućnost putovanja čak i unutar zemlje, konačno i vrlo visoku stopu procijepljenosti – delirično su pozdravili odluke vlasti, a Đoković je eliminiran sa natjecanja bez da je dograbio reket. Tomu je prethodila detencijska šarada od *zakon-je-isti-za-sve* pervertirane legalnosti uz satanizaciju njegovog karaktera: oficijalni i medijski komentari rasipali su neprikriveni rasizam i širili zadah totalitarnih inklinacija.

Mi se ovdje ne bavimo toliko hegirom Novaka Đokovića koliko implikacijama koje ovaj *ironični vrhunac* ima na relaciju između medija i nauke, sublimiranu u odlučujućoj pokaznoj vježbi australskih političkih autoriteta i medija protiv – u ovom slučaju – ideološkog neistomišljenika. Zato smo izostavili razne detalje koji su čak i pretjerano obrađeni u svim svjetskim medijima. Izuzetno kvalitetan i faktološki pregled daje i Wikipedia pod *fair* naznačnicom *Australian Open controversy*. Viđenje ovog slučaja kao kontroverznog, međutim, osporio je premijer Scott Morrison:

Razumijem da je nakon pažljivog razmatranja Đokoviću ukinuta viza na osnovu zaštite javnog zdravlja i dobrog reda. Australijanci su podnijeli mnogo žrtava tijekom ove pandemije i s pravom očekuju da će rezultati tih žrtvovanja biti zaštićeni (...), poručio je premijer Australije, a prenosi BBC (citirano iz N1 TV, 14. siječanj, 2022)

Evo supstrata odnosa između medija i nauke, pa i naše predtvdnje kako se naravnoslovna nauka – kao što je to racionalna medicina – zloupotrebljava za suzbijanje racionalnog razmišljanja. Scott Morrison objavljuje *finest hour* australskog totalnog *zero-risk* pristupa pandemiji. „Zaštita javnog zdravlja i dobrog reda”, kao razlog ukidanja teniserove vize, jeste politička odluka bez medicinskog pojašnjenja. Njegov kvalitativni argument *mnoga žrtvovanja* nema kvantitativnu statističku odrednicu. Najmanje je jasno što znači – medicinski ili politički – kako će se to „zaštiti rezultati žrtvovanja”. Ovdje je srpskohrvatski prijevod beskompromisno odan vernakularu: „they rightly expect the result of those sacrifices to be protected” (cited in Australian Daily Mail, 14. siječanj, 2022).

Igra asocijacija na motiv žrtvovanja izrijekom priziva mitološkog žrtvenog jarca – praksu očitovanu u predbiblijskim i biblijskim dobima: jednom su godišnje starozavjetni Židovi izgonili jarca u pustinju natovarenog njihovim grijesima. Očekivalo se da će tamo nevinu papkar platiti za počinjene grijehе. Naravno – po biblijama – stvari su mnogo kompliciranije: postoje dva žrtvena jarca, jedan koji se prikolje za božiju milost, a drugi da se progna, pa da u pustinji pokupi bijes demona Azazela. Oba skončavaju za tuđe grijehе. Zanimljivo je za nas – u iščekivanju teniskog meča koji se neće odigrati – da se jarci iz stada biraju *žrebanjem*: „da se baci žreb za dva jarca, jedan žreb Gospodu a drugi žreb Azazelu” (Tora, treća Mojsijeva, glava 16:8-22). Metaforu je imenovao James George Frazer, škotski prošlovijekovni antropolog i folklorist, i danas utjecajan u studijama mitologije i religije. Po njemu je *žrtveni jarac* (scapegoat) nevinna žrtva – projekcija – na koju se prevaljuje kumulirana agresivnost okoline. Žrtveni jarac se u modernim vremenima napose pojavljuje u kriznim situacijama kada se socijalne frustracije prazne na slabima, jer se ne mogu isprazniti na vlastima. Naročito lak *plijen* su manjine ili marginalne grupe i nezaštićeni pojedinci. (Frazer, 1976). Stvarna ili simbolična javna egzekucija pojedinca *žrebanog* da bude žrtveni jarac vodi ka homogenizaciji i pražnjenju agresivnosti većine.

U atmosferi *kognitivnog disoniranja*, u procesu od moralne panike do masovne histerije i to metodama opskuriranja stvarnosti, mediji samo repliciraju staru praksu proizvodnje nestabilnosti i kontrole populacije. Ono što je novitet je *glamour* i proturanje dirigovane stvarnosti kroz industriju zabave, pomodne pokrete i lojalističke igrice. Takozvana *kultura otkazivanja* (cancel culture ili call-out culture) je svakako reinvenija nekadašnjih orkestriranih javnih procesa, pogroma i linčovanja ili elegantnije rečeno u vokabularu Merriam Webster (2022): „Kancelovanje je moderna fraza koja upućuje na oblik ostracizma kojim je netko *izbačen* (thrust out) iz socijalnih ili profesionalnih krugova”. S tim što metabolizam rulje nije stvar spontane reakcije već, kako pokazuje uhićenje Đokovića, „uklanjanje podrške za javne ličnosti kao reakcija na njihovo ponašanje i mišljenje što uključuje bojkotiranje ili odbijanje promocije njihovih aktivnosti” (Webster: Ibid).

Australijski premijer Morrison u kampanji *kancelovanja* Đokovića u cilju zaštite javnog zdravlja u epohalnom govoru globalnog dometa slijedi uzor velikog oratora Britanske Imperije Winstona Churchilla – oca žestokih termina *perverzna znanost* (perverted science), ali i hladnoratovskog termina *gvozdена завјеса* i inicijacije politike kako se sa Rusijom može razgovarati jedino *jezikom sile*. Za volju istini, Churchill nije izumio, već tek popularizirao termin *gvozdена завјеса*, inače *metalnu metaforu* Josefa Geobbelsa, još uvijek neprevaziđenog crnog čarobnjaka propagande. Uz kognitivne zavjese koje smo gore spomenuli, sada se ovdje očituju gvozdene zavjese. One zaista u ovom vremenu figuriraju kao fleksibilni operatori zamračivanja: navlače se i razvlače po potrebi ili nagonu. Tu zavjesnu teatralizaciju turski nobelovac Orhan Pamuk sa zebnjom preispituje kao sopstveni dojam kako smo „zarobljenici naših nacionalnih država koje na naše oči i umove navlače nekakvu zavjesu” (Pamuk, 2008:26). Osim promoviranja zavjesa u politici, za Churchilla je pak vezana *antiteza* u izražaju: *perverzna nauka* je hitlerovska nacistička teorija germanske biološke rasne supremacije, eugenike i stvaranja gospodarske rase (Churchill: govor na Westminster College, Fulton, Missouri, 1946).

Zanimljivo, Winston Churchill je također bio ubjeđen kako su samo nacije čiji je jezik engleski – pozvane da odlučuju o sudbini svijeta. U namjernoj ili slučajnoj, ali svakako banalnoj mimikriji Winstona Churchilla, premijer Morrison se poziva na slične uzuse: zaštitu i spas od opasnog pojedinca koji svojim talentom i popularnošću može ugroziti zdravlje, *dobar red* a i opstanak njegove nacije – kraljevstva imuniziranih – u vremenima opasnosti i izazova. No, kao u svim neinventivnim imitacijama rezultat je melodramatačan i neinteligentan: Churchill je digao glas protiv vaskolikog Nacizma, a Morrison protiv jednog samomislećeg sportiste. Ipak Đokovićevo sužanjstvo neće ostati upamćeno samo po političkim, medijskim i javnim degutantnostima, već i po dirljivoj folklorističkoj podršci sunarodnika. Za nas je još izazovno da malo probistrimo kako se taj australijski *bašibozluk* odrazio na najmlađe i najnevinije, na budućnost australijskog commonwealtha.

BBC I IMPERIJALNA GOLOTINJA: MEDIJSKA ZLOUPOTREBA DJETETA

Ništa nije strašnije od neznanja koje deluje (Johan Volfgang Gete)

(Politikin Zabavnik, rubrika „Rekli su”, broj 3617, 04.06.2021)

Australijska medijska haranga nad necijepljenim, nepodobnim i nedobrodošlim teniserom se naročito učinkovito provodila skeniranjem javnog mnjenja. Da su se svi intervjuirani odobravajuće izjasnili o Đokovićevom zatvaranju i progonu, često i uz rasističke aluzije, ovdje nije zasluga BBC-jevih čauša za koje bi se pomislilo kako su selektirali poželjna mišljenja o nepoželjnom teniseru. Uzorak je najvjerojatnije pravično uzet i objektivno prezentiran. Jedan je razlog za to „što je 94,3 ljudi iznad 16 godina *potpuno* cijepljeno” (prema podacima *Departmenta of Health* vlade Australije u siječnju 2022). U ovoj apsolutnoj inokuliranoj većini čak se ni lokalni klokani ne bi očitovali u korist Đokovića. Popularni je uhićenik u mnogim anketama implicitno markiran kao kulturološki nepripadnik bijelog sporta. Frustracija ove vrste ima podrijetlo u prosvjedima i neredima koji su se ipak odigrali u Australiji tijekom brutalnog suzbijanja neistomišljenstva tijekom pandemije. Zamor ljudskog materijala se dakle dogodio i prije Đokovićevog homerovskog putovanja, a vjerojatno jer:

[J]edna od najuočljivijih značajki života masa jest ono što bi se moglo nazvati osjećajem progonjenosti, posebna, pretjerana osjetljivost i razdražljivost prema svima koji su jedanput obilježeni kao neprijatelji (...) svaki će se njihov postupak objasniti kao rezultat uporne zlomanjnosti, neprijateljstva prema masi i namjere da se masa uništi (Cannetti 1984:66)

Sada se fokus sa *dva tjedna mržnje* sa kolektivnog demona virusnog podrijetla prebacio na konkretnu osobu ljudskog podrijetla, ali i žrtvenog jarca. U ovim pantljičarskim *Notes on a Scandal*, od svih medijskih prisutnika, BBC radikalno dezavuirao svoj kodeks *impartial* (nepriistrasnog) medija i emitira spot u kojem se u izjavi jednog djeteta neugodno susreću propagandističke teorije biološke supremacije i rasistička ostrašćenost, a najviše zloupotreba djeteta. Na pitanje BBC-ja kako je to *slučaj Novak Đokovic zaiskrio snažnu reakciju u Australiji* (Novak Djokovic case sparks strong reactions in Australia) prolaznik-dječak odgovara sa osmijehom:

Ako on bude igrao, ja ga neću gledati, zato što on nije vakciniran.

Ovakva sugestija da interes za teniski sport treba da bude determiniran medicinsko-biološkim ustrojstvom, vakcinalnim statusom i krvnim zrcima je devijantna, jer zloupotrebljava infanta koji ne može biti svjestan značenja svoje napudrane

izjave. Medijska pedofilija ove vrste, sa rasističkom aluzijom, priziva i neugodne asocijacije u zemlji u kojoj još ni stoljeće nije minulo od kada su Aboridžini u okovima ovratnicima (*neck-chained*) marširani sa svoje zemlje u zatvore, a docnije u procesu nasilne asimilacije u rezervate. Vjeruje se da je po dolasku bijelih setlera u Australiju (1788) na oko 250 mjesta pokolja, od kojih se posljednji odigrao 1922. godine, pobijeno više od 20.000 ljudi (Kiernan 2002: 163).

Zaživljavanje mitološkog medijskog ozračja u ovom slučaju nije samo u evociranju metafore žrtvenog jarca. Efekt izjave BBC-jevog infanta je *anti-bajka*: oduzima se djetetu poslovična nevinost, a i pravo nekonformističkog pogleda na svijet. Andersenovo *Carevo novo odijelo*, kao metonimija mudrosti da je najveći grijeh reći ono što svi znaju – u *slučaju* Đoković – dobija antipod da je sada najveća vrлина istaknuti ono što svi znaju ili treba da znaju. Kroz ovu BBC-jevu pedagošku *skasku* objelodanjuje se i čvrsnica našeg argumenta kako mediji opskuriraju racionalni naučni argument u cilju promocije iracionalnog i totalitarističkog pogleda na svijet i kako se na to antibajkama navlači i indoktrinira dolazeća generacija.

Anton Semjonovič Makarenko, prvosveštenik moderne pedagogije ponikle u Sovjetskom Savezu tridesetih godina prošlog vijeka, smatrao je da „odgajajući djecu, sadašnji roditelji obrazuju buduću povijest naše zemlje, a time i povijest svijeta” (Makarenko 2019:15). U znamenitoj *Pedagoškoj poemi* (koja se nije očitovala u samizdatima) akcent je na kolektivnom odgoju, ali uz sustavnu izgradnju intelektualnog i moralnog integriteta mladih ličnosti, dočim je dominantna staljinistička pedagogija inzistirala na odgojnim metodama u podizanju podmlatka kao poslušnih šrafova u društvu kojeg danas percipiramo kao totalitarističko. Međutim, naučna argumentacija u tako važnom državnom resursu kao što je stvaranje nove generacije u mlado doba socijalizma – bila je ne samo dozvoljena nego i stimulirana kroz Makarenkovu logiku pedagoškog nadzora, a kroz *sistem perspektiva* (система перспектива) po kojem je „radost istinski stimulans ljudskog života” (Ibid:16). Perspektiva neobično vitalne ideološke staretinarnice sovjetske pedagoške nauke, u usporedbi sa modernom demokratskom pedagoškom i australijskom *poemom* – djeluje kao lekcija u izbjegavanju totalitarizma. Iz izjave BBC-jevog mladog šticićenika ne proizlazi da se u australijskom pedagoškom sustavu zaista brinulo o strukturalnom odgoju sa vrijednostima naobrazbe, integriteta, morala, perspektiva i sreće. Jer kako bi drugačije odgojni *kriterij* mogao biti da li je tamo neki teniser na nekom turniru kao necijepljen zaslužio da se njegov meč prati na televiziji? Sve zavisi u kom se pravcu odškrinu medijska vrata i pedagoški prozor u australijskom kinder-gartenu: bitno je da najmlađi već znaju u kom grmu se krije nepoželjna nevakcinirana zverka.

POSTKORONIJSKA PARADIGMA: OD ŠARLANTIZMA DO MESIJANIZMA

U vremenima obmane, istina postaje revolucionarni akt.

(George Orwell)

Na minhenskoj Konferenciji o sigurnosti 2022. godine Bill Gates je izjavio: „Na žalost, virus sam po sebi – napose soj zvan Omikron – je vrsta cjepiva”, te ustvrdio kako to znači da taj soj „kreira kako B tako i T antitijela i tako uspješnije prožima svjetsku populaciju nego što to postižu cjepiva” (Gates, 2022). Osim što daje naučnu konkluziju o virusu kao cjepivu, a time i o kraju pandemije, Bill Gates se također otisnuo u predskazanje budućnosti izjavivši na istoj Konferenciji kako nam dolazi „druga pandemija”, ali sa „različitim patogenom”. Bill Gates u ovoj *na žalost* enklitici mitološkog prizvuka i mesijanske arogancije odašilje fatvu medicinskom naraslovlju.

Na početku, u predkronijska vremena, tako smo živjeli u svijetu u kojem su tri svjetonozora – nauka, religija i magija – bili striktno odvojeni aksiomom empirijske provjere. Na kraju, u zoru postkronijskog doba, granice između ovih svjetonozora se zamagljuje: umjesto činjenica šarlatani sada nude interpretacije. Profetička ničeovska kognitivna ironija: *Nema činjenica, imaju samo interpretacije* (Nietzsche 1999:315) reaffirmira se metodama kojima se ne mora prikrivati zamjena teza već će se zanemariti činjenice, a istaći interpretacije.

Biljana Đorović relaciju činjenice-interpretacije smješta u zonu zločina, jer su mediji *ubice stvarnosti*. Ubistvo se odvija kroz *dehumanizacione procese* – spregu medijske i političke prakse sa totalnom predvidljivošću, kontrolom i nadzorom kao krajnjim ishodom (Đorović: 2018). Ovim validnim teoretskim uzusima svjedoči praksa manipuliranja činjenicama kroz *interpretizam & korektizam* u industriji zabave. Tu Divna Vuksanović poziva na *raščešljavanje* činjeničkog fenomena upozoravajući kako je danas – u doba *post-istine* – opasna kritička misao, pa čak i davanje *podmeta* za kritiku, jer u svijetu medija „mi nemamo posla sa činjenicama, deluje kao da je većina činjenica prikriivena i da se to čini intencionalno naročito u svetu medija”. Adresirajući jedan drugi i bolniji slučaj progona i ostracizacije – također Commonwealth-made – Australijanca Juliana Assangea, Vuksanović dodaje kako u nemogućstvu suočavanja sa autentičnim informacijama „istina i sloboda potisnute su u neki plan koji je nama neproziran, a sa druge strane na nivou fenomena nama se nudi zabava” (Vuksanović, 2022).

Najsustavniji teoretičar medija na našem jezičkom prostoru, Slobodan Reljić, tempirao je konzistentnu hrestomatiju evolucije i evolucije teorije medija kroz sukcesivno definiranje pojmova, kategorija i strategija medijske regulativne supremacije. Krucijalnu teoretsku odskočnicu za naše konkluzije nalazimo u Reljićevom prvom sociološko-znanstvenom thrilleru *Kriza medija i mediji krize*

(2013). Medijska drama započinje prije 350 godina u osvit kapitalističke civilizacije, kada se smatralo da znanje nije roba, pa sve do radikalnog odstranjivanja znanja iz zone ljudske potrebe. Civilizacijsko-demokratske tekovine o pravu na korektno informiranje na kraju su samo *propagandni produkti sa traka korporativne industrije*. U tom smislu medijska i socijalna kriza – kao obnovljivi energenti masovnog sentimenta – zapravo su *industrija svesti* u službi kontrole ljudske populacije. BBC-jev novinar George Orwell je dvojako anticipirao takav fatalni moment, jer je „moć pokidati čovekov um u komade i onda ga sastaviti ponovno u novom obliku” (Orwell, 1989:279).

U nastavku kompletiranja konzistentne teorije medija, Reljić analizira mobilizatorsku ulogu masovnih medija. U spektru observacija *Mediji i treći svetski rat* (2017), kroz historijski pregled medija dvadesetog stoljeća, objašnjava kako propaganda vodi do sadašnjeg *neoliberalnog vrhunca* u kojem se ljudski potencijali stavljaju u službu korporativnog kapitalizma. U objašnjavanju ove strategije Reljić izlazi sa antologijskim *Bukvarom medijske pismenosti* (2018). Ovdje autor, uz niz suptilnih definicija o elementarnim medijskim odrednicama, odgovara na pitanje kako se boriti protiv destruktivnog utjecaja medija na pojedince i društvo: poziva na razumijevanje medija i industrijalizacije medijske sadržine, te kritičko shvatanje društvenih okolnosti, prvenstveno kroz razvoj znanja i širenja vidika.

Konačno, u *Volji za laž* (2021) Reljić pokazuje kako su mediji ekspresije *novog svjetskog dezinformacionog poretka*. Supremaciju političkog i propagandno-medijskog nad naučnim i egzaktnim obrađuje u nizu primjera iz *istorije dezinformacija*, često kroz minuciozno forenzičko rastvaranje metoda medijskih manipulacija u proteklih stotinu godina na globalnoj sceni. Biti će zanimljivo jednom se ovako eklektički posvetiti ovim metodama čije bi seciranje odvrátilo pogled informativnih konzumenata i ovisnika na medijsku glavu Meduze. Time bi se otvorila prva linija obrane u informacionoj *medijskoj okupaciji* i pokazalo kako „prenatranost medijskim sadržajima” nije tehnološka kolateralna šteta 21. stoljeća već zloupotreba „ekspertske nauke bez odgovornosti” (Reljić, 2022).

Čini se da na račvalištu paradigmi umjesto nauke, edukacije i etike stižemo do opasnog momenta opskurirane granice između nauke i odgovornosti, morala javnog izričaja, zavjere i teorije: globalni *match poen* ima Bill Gates sa mračnim predikcijama o novim *patogenima*. Potporu mu evidentno pruža i siva eminencija novog svjetskog poretka – celebrities teorija urota, odnosno medijsko-farmaceutskih magnata. Koliko god da smo se sklanjali sa te naučno disruptivne zone, svejedno smo završili na teniskom terenu – mrijestilištu našeg argumenta – glede niza skandaloznih previranja politike, medija, javnog mnjenja, ljekara i nadri-ljekara, zloporabljiivača djece, mesija, moralizatora, legalnih struktura, šarlatana i pseudoznanstvenika protiv jednog jedinog ljudskog subjekta, mada svjetskog šampiona u tenisu! Ili je taj ljudski subjekt samo personifikacija neposlušnog čovječanstva u pokaznoj vježbi snage kolektivnog uma?

Spektakularno je tako izbušen pandemijski balon ostavljajući ljudsku stvarnost banaliziranom: susjed neće prepoznati komšiju, a „neću da se igram sa tobom” je nova podjela u dječijim vrtićima i školama. Dvogodišnja koronalna narativna urota se rapidno rasplinjuje: novi, također globalni narativ, je sada geopolitički, ali je pitanje isto: hoće li u osnovi tog novog narativa postojati bilo koji naučni argumenti ili će prevladati primordijalna pećinska mitomanija? Zapravo to i nije velika zagonetka – ime nove paradigme – *reset* – već globalno vibrira u postkoronijalnom i postnaučnom dobu, a možda prethodi nastupajućem totalitarnom preokretu kroz neki novi oblik pandemijsko-panmedijskog rata? Sve je još kao u bajci: bez pobune je mirno i poslušno čovječanstvo negdje krenulo, ali odnekud je iskrsla neka zverka i raščerupala ga.

LITERATURA

- Andrić (2014): Ivo Andrić, *Romani*, Beograd: Laguna.
- Bulić (2011): Kamenko Bulić, The aesthetic alchemy of sounding impartial: Why Serbs still listen to ‘the BBC conspiracy’, *Journalism: Theory, practice and criticism*, Volume 12, Number 2, London: Sage, 183–198.
- Bulić, (2021): Kamenko Bulić, Pandemijska Panmedija: Speleologija medijske alkemije: Nepriistrasnost samoće, *Filozofija medija: mediji i usamljenost*, Zbornik radova, Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 31 – 52.
- Bytwerk (1998): Randall Bytwerk, „German Propaganda Archive: Goebbels' 1943 Speech on Total War”. Calvin College. Retrieved 3 March 2016.
- Canetti (1984): Elias Canetti, *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Чалидзе (1976): Валерий Николаевич Чалидзе, *Литературные дела КГБ [Текст]: Дела Суперфина, Эткинда, Хейфеца, Марамзина. В прил.: док. о советской цензуре*, Нью-Йорк: Хроника.
- Domanović (1964): Radoje Domanović, *Sabrana dela II*, Beograd: Prosveta.
- Đorović (2018): Biljana Đorović, *Mediji, Ubice Stvarnosti*, Beograd: Pešić i sinovi.
- Foucault (1994): Michel Foucault, *Znanje i moć*, Zagreb: Globus.
- Frazer (1976): Sir James George Frazer, O.M., *The Golden Bough: A study in Magic and Religion*, Part VI, New York: St. Martin's Press.
- From (1978): Erih From, *Bekstvo od slobode*, Beograd: Nolit.
- Koš (1968): Erih Koš, *Satire*, Beograd: Srpska književna zadruga.
- Макаренко (2019) Макаренко Антон Семенович, Педагогическая поэма, АСТ – Классика исторической литературы: Москва.
- Montefiro (2013): Simon Sebag Montefiro, *Govori koji su promijenili svijet*, Zagreb: Edicije Božičević.
- Nietzsche (1999): Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente*, in: Ders., Kritische Studienausgabe, hg. v. Giorgio Colli und Mazzino Montinari, Bd. 12, Nachlaß 1885–1887, München.
- Orwell (1989): George Orwell, *1984*, London: Penguin Books.

Palavestra (2008): Predrag Palavestra, *Istorija srpske književne kritike 1768-2007*, Novi Sad: Matica srpska.

Pamuk (2008): Orhan Pamuk, *Istanbul: Erinnerungen an eine Stadt*, Frankfurt am Main: Fischer.

Petrović (1998): Petar Petrović Njegoš, *Nikola I, kako se ko rodi*, Podgorica: Crnogorsko narodno pozorište.

Reljić (2018): Slobodan Reljić, *Bukvar medijske pismenosti*, Novi Sad: Akademski knjiga.

Reljić (2017): Slobodan Reljić, *Mediji i Treći svetski rat: smatrajte se mobilisanim*, Beograd: Catena Mundi.

Reljić (2013): Slobodan Reljić, *Kriza medija i mediji krize*, Beograd: Službeni glasnik.

Reljić (2021): Slobodan Reljić, *Volja za laž: Novi svetski dezinformacioni poredak*, Beograd: Catena Mundi.

Richter (2018): Angela Richter, Von der Massenhysterie um einen Wal bis zur Kritik an repressiven Strukturen. Ironische Zuspitzung und groteske Übertreibung bei Erich Koš. In: Renate Hansen-Kokoruš u.a. (Hg.) *Satire und Komik in der bosnisch-herzegowinischen, kroatischen, montenegrinischen und serbischen Literatur*, Vol 10, pp 161-175. Hamburg: Grazer Studien zur Slawistik.

Sontag (1982): Susan Sontag, *Eseji o fotografiji*, Beograd: Studentski izdavački centar UKSSO.

INTERNET IZVORI

ABC News: Immigration Minister Alex Hawke cancels Novak Djokovic's visa ahead of Australian Open

<https://www.abc.net.au/news/2022-01-14/novak-djokovic-visa-cancellation-decision-immigration-minister/100748386>, 15. veljače, 2022.

Australia: Melbourne to bring an end to world's longest lockdowns: <https://www.aljazeera.com/news/2021/10/17/australias-melbourne-set-to-end-worlds-longest-lockdowns>, 12. ožujak, 2022.

Australian Government Department of Health: Vaccination numbers and statistics: <https://www.health.gov.au/initiatives-and-programs/covid-19-vaccines/numbers-statistics>, 22. veljače, 2022.

Ben Kiernan: Cover-up and Denial of Genocide: Australia, the USA, East Timor, and the Aborigines:

<https://emea01.safelinks.protection.outlook.com/>, 22. veljače, 2022.

BBC News: Novak Djokovic case sparks strong reactions in Australia:

<https://www.bbc.com/news/av/world-australia-59964436>, 16. siječanj, 2022.

Bill Gates: On The Pandemic – Munich Security Conference 2022: <https://www.youtube.com/watch?v=EULERA1jV7w>, 24. veljače, 2022.

BRANIMIR NESTORVIĆ – Sprema se nešto VELIKO – Svet će se promeniti za nekoliko dana: <https://www.youtube.com/watch?v=Smz1Hko7QrE>, 14. veljače, 2022.

Covid Marchalls Image on page 4, Photo by Naomi Baker / Getty Images, sourced from:

[https://newsaf.cgtn.com/news/2021-12-24/Two more Premier League games postponed due to COVID 19-16 eM1QAHG4U/index.html](https://newsaf.cgtn.com/news/2021-12-24/Two-more-Premier-League-games-postponed-due-to-COVID-19-16eM1QAHG4U/index.html), 28. ožujak, 2022.

Definition of CANCEL CULTURE: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cancel%20culture>, 16. ožujak, 2022.

Gozba, Radio Beograd 2, *Filozofija, nauka i mediji* urednik Aleksandar Lukić, 20. SEP 2021: <https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/24/radio-beograd-2/4517955/>.html, 16. ožujak, 2022.

Izbor iz programa Radio Beograd 2 – RTS, 25.9.2021. Kamenko Bulić o novom pojmu u medijima – korektizam: <https://www.rts.rs › story › radio-beograd-2 › izbor-iz-programa-radio-beograda-2>, 16. ožujak, 2022.

Код Бране 036 Слободан Рељић: Медији и нови светски поредак:

https://www.youtube.com/watch?v=vd1QSIMUB_I, 22. ožujak, 2022.

News Talk, WBCK: Health Officer Declares You Should Not Speak With Your Neighbors:

<https://wbckfm.com/health-officer-declares-you-should-not-speak-neighbors/>, 08. ožujak, 2022.

Nova kritička teorija: filozofija zabave – prof. dr Divna Vuksanović i dr /UŽIVO NBS 15.12.2021/:

<https://www.youtube.com/watch?v=ycvzK4cnIx0>, 22. prosinac, 2022.

Документ: Медији и наука (PTB1,13.20) https://media.rtv.rs/sr_ci/dokument/68628, 22. prosinac, 2022.

Mail Online News: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10402223/Novak-Djokovic-Federal-Circuit-Court-block-Australian-Government-deporting-him.html>, 16. siječanj, 2022

Premijer Australije o slučaju Đoković: Podnijeli smo mnogo žrtava u pandemiji: <https://ba.n1info.com/sport-klub/tenis/premijer-australije-o-slucaju-djokovic-podnijeli-smo-mnogo-zrtava-u-pandemiji/>, 16. siječanj, 2022.

Valery Chalidze, Soviet dissident forced into exile dies at 79: <https://www.nytimes.com/2018/01/22/obituaries/valery-chalidze-soviet-dissident-forced-into-exile-dies-at-79.html>, 21. veljače, 2022.

Wikipedia: COVID-19 vaccination, visa controversies and other controversies: https://en.wikipedia.org/wiki/2022_Australian_Open#COVID19_vaccination,_visa_controversies_andother_controversies, 14. veljače, 2022.

Winston Churchill: Speech Delivered 5 March 1946 at Westminster College, Fulton, Missouri <https://www.nationalchurchillmuseum.org/sinews-of-peace-iron-curtain-speech.html>, 16. siječanj, 2022.

Winston Churchill: <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/their-finest-hour/>, 16. siječanj, 2022

Naročite zahvale gospođi Dragani Walden za prikupljanje i odabir medijskog materijala u Australiji oko „slučaja Novak Đoković”, siječanj 2022.

Special thanks to Mrs. Dragana Walden for gathering and selecting Australian media coverage during the „Novak Djokovic case” in January 2022.

Kamenko Bulić

Independent researcher

**MATCH POINT:
OFFICIAL AND DISSIDENT MEDICINE BETWEEN
POLITICS AND MEDIA
Perversion of Science in the Coronial Time**

*Science is a weapon
Like a hero's sword,
Without a sword, a hero is
A simple empty-handed man*
(Petar Petrović Njegoš)

Summary: The pandemic is manifested in the panmedia by a one-dimensional interpretation of medical science. We focus on strategies by which the mainstream media instrumentalizes the medical sciences, particularly epidemiology, immunology, and virology in public health management and how these essentially manipulative strategies come true in the process of media transformation of political decisions. This is demonstrated in the first part through the presentation of the dominant social narratives and social atmosphere in the three phases of the pandemic we call the *coronial periods*. In the second part, we build a *case study* – how radical pandemic measures and radical mainstream media generated moral panic and collective hysteria, thus orchestrated the expulsion campaign of world tennis champion Novak Djokovic from the Australian Open in Melbourne in the winter of 2022.

Politics & media alienate medical science from a strictly professional academic habitus, interpret, select, and transmit it to the population. This ensures the introduction of measures and restrictions aimed at combatting the pandemic – essentially closure, isolation, quarantine, and the so-called social distance ending in inoculation campaigns. The dominant narrative becomes cumulatively more aggressive as the vaccinated majority defines a new reality or a new normality. Political-media repression is aimed at satanizing and censoring alternative media and ostracizing rebellious professionals, vocal blasphemers, and convinced opponents. The bigotry is unleashed in the medical sciences themselves. Thus the relation between media and science, in times of pandemic cognitive dissonance, hypothetically fosters a paradigmatic crossroad where the totalitarization of the human community becomes dangerously evident.

Keywords: dominant narrative, coronial age, messianism, satire, tennis, totalitarianism.

Note: We believe that the term “correctness” is too correct with the inherent positive charge and as such biased. That is why we have renamed correctness into correctism as a much more correct term for explaining the expressive mandatorial mantra in politics and the media.

DOGAĐA LI SE KRAJ ZNANOSTI I/ILI KRAJ MEDIJA?

Apstrakt: U članku o tajni života ili rješenju zagonetke svemira, još iz 1989, John Horgan u časopisu *Scientific American* konstatira kako znanstvenici ne smišljaju istinu, već je samootkrivaju. A istina svijeta, ili istine svijeta, već postoje. Kao platonist, ovaj autor smatra, da je traganje za znanjem zbog znanja samog najplementiji i najsmisleniji od svih pothvata. Ipak, era znanstvenih otkrića je završena. Ljudi, izgleda, i u znanosti (i u medijima) moraju da se zadovolje s djelimičnim istinama. Još je Berkeley pisao o kraju znanosti „zlatne ere” koju će, kako i Stent smatra, zamijeniti doba posvemašnje dokolice. Ideja znanstvenog napretka je vrsta znanstvene religije. Ali, reći će Spengler, ovu ideju napretka zamijenit će religijski fundamentalizmi, jer je neodrživa. Kada je Američki kongres 1994. ukinuo veliki fizikalni projekt kojom je prilikom, zatrpan u Teksasu, iskopan tunel od 24 km, time je politika naučnih otkrića zaustavljena u korist tehničkih inovacija.

Kao što traganje za istinama u medijima prelazi u dokoličarsko surfanje za fragmentima, detaljima, poluinformacijama, atrakcijama...

Cljučne riječi: mediji, zlatno doba nauke, kraj nauke, postmodernost

U današnjici preopterećenoj raznim dilemama, nejasnoćama, napetostima, u „društvu rizika”, kako ga nominira njemački mislilac Ulrich Beck, s razlogom se može postaviti pitanje – da li je moguće da će znanost možda moći doći do svoga kraja? Odnosno, drugačije kazano, mogu li znanstvenici istražiti sve što je moguće i tako dotaći kraj, to jest, raščarati konačno misterij stvaranja i misteriju niverzuma. Pri tome je temeljno pitanje svih ovih propitivanja svakako ono koje kaže da je naš osnovni cilj saznati zašto smo ovdje na planeti Zemlji, i koja nam je misija, te ima li neka druga misija vrijednija od nas samih. U tom smislu, traganje za znanjem, učenje, trajno propitivanje svijeta i svijesti jedan je od najplementitijih i najdostojanstvenijih zadataka ljudskog roda.

KOJE SU GRANICE ZNANJA? A KOJE SU GRANICE MEDIJA?

S tim u vezi je i pitanje – koje su granice znanja uopće, i može li se kraj znanja i znanosti propitivati?

S druge pak strane, i tema masovnih medija, koji su sastavni dio naših postojanja u modernim društvima, ima slične dileme u i oko sebe, te su značajna slična pitanja – može li se uloga medija iscrpiti; mogu li masovni mediji postati suvišni; mogu li mediji doživjeti neki svoj potencijalni kraj; poput istrošene tehnicizirane nauke i sami postati tehnicizirani mediji posredovanja i bez emancipatorske suštine djelovanja?

Imaju li masmediji svoje granice i može li se takvo što uopće propitivati? Ovaj tekst će dijelom promišljati o tim pitanjima i pokušavati odgovoriti na sve potencijalne dileme, trileme, zakućitosti... U knjizi sličnog naslova, *Kraj znanosti*, autor John Horgan kaže: „Ako neko vjeruje u znanost, mora prihvatiti mogućnost da je velika era znanstvenih otkrića okončana”. (Horgan, 2001: 15). Jer, ljudsko znanje i ljudski um ipak imaju granice. A sama znanost nam je kazala kako su većina njenih teorija vrlo djelomične i parcijalne, pa stoga će nam uvijek nešto još nedostajati za zaokruženu i uistinu cjelovitu formu i sadržinu znanja. Znanost se primakla kraju i iz još jednog razloga, navodi isti autor u ovoj knjizi, konstatirajući naime da je znanost sve ove godine modernosti i znanstvene renesanse dobro radila i zato se primakla svome kraju. To su parafraze stavova čuvenog istraživača Stenta o kraju „zlatne ere”, što znači da napredak *per se* mora stati, najviše za jednu ili dvije generacije. (Horgan, 2001; 20). A u dodiru s medijima, potvrdit će se teza da će dobri masmediji stati i stoga što se sve veći broj mladih ne žele baviti teškim propitujućim temama, već obrnuto. Kao djeca bogatog korporativnog kapitalizma, oni sve više biraju razonodu, zabavu i lagodaniji život. U tom dijelu podudarajuće argumentacije o suodnosu nauke i masmedija nalazi se i ne manje važan argument koji kaže kako upravo masmediji više od ostalih faktora društvenosti u življenju i svakodnevlju doprinose hedonizaciji svijeta.

AKO POSTOJE CIKLUSI, ONDA ONI NUŽNO OKOŠTAVAJU

Ovdje je važno podsjetiti na Spenglerov stav iz kultne rasprave i knjige *Propast Zapada* u kojima autor veli da se znanost razvija u ciklusima kada oni sami, dakle ciklusi, okoštavaju a naučnici postaju arogantni i manje tolerantni prema drugim sistemima mišljenja kakvi su religija, filozofija, etika, te on u ovom djelu prognozira kraj znanosti. Ali, i tada će faustovci, kako ih naziva Stent, ili oni mislioci iz ironijske znanosti kako je naziva Harlod Bloom, dakle izraziti pojedinci, nastaviti sa tim dubokim pitanjima i na njih teško nalazivim odgovorima. Vlade

zapadnih zemalja su se možda odmakle od crkava, ali teško se odmiču od znanosti i znanstvenika, stavka je sjajnog mislioca i naučnika Feyerebanda koji je kazao:

Naravno da idem u krajnosti, ali ne u krajnost za koju me ljudi optužuju, naime da odbacujem znanost. Ja se protivim ideji da je znanost na prvom mjestu. To je u redu. Znanost se mora primjenjivati od slučaja do slučaja. Naposljetku, znanstvenici se ne slažu u mnogim pitanjima. Ljudi ne trebaju uzeti zdravo za gotovo kada znanstvenik kaže: svi trebaju slijediti ovaj put (Horgan, 2001; 74).

Pri tome je ovaj naučnik konstatirao posve tačnu tezu, provjerljivu u svijetu života, da mnogi ljudi žive dobro bez znanosti, Bušmani kao plemena, ili narod Kung u Africi preživljavaju u uvjetima u kojima bi svaki „zapadanjak” izumro. Istina, dodaje ovaj autor, na zapadu ljudi žive duže, ali što je kvaliteta života ni to nije sasvim jasno.

Vjerovatno je najveća opasnost za modernu znanost ono što je već Heidegger prognozirao – da će tehnika i kao dominantno sredstvo, kao dominantni medij modernosti, i samo, dakle, tehničko preuzeti tron koji je nekoć pripadao filozofiji, teoriji, čistoj znanosti. I uistinu je Američki kongres zaustavio projekat *supravodljivog supersudarača*; dotad su troškovi za rad na tom projektu iznosili dvije milijarde dolara, u Teksasu. Iskopan je tunel dug 24 kilometra pod zemljom. Velika nada fizikalnih naučnika je tako zauvijek zaustavljena na ovom teritoriju, u jesen 1993. godine. Fizičar Glashow s Harwarda je bio ogorčen tim činom, jer ga je zanimala jedinstvena teorija super struna, to jest, ono što bi bila *teorija svega*. Smatrao je i dalje da je fizika *kuća zagonetki* i da treba tragati sa *svetim gralon znanja*. Tih dana je grupa postdiplomaca s Harwarda prešla na Wall Street, a iz korporacije Goldman Sachs su bili oduševljeni, jer su ih konačno stavili pod kontrolu.

IRONIJSKA ZNANOST I INTUICIJA SU VAŽNI

A svi ostali, mimo te korporativne kontrole, možemo ih nazvati „ironijski znanstvenici”, jednostavno vjeruju da sve teorije i sve zakonitosti već postoje, ni jedan naučnik ne stvara teorije – jednostavno ih otkriva, dakle „te teorije postoje neovisno od bilo kakvog povijesnog ili kulturnog konteksta te uopće od bilo kakvog nastojanja da se dođe do njih”. (Horgan, 2001; 89). Witten, fizičar, koji je ovo skromno spreman priznati, pripomogao je ustanovljenju stava kako je teoriju super struna nemoguće eksperimentalno testirati, ali ta teorija predviđa gravitaciju. I za njega je spoznaja da je gravitacija posljedica super struna jedno od najvećih naučnih otkrića ikada. (Horgan, 2001; 93). I tu se sad javlja nekolicina naučnika koji vele da, ako se super strune ne mogu eksperimentalno dokazati, onda je to sfera estetike, poput Lindleya. A super struna nije ni materija, ni energija, ni ništa

što mi prepoznajemo u okolini, to je neka matematička pratvar koja generira materiju i energiju i prostor i vrijeme, ali sama ne odgovara ničemu u našem svijetu.

I stoga je svako dalje traganje za strunama moralo stati, a mjesto je preuzela tehnika, odnosno njena bjesomučna dnevno-praktična upotrebljivost u mnogim sferama života, od medicine, farmacije, stomatologije, saobraćaja, građevinarstva do masmedija. Tehnika je munjevitom brzinom zauzela mjesto nauke, znanosti, teorije i religije, te je stoga danas u našim životima dominirajuća. Zato je i odnos masmedija spram teme ovoga teksta upravo takav kakav je, vrlo komplemetaran i pragmatičan. Visoko tehnicizirani masmediji, internet i prenos uživo svega što čovjek poželjeti može, neprestana konekcija sa svima s kojima se želi biti *live* i 24 sata dnevno 365 dana u godini, jeste ono što je odredilo našu sadašnjost. Kako u naučnom, tako i u praktičnom aspektu života.

„Tehnosfera” je postala drugo ime za prvih nekoliko modernih decenija 21. stoljeća. I bit će tako najvjerovatnije još nekoliko narednih decenija. U izvanrednom trilogiju *Tehnosfera*, Žarko Paić će konstatirati:

... jer ono što se jedino može očekivati od budućeg mišljenja pripada nečemu između otvorenosti smisla i fascinacije novim. Mišljenje koje je prožeto jezikom stvari i tehničkog života preostaje ga malo, ili gotovo neznatno... stvari više nisu u svijetu. Ono što se događa kada sama tehnosfera misli i projektira nove svjetove postaje zadaćom mišljenja koja se ne može više uspoređivati ni sa čime prethodnim u povijesti. U dubokoj tami i zasljepljujućem svjetlu stojimo sami pred otvorenim bezdanom...
(Paić, 2018; 14)

Tehnosfera postaje najizrazitija odlika modernog života. Tehnosfera je rodno mjesto medijskih prezentacija, i onoga što po klasičnim zadacima obavljaju masmediji, informacija, edukacija, zabava.

Teško je dati precizniji odgovor na pitanje iz naslova ovoga teksta: događa li se možda pred našim očima kraj znanosti, ili pak kraj masmedija? Naime, ne događa se kraj, u doslovnom smislu riječi, nijedne od tih oblasti ljudskog djelovanja. Ali, nema sumnje da su u nedovoljnoj sinergiji i jedno i drugo – i nauka i mediji, kao i život sâm, kao najveća vrijednost ovoga Ovdje i Postojanja Sada. I nema sumnje da je naše doba takvo za koje se može reći da je doba življenja u rizičnim društvima, kako spomenusmo metaforu Urlicha Becka već na početku ovoga teksta, a to znači da su sve naše *moderne krize* manje-više izraz znanja, a ne izraz neznanja, izraz naučnih otkrića i njihove primjene, a ne obrnuto, izraz njihove neprimjene.

Stoga što posreduju ili konstruiraju stvarnost i iz svih formi i oblika pojavnog života ili Foucaultovog ‘svijeta života’, ali i sve više što konstruiraju stvarnosti iz paralelnog, tehniciziranog svijeta *technea*, to su stoga i moderni masmediji osuđeni da ponavljaju česte greške naučnih ili znanstvenih otkrića, ili da postaju pre-

nosnici sve posredovanijeg i sve neslobodnijeg svijeta među ljudima, u svijetu u kojemu su ljudi sve više i više otuđeni jedni od drugih. Oni postaju sve više kiborzi raznih nivoa i formi, transhumanizirani subjekti tehničkih paradigmi zahtjeva, a sve manje prirodni ljudi, kao nekoć svjedoci savršenog stvaranja Stvoritelja svega u Kosmosu. Na neki način svjedočimo jednom virtualnom ili zamjenskom svijetu u koji se polažu velike nade postmodernosti u svoj njenoj fluidnosti ili neuhvatljivosti, i koji se ni ne može zamisliti niti ostvariti bez masmedija, s jedne, i tehničkih otkrića na mjestu nauke, s druge strane.

Da bi se vidjelo ono što se inače ne vidi, mora se posjedovati ili intuicija ili viđenje bitka, zahvaljujući tehničkom posredovanju. U oba slučaja, ljudsko viđenje pripada kosmičko-biološkoj evoluciji čovjeka. Naše doba umjetno konstruira stvarnost, a za to joj treba kvantifikacija koja se rasporedila u tablice. Digitalni kod. Zato je nužan i dalje spoj duše i uma, dakle *psyhea* i *logosa*, kako bi ljudsko biće zadržalo svoju iskonsku ulogu i vrijednosni sistem, te kako bi nanovo svijet postajao harmonija.

U protivnome, treba li to uopće konstatirati – ovaj svijet neće završiti, sem kao apsolutna katastrofa kosmičkih razmjera. Sve dok se ne osloni na tzv. vitalni um, termin koji sjajno predumišlja španski filozof Ortega y Gasset, nudeći usahloj filozofiji života postmoderne taj eliksir meditacije. To je snaga i moć izvorne intuicije, kazavši, „mi Mediteranci ne mislimo jasno, ali jasno vidimo”. (Paić, 2018; 141) Pošto se mišljenje tehnike tehnički unificira, izlaz bi mogao biti u vraćanju, meditacijom, u spoj prirode i izvan prirode, spoj prirode i natprirode. Uistinu, sve mimo i izvan Boga čovjeka dehumanizira, bitak je uvijek cjelina odnosa Ja i svijeta. Ono što nedostaje modernom čovjeku je *stabilnost same promjene*. Kako u sferi nauke, tako i u sferi masmedija.

Uistinu, za kraj ove rasprave može se kazati kako je bio u pravu veliki filozof iz prošloga vijeka, Oswald Spengler: ovu ideju stalnog napretka zamijenit će religijski i ini fundamentalizmi, jer je naprosto neodrživa. Sigurno je da – kada je Američki kongres, 1994, ukinuo veliki fizikalni projekat super struna, kojom je prilikom, zatrpan u Teksasu tunel dužine od 24 km, time je ‘politika’ naučnih otkrića zaustavljena u korist politike tehničkih inovacija. *Techne* je preuzeo primat nad naukom, istinskim naučnim istraživanjima i otkrićima koja su puna etičke vrijednosti, stvaralačke kreacije i istinskog nadahnuća velikih umova ljudskog naroda. Na njihovo mjesto nastupili su projektanti, menadžeri i majstori proizvodnje iluzija.

Kao što traganje za istinama u medijima prelazi u dokoličarsko surfanje za fragmentima, detaljima, poluinformacijama, atrakcijama, dočim su mediji nekada istinski tragali za Istinom, Dobrotom i Ljepotom, pričajući i slikajući ljude i događaje. Danas su, pak, u metasvijetu metaverzuma, virtualnosti, zavodljivosti, manipulacije i nadzora nad ljudima i njihovom slobodom. Po tome se nazire maksalost, ako ne i kraj istinske nauke, i kraj istinskih masovnih medija.

LITERATURA:

- Bauman, Z. (2019), *Fluidni život*, Mediteran Publishing, Beograd.
- Beck, U. (2001), *Rizično društvo, U susret novoj moderni*, Filip Višnjić, Beograd.
- Dalke, R. (2015), *Zakoni sudbine*, Laguna, Beograd.
- Fejzić Čengić, F. (2019), *Kao ribe u vodi*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Horgan, J. (2001), *Kraj znanosti*, Jesenski i Turk, Zagreb.
- Paić, Ž. (2018), *Tehnosfera I, Žrtvovanje dosade*, Sandorf/Mizantrop, Zagreb.
- Paić, Ž. (2018), *Tehnosfera II, „Crna kutija” metafizike: Kibernetika i apsolutno vrijeme stroja*, Sandorf/Mizantrop, Zagreb.
- Paić, Ž. (2019), *Tehnosfera III, Platfome od strune: estetika i suvremena umjetnost*, Sandorf/Mizantrop, Zagreb.
- Spengler, O. (1936), *Propast Zapada (Nacrt za morfologiju istorije svijeta)*, Kosmos, Beograd.
- Šuon, F. (2020), *Preobraženje čovjeka*, Ukronija, Beograd.

Fahira Fejzić Čengić

University of Sarajevo

Faculty of Political Sciences

Department of Communication Studies (Journalism)

WHAT IS HAPPENING: THE END OF SCIENCE AND/OR THE END OF MEDIA?

Summary: In the „Scientific American” article about the secret of life, or the solution to the puzzle of the universe from 1989, John Horgan states that scientists don’t come up with the truth; they uncover it. And the truth, or the truths of the world, already exist. This author, being a Platonist, believes that the search for knowledge for the sake of it – is the most noble and meaningful of all ventures. But, the era of scientific breakthroughs is over. It seems that people, in science (and in media), must settle with the partial truths. Even Berkley wrote about the end of the golden era of science, which would, as Stent also agrees, be replaced by the era of total leisure. The idea of scientific progress is a sort of scientific religion. But, as Spengler states, this idea would be replaced by religious and other kinds of fundamentalism because it is unsustainable. In 1994, when the American Congress called off a great project in the field of Physics, by burying the 24km long tunnel excavated in Texas, the policy of scientific breakthroughs was abolished in the favor of technical innovations.

In the same way that the search for truths of the media becomes leisure oriented „surfing” for fragments, details, half-informations, attractions....

Keywords: The end of science, technic, media, leisure

KRITIKA STUDIJA MEDIJA: FUKSOVA KRITIKA METODA U DELU OSNOVI KRITIČKIH STUDIJA MEDIJA I KOMUNICIRANJA

Apstrakt: U tekstu se aktualizira potreba obnavljanja kritike studija medija u cilju očuvanja njihove teorijske zasnovanosti, te šire naučne opravdanosti. Prioritetni zadatak daljeg razvoja studija medija prepoznat je u kritičkom preispitivanju teorijsko-metodoloških pretpostavki na kojima se temelji istraživački pristup u ovoj oblasti. U tekstu se posebno razmatra Fuksov koncept kritičkih studija medija i komuniciranja, kojim je podržano stanovište da je saznanju neophodno pristupiti u cilju transformisanja struktura dominacije u strukture kooperacije i participacije. Autor zaključuje da put znanja, kako ne bi krenuo stranputicom proizvođenja ideoloških iluzija, mora krenuti od samospoznaje i intuitivnog osećanja društvenog razvitka, čiji je nužni ishod razvoj kritičke teorije, utemeljene na etičkim pretpostavkama i usmerene ka očuvanju opšteljudskih interesa.

Gljučne reči: etika, filozofija medija, Kristijan Fuks, kritička teorija, metodologija, studije medija

Misliti medije, ne znači samo razumeti njihovo ustrojstvo, razvoj, funkcije koje ostvaruju, šire odnose u koje stupaju ili uticaje koje vrše, već istovremeno znači razumeti i procese pregovaranja, suprotstavljanja ili saglašavanja sa dominantnim diskursima koji oblikuju kako pristup medijima, tako i puteve njihovog budućeg razvoja. Otuda pitanje odnosa medija i nauke, možemo, između ostalog, sagledati i kao usko povezano sa razvojnim tokovima medija u odnosu na šire društvene okolnosti. Valja podsetiti da je razvoj medija složen proces (Fidler, 2001), uslovljen mnogobrojnim činiocima, čijem je razumevanju u prethodnim decenijama posvećeno dosta intelektualne pažnje. Ipak, čini se da je teorijsko-filozofsko promišljanje medija, utemeljeno na principima humanističkih nauka, vremenom bivalo sve više marginalizovano, ili podređivano nekritičkim kvantitativnim analizama, što u krajnjem ishodu vodi uspostavljanju jednodimenzionalne interpretacije, koja uprkos očiglednim metodološkim i teorijsko-interpretativnim nedostacima, oblikuje dominantan diskurs o medijima. Ovakvo zatečeno stanje posebno je alarmantno u odnosu na činjenicu da naučni pristup nije neutralan, odnosno da nikada ne stoji izdvojeno od društvene kontekstualizacije predmeta posmatranja, te je dominacija jednostranih interpretativnih paradigmi uvek refleksija dominantnog ideološkog sistema. Na taj način, naučna misao, nezaintere-

sovana za svaki drugi/drukčiji pristup koji bi proširio uglove razumevanja postavljenog problema, drugim rečima, napuštajući svoju kritičku poziciju, postaje ništa drugo do glasnogovornica struktura moći, čime se nauka instrumentalizuje, ne samo u cilju urušavanja nje same, već i u cilju usmeravanja daljih društveno-političkih kretanja i ostvarenja ekonomskih interesa. Drukčije rečeno, način na koji danas mislimo medije, u velikoj meri određuje njihov budući razvoj, te njihovu uklopljenost u šira društvena kretanja, zbog čega (pored zahteva za očuvanjem naučnosti) prioritetni cilj daljeg razvoja studija medija mora biti kritičko preispitivanje teorijsko-metodoloških pretpostavki na kojima se temelje istraživanja u ovoj oblasti.

Pluralitet teorijsko-metodoloških pristupa medijima tako ostaje jedan od preduslova očuvanja kritičke pozicije studija medija, bez koje one, kako je istaknuto, raskidaju svaku vezu sa temeljnim principima naučnog promišljanja. Naša namera ovde je upravo alarmiranje na neophodnost prevazilaženja trenutnog stanja u naučnim razmatranjima medija, zasnovanim na *nekritičkom (mehanicističkom) kvantifikacijskom umu*, koje ukidaju prostor teorijsko-filozofskim konceptima utemeljenim na kritičkim osnovama, koji se u delu ili u potpunosti ne moraju saglašavati sa dominantnim naučnim diskursom, diskreditujući ih bez jasne metodološke ili naučno-teorijske argumentacije. Zahtev za izmenom dominantne interpretativne paradigme u savremenim studijama medija, pored vraćanja kritičkom pristupu zarad očuvanja njihove naučnosti, vođen je i neophodnošću daljeg usmeravanja naučnog rada u cilju odgovornog delovanja. Krenuvši sa stanovišta razumevanja nauke kao posebne sfere humanog delovanja, koncepte *nauke zarad nauke* ili *nauke zarad antihumanih ciljeva*, ne možemo ni u kom njihovom segmentu sagledati kao opravdane. U tom smislu, u narednom tekstu, posebnu pažnju posvetićemo Fuksovoj (Christian Fuchs) kritici studija medija.

Prepoznavši medije kao istovremeno strukture moći ali i prostor borbe za moć, Fuks naglašava potrebu razvoja kritičkih studija medija i informacionih studija, utemeljenim na kritičkoj društvenoj teoriji, kritičkim empirijskim istraživanjima i kritičkoj etici (Fuchs, 2011:6). Temeljeći svoj teorijski pristup na marksističkim osnovama, Fuks zauzima stanovište da je znanju nužno pristupiti u cilju transformisanja struktura dominacije u strukture kooperacije i participacije, zbog čega svako mišljenje medija pretpostavlja izvestan angažman (Fuchs, 2011:6).

Sâm pojam kritičkih studija medija i informacionih studija (critical media and information studies) Fuks uvodi u cilju razvoja kritičkog pristupa promišljanju medija, koji ne bi bio opterećen uvedenom razlikom između studija (teorije, filozofije) medija i informacionih (komunikoloških) studija, budući da oba pristupa, bez obzira na razlike u tradicijama, zahvataju oblasti istraživanja koje se u velikoj meri preklapaju. Kako objašnjava, pojave kao što su *modeli informisanja i komuniciranja, upotreba kompjutera i interneta, uticaj savremenih medija i novih medija na društvo* ili sâm pojam *informacionog društva*, predstavljaju važne

teme istraživanja u obe istraživačke tradicije, zbog čega insistiranje na kritičkom pristupu i primeni principa kritičke teorije društva ne bi trebalo zadržati u okvirima samo jednog od njih (Fuchs, 2011). Ovakav stav, s jedne strane, ukazuje na neophodnost sveobuhvatne izmene mišljenja medija u smislu usvajanja kritičke interpretativne pozicije, dok, s druge strane, naglašava transformisanje celokupne pojmovne aparature koja u sebi reprodukuje odnose dominacije i re-utemeljuje ideološke modele interpretacije stvarnog.

Krenuvši od stava da današnjem mišljenju medija nedostaje kritičko utemeljenje, Fuks problematizuje i samo pitanje budućnosti medija u društvu u kojem dominira *mehanicistička svest*. Njenu centralnu manifestaciju prepoznaje u dominantnom diskursu o digitalizaciji i razvoju informacionog društva. Kako napominje, u savremenom informacionom društvu, značenje pojma informacije redukovano je na razmenu podataka o svetu, čime su pojedine dimenzije znanja, poput etičke, isključene. Ova promena dalje za sobom povlači i izmenu odnosa prema informaciji, koja se pretežno počinje doživljavati kao naročita vrsta robe, što, kako smatra ovaj autor, predstavlja temelj uspona informacionih tehnologija zasnovanih na kompjuteru (Fuchs, 2011:87). Informacione tehnologije, u takvim društvenim okolnostima, i same postaju roba, ali, u isto vreme, i medij promovisanja, prodavanja i prenosa informacija koje ostaju zadržane u svom robnom statusu.

Već u samom konceptu informacionih tehnologija, koji na ovom mestu treba shvatiti kao ideološki konstrukt, Fuks uočava princip reifikacije, koji je reflektovan u mehanicističkoj logici kompjutera.¹ Kako objašnjava, kompjuteri ne poseduju slobodu delanja, u binarnoj logici na kojoj su zasnovani nema neodređenosti ili šanse, jednako kao ni destabilizovanja granica, već je osnovni princip postupanja *ili – ili*, kao suprotnost dijalektičkoj logici koja pretpostavlja princip *oba – i*. U tom smislu, kompjuter bi morao biti shvaćen kao reificirani sistem, utemeljen na tehnološkoj racionalnosti i instrumentalnom umu. Na temelju ovoga, Fuks posebno ističe opasnost pomodnog, odnosno ideološki podržanog govora o *kompjuterizovanom društvu, informacionom društvu, virtuelnom društvu, sajber-društvu, digitalnom društvu ili društvu informacionih tehnologija*, jer ovakva paradigma vizije društvenog razvoja u sebi sadrži prenos odnosa reifikacije na društvo (Fuchs, 2011:87).

Pojam instrumentalnog uma, koji prepoznaje u temeljima kapitalističke digitalizacije, Fuks preuzima od Horkhajmera i Adorna (Horkheimer, Adorno, 1944/2002), kako bi ukazao na proces kompromisnog mirenja čiji je krajnji ishod reifikacija. Reč je o procesu koji predstavlja deo šire ideološke transformacije stvarnog. Sámó određenje informacije kao robe, ideološka je pretpostavka na temelju koje se reifikuje čitavo društvo. U razumevanju ovog procesa, Fuks se poziva na Lukača (Lukács), koji ističe da reifikacija transformiše sveukupnu svest čo-

1 Fuks zastupa stav da je komodifikacija danas centralni oblik reifikacije, kojoj su podvrgnuti svi njeni ostali oblici (Fuchs, 2011:87).

veka, koji svoje kvalitete i sposobnosti posmatra nezavisno od vlastite ličnosti, već pre kao skup osobina i sposobnosti koje poseduje i kojima može trgovati, jednako kao što to može činiti sa kakvim predmetima (Fuchs, Lukács, 1923/1972:100). Isti instrumentalni um on pronalazi u kapitalističkom *kompjucionalizmu* (computationalism), kao tehno-determinističkom razumevanju čoveka i društva kao mehanizama (Fuchs, 2011:88).

Međutim, na putu ka prevazilaženju ovakvog razvitka, Fuks ne zagovara potpuno odbacivanje digitalnih tehnologija, već oblikovanje društva i tehno-društvenih sistema na način koji izmiče reifikaciji ljudi i koji uspostavlja način razmišljanja koji, suprotno logici binarnih opozicija, podržava ideju uzajamnog uvažavanja (Fuchs, 2011:88). Naime, uprkos podvlačenju činjenice da je operativnost digitalnih tehnologija utemeljena na logici binarnih opozicija, konačni efekat njihovog uticaja Fuks dovodi u vezu sa kontekstom njihovog širenja. U tom smislu, on ističe da problem nije u samim informacionim tehnologijama (zbog čega i ne predlaže njihovo odbacivanje), već u izgradnji informacionog društva na kapitalističkim pretpostavkama (informacioni kapitalizam), kao visoko instrumentalnog društva. U uslovima savremenog društvenog razvoja, koji karakterišu opresija, eksploatacija, odbacivanje i ratovanja, informacija i informacione tehnologije postaju funkcionalni deo represije (Fuchs, 2008). Mogućnost prevazilaženja ovakvih okolnosti Fuks pronalazi u okončanju procesa reifikacije, kao preduslovu zasniivanja humanog društva, a što u isto vreme sagledava i kao okončanje klasnog sistema i kapitalizma (Fuchs, 2011:88).

Još jedan pristup savremenom određenju informacije, koji podleže Fuksovoj kritici, jeste onaj koji se temelji na subjektivističkim osnovama. Među različitim modelima koji izrastaju na ovoj tradiciji, Fuks posebno naglašava raširenost radikalnog konstruktivizma, koji čitavo znanje sagledava kao proizvod individualnog rada. Kako ističe, individualizam takođe treba shvatiti kao ideologiju koja leži u osnovi buržoaskog društva, a koja se ispoljava u okviru koncepta privatnog vlasništva koje je u vezi sa proizvodnjom (Fuchs, 2011:88), što, u krajnjoj liniji, ponovo kao ishod ima komodifikaciju. Naime, ukoliko se znanje, a ovo dalje podrazumeva i samu informaciju, sagleda kao proizvod individualnog rada, onda zahtevi za zaštitom prava intelektualne svojine, koji znanje / informaciju tretiraju kao robu koja može biti prodana na tržištu u cilju sticanja profita, bez ikakve smetnje mogu biti sagledani kao razumljivi. Rezultat ovoga je reificiranje informacije, odnosno njeno podređivanje odnosima kojima je ustrojena robna razmena.

Iz ugla iznete kritike, Fuks zaključuje da prevazilaženje reificiranog određenja informacije, pretpostavlja odbacivanje jednako i objektivističkog i subjektivističkog pristupa. Ukoliko informaciji pristupimo na nivou razumevanja dijalektičkog odnosa između subjekta i objekta, onda je možemo sagledati kao dinamičku, procesualnu relaciju između dva agensa. U uslovima njenog razvoja u društvenom kontekstu, to dalje znači, da bi informacija morala da bude shvaćena kao

društveni ko-produkcion i kooperacijski proces koji transformiše sistem (Fuchs, 2011:89). Iznoseći kritiku koncepta vlasništva informacije, on ističe činjenicu da informacija nastaje kao proizvod društvene interakcije, čime se negira pretpostavka njenog prirodnog ili moralnog posedovanja. Svaka informacija, kako nastavlja, kao i znanje uopšte, nastaju na temelju zatečenog nasleđa, te su uvek rezultat zajedničkog rada, koji, na temelju svoje istorijske nadogradnje i izmene, u krajnjoj liniji uvek nužno pripada društvu kao celini. Otuditi informaciju njenim proglašenjem za vlasništvo pojedinca ili grupe, u tom smislu predstavlja povredu svojine zajednice, odnosno, čitavog ljudskog društva u njegovom istorijskom razvitku. Ovakav postupak nemoralan je, ne samo po osnovu otuđenja zajedničkog dobra, već i po osnovu podržavanja nejednakosti uzrokovane i uslovljene reifikacijom informacije / znanja, te konačno, po osnovu ograničavanja daljeg razvoja znanja zahvaljujući tržišnoj kontroli dostupnosti informacija.

Kako bi obezbedio osnov kritičkom teorijsko-naučnom pristupu medijima, Fuks polazi od kritike dominantnih naučno-teorijskih interpretacija informacije, znanja, medija, ali i pojedinih istraživačkih postupaka. Ukoliko krenemo od shvatanja da dominantna terminološka određenja, kao i paradigmatički pristupi njihovoj interpretaciji i upotrebi usmeravaju tokove daljih naučno-teorijskih kretanja, onda Fuksovo redefinisavanje pojmova upravo i treba shvatiti kao nužan polazni korak radikalnog zahvata koji preduzima. Bilo bi pogrešno pretpostaviti da Fuks u svojoj kritici odlazi u ekstrem, odbacujući celokupni korpus teorijskih promišljanja medija. On vrlo jasno svoje stavove gradi na kritičkoj marksističkoj tradiciji, te uz oslanjanje na autore kao što su Horkhajmer, Adorno, Gidens (Giddens), Hol (Hall) i dr. Uprkos vrlo jasnim ishodištima, a s obzirom na činjenicu da je reč o teorijsko-naučnoj liniji promišljanja koja je uprkos vrlo snažnoj konceptualno-metodološkoj utemeljenosti marginalizovana u savremenom naučnom diskursu, ili su zaključci koje njeni zastupnici iznose iskrivljeni / pacifikovani modelima interpretacije koji pokušavaju da im pronađu mesto u savremenom diskursu studija medija, Fuksov postupak upravo i možemo smatrati radikalnim – ne zbog njegovog potpunog raskida sa nasleđem, već zbog kritičkog odbacivanja i ideološkog raskrinkavanja pretežne savremene interpretacije medija i pristupa na kome se ona gradi.

Iscrstavajući jedan mogući kritički zaokret u mišljenju medija, Fuks ukida jednodimenzionalnost, ističući potrebu za uporednim razvojem različitih interpretativnih tokova utemeljenih u kritičkim pozicijama, ne samo zbog potrebe unapređenja znanja, već i izbegavanja uzajamne neutralizacije njihovog borbenog dejstva. Kako objašnjava, pristupi izrasli na zajedničkim kritičkim osnovama, poput kritičke društvene teorije, britanskih studija kulture, kritičke političke ekonomije medija i sl., često se iscrpljuju u uzajamnoj borbi, zbog čega i u kritičkoj misli mora doći do zaokreta u pristupu kojim bi se skrenuo centralni fokus sa preispitivanja razlika među njima, jer je posledica ovakvog teorijskog delovanja

slabljenje oštreci usmerene protiv naučno-teorijskih diskursa koji potragu za znanjem zamenjuju obezbeđenjem potpora reprodukovanja dominantnih ideoloških pretpostavki.

Nastojeći da objedini ono što povezuje različite kritičke pristupe, Fuks predlaže određenje *kritičkih studija medija, komunikacija i informisanja* kao studija koje se iz ontološke perspektive fokusiraju na analizu medija, komunikacija, informisanja i kulture, u kontekstu uspostavljanja odnosa dominacije, nejednake raspodele moći, eksploatacije, opresije i kontrole, služeći se epistemološki svim teorijskim i/ili empirijskim sredstvima koja su neophodna, kako bi na prakseološkom nivou doprinele uspostavljanju participativnog, odnosno kooperativnog društva (Fuchs, 2011:97).²

Ovako postavljena kritička teorija, kako dalje ističe, ima tri dimenzije koje obeležavaju njenu primenu na promišljanje medija i informisanja. Najpre, reč je o epistemološkoj dimenziji (dijalektički realizam), jer jedino dijalektička kritička teorija medija, komuniciranja i informisanja prepoznaje antagonističke tendencije informacionih fenomena i medija (Fuchs, 2011:98). Zatim, ontološka dimenzija (materijalizam), koja zahteva materijalističku monističku poziciju i koja informaciju shvata u kretanju, kao produktivni, kontradiktorni, dinamički odnos između posebnih materijalnih sistema, koji opet imaju razvojne potencijale kako bi se kvaliteti višeg reda (kojima su fundamentalni sistemi obuhvaćeni), mogli pojaviti (Fuchs, 2011:98). Naime, budući da mediji i informisanje reflektuju društvene probleme i njihova potencijalna rešenja, to promišljanje medija i informisanja mora biti dovedeno u vezu sa širim društvenim kontekstom. Fuks naglašava da ovakav teorijski pristup pronalazi načine na koje informisanje i mediji mogu podržati borbu i praktično delovanje u cilju transcendiranja kapitalizma i represije u celosti (Fuchs, 2011:99). Konačno, treća dimenzija koju navodi je aksiološka. Kako ističe, kritički pristup medijima i informisanju razotkriva načine na koje suprotstavljene sile oblikuju medije i procese informisanja, čiji su krajnji ishodi eksploatacija i opresija. Kao rukovodeći princip koji treba prihvatiti Fuks predlaže saradnju, a ne kompetitivnost, čime je dodatno podržan zahtev za preispitivanjem i kritikom mehanizama održanja političko-ideološke kontrole.

Kako je prethodno spomenuto, kritički pristup razumevanju medija, komunikacija i tehnologija, Fuks temelji na marksističkim pretpostavkama. Usvajanje ovakvog teorijskog polazišta zapravo je i preduslov borbenog dejstva predložene

2 „From a praxeo-onto-epistemological perspective on science (see Hofkirchner *et al.* 2005, 78-81), we can then define critical information, communication and media studies as studies that focus ontologically on the analysis of media, communication, information and culture in the context of domination, asymmetrical power relations, exploitation, oppression and control by using epistemologically all theoretical and/or empirical means necessary for doing so in order to contribute at the praxeological level to the establishment of a participatory, co-operative society” (Fuchs, 2011:97).

ne kritike. Njen cilj nije samo da objasni određene fenomene, odnose i pozicije, već i da ih izmeni, odnosno aktivira promene u društvu. Fuks posebno naglašava opasnost zalaženja u jednodimenzionalnost, odnosno skretanja u determinizam svake vrste. Otuda on i naglašava neophodost usvajanja dijalektičkog pristupa na filozofskim osnovama. No uprkos ovome, on ne odbacuje empirijsku analizu, smatrajući da ona mora zadržati svoj značaj (Fuchs, 2011:326-7). Kako objašnjava, empirijska istraživanja mogu obezbediti podatke i rezultate koji omogućavaju zasnivanje teorijskih zaključaka. Kritička društvena teorija daje prostora da se identifikuju kontradikcije i objektivni potencijali koji oblikuju medije i društvo, no kako je malo verovatno da su svi potencijali i dijalektičke relacije razvijene u istoj meri u konkretnoj realnosti, zadatak empirijskih istraživanja upravo bi i trebalo da bude identifikovanje stepena do kojeg su oni u realnosti razvijeni, odnosno, u kojoj meri je reč o potencijalima ili mogućnostima koje bi mogle biti razvijene (Fuchs, 2011:327).

Fuksovo razumevanje značaja empirijske analize jasno je reflektovano u njegovom odnosu prema statističkoj analizi makro podataka i empiriskoj ideološkoj kritici. Prema iznetom shvatanju, zadatak statističke analize makro podataka bio bi da identifikuje podatke za kojima postoji potreba u daljim istraživanjima, razotkrije koji izvori podataka su dostupni, zatim da pristupi bazama podataka, sakupi, analizira i poveže prikupljene podatke, da ove podatke predstavi na adekvatan način, te da ih interpretira iz ugla kritičke teorije (Fuchs, 2011:327). Pored ovoga, značaj empirijske analize vidi i u analizi ideoloških pretpostavki, kako onih koje zahvataju interpretaciju medija, tako i onih koje se šire putem medija. U tom cilju, on prepoznaje značaj prikupljanja podataka koji reflektuju ideološke pretpostavke, te koji bi bili upoređeni sa rezultatima kritičke analize. Tek putem analize i poređenja podataka koji se odnose na tvrdnje o realnosti i onih koji se odnose na samu realnost, kako ističe, možemo doći do jasne slike o stvarnosti koju posmatramo. Kako tvrdnje o realnosti ne korespondiraju sa realnošću samom, to je zadatak ovako postavljene empirijske ideološke kritike da razotkrije i dekonstruiše lažne predstave stvarnog, te da pokaže na koji način se putem ovih tvrdnji legitimizuje dominacija, obezbeđujući alternativne analize koje objašnjavaju aktuelno stanje društva (Fuchs, 2011:327). Odbacivanje svakog determinizma jasno je uočljivo u ovakvim Fuksovim shvatanjima. Suprotno istraživačima koji jedino u primeni empirijskih metoda prepoznaju naučnu zasnovanost istraživanja, kao i onim koji primenu empirijskog pristupa odbacuju, najčešće uz obrazloženje da je reč o alatima perpetuiranja ideoloških predrasuda, Fuks smatra da sam metod jeste alat, no koji, sa pozicije kritičkog pristupa može biti upotrebljen protiv ideoloških predrasuda, te voditi razotkrivanju istine o lažnim interpretacijama društva.

Još jedan element koji Fuks uvodi, a koji je u vezi sa delatnom funkcijom saznanja, jeste etička dimenzija spoznaje. Kako napominje, opšti zadatak kritičkih

studija medija i komuniciranja je da obezbedi analizu medija i društva na temelju kritičke teorije, čime bi se obezbedila osnova empirijskim istraživanjima putem kojih bi se došlo do saznanja koja bi mogla biti interpretirana u skladu sa prihvaćenom teorijskom osnovom i u odnosu na politički kontekst, etičke konsekvence i normativne elemente marksističke analize (Fuchs, 2011:328). Reč je o dimenziji koja pretpostavlja anticipaciju upotrebe znanja. U tom smislu, oslanjanje na kritičku etiku trebalo bi da osigura da naučna analiza uzima u obzir interese potlačenih i doprinosi razvoju znanja koja razotkrivaju i destabilizuju opresivno stanje društva (Fuchs, 2011:328).

Prethodno je spomenuto da se Fuks u svojoj kritici medija oslanja na pojedine Lukačeve stavove, koji u određenju dijalektike, kao njenu pretpostavku usvaja razumevanje društva kao celine (*Totalität*), gde samo društveni subjekt, koji i sâm jeste celina, može otkriti celinu u izolovanim pojavama (Lukács, 1977). Ovaj društveni subjekt Lukač poistovećuje sa proletarijatom, jer kako veruje, upravo u oslobođenoj svesti proletarijata su čin razumevanja sveta i čin njegove promene identični. Prema njegovom shvatanju, kako zapaža Kolakovski (Kolakowski), istinski subjekt postaje tek onda kada se poistoveti sa prisvojenim predmetom, odnosno kada ukida stvarnost kao *dati* svet, te time ukida i proces saznanja kao čisto posmatranje ili kontemplaciju (Kolakovski, 1985:311). Interpretacija saznanja kao „odraza” zatečenog, već gotovog stanja, otuda za Lukača jeste neprihvatljiva.

Imajući ovo u vidu, Fuksovu kritiku studija medija možemo shvatiti kao kritiku otuđenja istraživačkog postupka. Promišljanje uočenih naučno-teorijskih problema, te konačno i sam njihov izbor, ne može stajati izvan svesti onoga/one ko ovim pitanjima intelektualno pristupa. Lukačeva pozicija proletarijata zapravo je pozicija potlačenih koji se tek u procesu samospoznaje mogu osloboditi dominantnog naučnog diskursa koji ih održava u stanju potlačenosti. Otuda naučno-teorijski metod, kako bi bio u funkciji društva, a ne pojedinaca, te kako bi konačno kroz razotkrivanje predrasuda na kojima se održavaju odnosi moći dopreo do istine, mora biti zasnovan na kritičkim i etički utemeljenim osnovama. Jedino sveobuhvatnom transformacijom pristupa, koji pretpostavlja odbacivanje instrumentalizovanih istraživanja usmerenih u cilju perpetuiranja dominantne interpretativne paradigme stvarnog, kao i kroz odbacivanje kvantitativnih istraživanja koja namesto da posluže kao pomoćni alat kritičkim analizama problema postaju sama sebi svrha, zaklanjajući znanje partikularnim opservacijama, studije medija mogu sačuvati istinski status naučnosti. Put znanja, kako ne bi krenuo stranputicom proizvođenja ideoloških iluzija, mora krenuti od samospoznaje i intuitivnog osećanja društvenog razvitka. Nužni ishod ovakve intelektualne orijentacije upravo je razvoj kritičke teorije, utemeljene na etičkim pretpostavkama i usmerene ka očuvanju opšteljudskih interesa.

LITERATURA

- Fidler, R., *Mediamorphosis*, Clio, Beograd, 2001.
- Fuchs, C., *Foundations of Critical Media and Information Studies*, Routledge, London & New York, 2011.
- Fuchs, C., *Internet and society: Social theory in the information age*, Routledge, New York, 2008.
- Horkheimer, M., Adorno, T.W., *Dialectic of enlightenment*, Seabury, New York, 1944/2002.
- Horkheimer, M., Adorno, T., *Dijalektika prosvjetiteljstva*, Veselin Masleša, Svjetlost, Sarajevo, 1989.
- Kolakovski, L., *Glavni tokovi marksizma*, I-III, (prevod Tubić, Risto), BIGZ, Beograd, 1980-1985.
- Lukács, G., *History and class consciousness*, MIT Press, Cambridge MA, 1923/1972.
- Lukács, G., *Povijest i klasna svijest: studija o marksističkoj dijalektici*, Naprijed, Zagreb, 1977.

Dragan Čalović

Faculty of Contemporary Arts, Belgrade

CRITIQUE OF MEDIA STUDIES: FUCHS'S CRITIQUE OF METHODS IN THE FOUNDATIONS OF CRITICAL MEDIA AND INFORMATION STUDIES

Abstract: The article highlights the necessity to renew critique in media studies. The primary task is to ground critical foundations for the analysis of media, information and information technology in the twenty-first century information society. In the article, Fuchs's concept of critical media and information studies is discussed in particular. The author underlines that critical media studies includes multidisciplinary research, combined with the attempt to construct a systematic, comprehensive theory that can confront the key social and political problems of the day.

Keywords: Christian Fuchs, critical theory, ethics, media philosophy, media studies, methodology

Ivan Jeremić, *Privid*, krečnjak, 55x45x03, 2016.

МЕДИЈИ, НАУКА, КРЕАТИВНОСТ И ОДГОВОРНОСТ Медији и наука кроз теорију психологије креативности

Апстракт: Овој теми прићи ћемо преко *научног* дефинисања *креативности*, односно уметности, спајајући науку као формално средство – методу истраживања, и креативност смештену у медијски крајолик који неретко чини и филм као уметнички израз. Циљ рада је да уочимо сличности и разлике између науке – као структурално дефинисане форме стварања нових (креативних) сазнања, која, између осталих, научно обрађује и сам процес креативности путем *психологије*, и медија – као преносиоца порука (и филмских садржаја), који, контролисани преко *агенде сетинг* (*agenda setting*), закривљују реалност. Предмет истраживања су основне методе које наука користи приликом обликовања хипотезе и долажења до сазнања, укључујући и анти-метод, и медијска конективност, ново архивирање, комуникативност, хипертекстуалност и *агенда сетинг*. Хипотеза овог рада је да наука као садржај и (дигитални) медији као преносиоци, имају много тога заједничког, чак се допуњују у процесу објављивања, транспарентности, архивирања, систематизације, приступачности, аналитичности, и у најбитнијем – у одговорности (неманипулативности) сопствених циљева. Радом је теза делимично потврђена због мањка одговорности код манипулативне природе медија, за разлику од науке и уметности.

Кључне речи: наука, филм, медији, хипертекстуалност, архив, одговорност

Однос медија и науке нуди широк спектар теоретске анализе и зато ћемо је ограничити на науку креативног стваралаштва као део медија, односно науке кроз структуру њеног резоновања. Свакодневна рационализација могућа је преко свакодневног запажања, интуиције, размишљања, уочавања правилности, истрајности, генерализације и селективности, док научни метод подразумева знања која се стичу методолошки, из коректно изведених емпиријских истраживања, уз два важна момента: начин утврђивања чињеница, и закључивање на основу њих. И док квантитативна метода тражи „исто у различитом”, без фокуса на нијансе, квалитативна метода „тражи различито у истом”, чиме губи на егзактности квантитативне методе. Који год пут одабрали, начин утврђивања чињеница треба да буде: емпиричан, систематичан, темељан, контролисан и објективан, док закључивање треба да буде: прецизно, обрадиво, рационално, јавно

и критично¹. За одређивања нијанси у научним сазнањима, спроводе се комбиноване методе.

Посебна метода, ми бисмо додали и најкреативнија, управо због своје слободе формулисања, коју ћемо у овом раду помињати је *ад-хок* (ad hoc), јер и без контакта с предходним знањима (без утврђене научне основе) износи очигледне чињенице као релевантну претпоставку. Овај неklasични метод, супротставља се установљеним научним методама, управо због превише слободе (и без доказа за преиспитивање), док класична научна методологија задржава своју утабану стазу, догматски став, чиме спутава креативност и отварање нових перспектива. Дошли смо до места пресека, *науке и креативности*. Задатој теми ћемо прићи преко *научног дефинисања креативности*, путем уметности, спајајући науку као формално средство, методу, где је креативност део медијског крајолика који неретко чини и филм као уметнички израз.

Циљ рада је уочити сличности и разлике између **науке**, као структурално дефинисане форме стварања нових (креативних) сазнања, која између осталог научно обрађује и сам процес креативности путем *психологије креативности*, и **медија** који контролисани преко *агенда сетинг* (agenda setting), ипак остављају простора за креативност, у нашој студији кроз филмску уметност. Предмет истраживања су основне методе које наука користи приликом обликовавања хипотезе и сазнања укључујући и анти-метод. Будући да филм у себи сублимира и уметност и медијалност, предмет истраживања ће бити и медијска конективност, ново архивирање, комуникативност и *агенда сетинг*.

Хипотеза овог рада је да наука и медији имају много тога заједничког, чак се надопуњују у процесу објављивања, транспарентности, архивирања, систематизацији, приступачности, аналитичности, и у најбитнијем – у одговорности (неманипулативности) сопствених циљева. Помоћна хипотеза, проистекла је из потребе редефинисања креативности не само преко психологије креативности, већ и преко интелигенције којом се баве образовне и организационе науке, и да је *сврсисходност дела* (и у уметности и науци) ограничена одређеним друштвеним контекстом, замењена *проницљивошћу дела*, јер указује на шири временски, па и просторни опсег вредновања употребне-сврсисходне вредности постигнутог.

Дајте ми добру теорију, реалност ми не треба.

(Славој Жижек, на свом сајту: <https://zizek.uk>.)

¹ др Милена Драгићевић Шешић, *Презентација методологија на предавању докторских студија теорије филма на Факултету драмских уметности* 2020.

У раду је коришћен теоретско-аналитички метод из три области: 1) теорије психологије – креативности и интелигенције, 2) медија – *агенда сетинг* и дигиталних медија хипертекстуалност, и 3) научне праксе – између *ад-хок* научног прескоска, до научне догме. За психологију креативности², коришћени су аутори: Фројд (Freud), Јунг (Jung), Ирена Ристић, Тијана Мандић, Амабиле (Amabile) и Гилфорд (Guilford). Креативности смо додали интелигенцију, као саствани део, указујући на ауторе из области образовања и организационих наука: Стернберг (Sternberg), МекГру (McGrew), Кател (Cattell) и Сергент (Sargent).

За истраживања медија, користили смо теоретичаре попут Хесмондала (David Hesmondhalgh) и Кремера (Bernd Krämer), Маршала Маклуана (Marshall McLuhan) и Дивну Вуксановић, укључујући и теоретску област медијске панике кроз *агенда сетинг* и ауторе као Томсона (Kenneth Thompson) и Заина (Zain Nor Razinah Mohd), док смо за анализу дигиталних медија користили ауторке Невену Даковић и Ивану Успенски, Лева Мановича (Manovich) и Жана Бодријара (Baudrillard).

И за крај смо оставили механизме настанка и континуитет науке, и то управо разумевајући саму структуру, модел успостављања нових знања, научне хипотезе и ауторе: Фајерабенд, (Feyerabend 1975) у делу *Анти-метод*, и Новаковић (1984) *Хипотезе и сазнање*. Анализа и сумирање резултата доведиће нас до закључка и одбране тезе рада.

Појмовни оквир рада: Медији су друштвене институције које функционишу унутар одређених принципа, правила, права и политике које упошљавају карактеристичну мешавину квалификованог особља, који се држе одређених процедура у прикупљању информација, ради стварања грађе за визуелно, аудитивно или концептуално усмерење медија. Они су учесници у политичкој, економској, социјалној и културној динамици друштвене моћи. (Thompson 1995:26) Дигитализацијом и конективношћу, медији су прешли на комуникативне медије, интеракцију с конзументима, публиком у форми медијације, ремедијације, архивирања и хипертекстуалности.

Науку смо дефинисали користећи Платонову формулацију: да је растући систем експерименталних и запажених тврдњи које се чувају с циљем одржавања рационалних стандарда (Feyerabend, 1975).

2 Иако стваралачки (креативни) чин често користи и теологија (теос – логос) кроз однос: дело-творца, инспирација-муза, смисао стваралаштва и дела коме је намењено, у раду нећемо залазити у богато штиво духовности, иако се креативност уско повезује с етиком. За разлику од теологије, психологија не барата терминима етике, баш да би стваралачки чин био лишен ограничења, правећи научну дистинкцију између креативног и некреативног (уметничког и неуметничког) чина, јединствена формула све форме креативности – уметности.

Креативност се историјски може сагледати као сила која није у рукама људи: утицај сила, муза, богова, према Ристић и Мандић (Ristić & Mandić, 2014). *Сама реч* креативност *потиче од латинског израза creatio ex nihilo* који означава стварање нечега ни из чега – божији поступак супротан *creation ex materia* и сасвим различит од људске способности да нешто *направи*. Та мистификација ће нам бити занимљива због садржаја несвесног из перспективе мита, према Јунгу (Jung) и колективном несвесном. Тек у романтизму се фокус с виших сила пребацује на човека и његову способност инспирације односно сопственог креативног израза (Ristić & Mandić, 2014). Општеприхваћена дефиниција креативности је она која задовољава основна два принципа: (1) да је идеја нова, иновативна или оригинална и (2) мора имати вредност *сврсисходности* или адекватност (Briel 2009, пратећи: e.g., Amble, 1983; Csikszentmihalyi, 1996; Simonson, 1999; Sternberg and Lubert 1996), наводе Ристић и Мандић (Ristić & Mandić, 2014). Општеприхваћена дефиниција креативности ће претрпети модификацију у овом раду. Сврсисходност можда дефинише креативност, али уметност (и науку као креативну делатност) свакако не, јер се директно повезује с наменом, односно друштвеним контекстом у којем настаје, ограничавајући креативни чин временски и просторно. Касније ћемо видети како.

Спој креативности и сврсисходности из претходне дефиниције, приближно нас је *интелигенцији*, чијом разрадом смо дошли до неопходности измене дефиниције. Интелигенција тангира и с креативношћу и с науком, те је постала важна карика овог рада. Психолог Стернберг (Sternberg, 1997) је дао занимљиву дефиницију *интелигенције* коју ћемо и ми у раду користити:

Интелигенција поседује менталне способности неопходне за прилагођавање, исто тако формирање и селекцију у сваком контексту окружења. Према овој дефиницији, интелигенција није само прилагодљива, реактивна на окружење, већ га и формира. То даје људима могућност да одговоре флексибилно на изазове ситуације. Пошто се крајолик окружења мења с временом, адекватна адаптација, формирање, и селекција представљају процес учења целог живота, који почиње рођењем и детињством, и траје целог живота. (Sternberg 1997:1030)

Тамо где наука у својој целини, временски и просторно, преиспитује своје досадашње резултате, и практично и теоретски, исправља их са циљем стицања прецизнијег знања и искуства, ништа мање у домену научног дефинисања уметности, креативности – медијима то преиспитивање недостаје. Медији се крећу линеарно без преиспитивања, или закривљено (геометријском прогресијом, мултипликацијом) у форми таласа (flow) пратећи актуелни политички контекст, користећи методе страха, замајавања резонан-

вања, чак ревизије истине с циљем стицања моћи, новца или популарности, без јасног апарата који би критички одредио ниво веродостојности, односно одговорности (изузев јавних сервиса до одређене мере). Тако да *gap* овог научног рада управо лежи у етичком коду одговорности насталог знања или дела, и чини кључ разумевања разлика делатности креативног/уметничког и научног и медијског.

Креативност и интелигенција: Научне теорије су опречне у јединственој констатацији да су несвесни процеси основа креативности како појединачна, тако и група. Док једни тврде да у несвесном лежи креативност, други истичу њену ирелевантност. Један од првих научних тумача креативног процеса је Валасов (Wallas) стадијумски модел који броји четири фазе: *припреме, инкубације, илуминације и верификација* (Ристић, 2010: 9). Исте фазе наводи и Бирли (Bierly III et.al. 2009: 103) осврћући се на стадијумски модел (Csikszentmihalyi, 1996; Wallas 1926), а по узору на пионирски рад Поенкареа (Poincare, 1913) који задњу фазу рашчлањује у још две: евалуацију и елаборацију.

Валасов модел будућа истраживања надограђују или одбацују. Тако *геисталтистички* креативни чин одбацује фазе и бави се целинама, као на примеру Пикасовог стваралаштва (Pablo Picasso; пример Гернике) када се целине преиспитују, уклапају, усавршавају до резултата (не фазе); или *психодинамички* – Фројд и његови следбеници (Freud 1908; Vernon, 1970) објашњавају потребу несвесног да се изрази на релацији регресије/инспирације и елаборације/развијања (Ристић 2010:11) где се као пример узима поезија, која као савршено несвесна, ирационална, емотивна и сањалачка – истовремено има чврсти оквир израза и *интелектуалне* побуђености, коју ћемо касније још анализирати. Креативност као *генерички процес* црпи садржаје из меморије и тако између генеративних и експлоративних процеса настају нова креативна решења (Ward, Smith & Finke, 2005), наводи Ристић (Ристић 2010:24), или *когнитивно креативно размишљање* које ради на принципу асимилације и акомодације (Auman-Nolley, 1999: према Ристић, 2010:28) и тако налази најбоље решење. Гилфордов рад (1950), дефинише *дивергентно* и *конвергентно* налажење решења, путем креативне интелигенције.

Моменат илуминације, 'просветљења' (налажење решења), етаблира појам дивергентног размишљања, према Гилфорду (Guliford, 1950, 1968; Runco 1991). То је процес стварања великог броја различитих идеја, и количински и садржајно. Међутим, између количине протока и квалитета идеја постоји један знак неједнакости, и питање је како они утичу једно на друго. Законом вероватноће, могло би се закључити да квантитет утиче на квалитет, али законом акумулације, сазревања (спремности идеје да се појави), можда и не. Међутим, креативни процес је двосмеран: није само умножавање идеја *дивергенција*, већ и *конвергенција*, одабир најбоље – механизам

који селекује најсврсисходнију међу њима и преноси је на светлост дана. Овај Гилфордов динамички процес, где креативност ради на дивергенцији, а *интелигенција* на конвергенцији најбољег решења, усавршавају Исаксон, Дорвал и Терфингер (Isaksen, Dorval & Treffinger, 1994) повезивањем тројног циклуса: разумевања проблема, генерисања идеје и планирања акције, који се дешавају синхроно (Ристић, 2010: 31), дефинишући ближе динамику доношења одлуке.

Дефиниција из *појмовног оквира* да уметничко дело, мора имати: вредност, сврсисходности или адекватност (Briel 2009, пратећи: e.g., Amble, 1983; Csikszentmihalyi, 1996; Simonson, 1999; Sternberg and Lubert 1996), односно, Ристић и Мандић (Ristić & Mandić, 2014), је тачна, ако бисмо гледали из призме броја конзументата, тржишне вредности, меркетиншке потентности. Другим речима, *креативно* мора да поседује и сврсисходност кроз потрошњу, коришћење. А, да ли је тако са свом креативношћу? Шта ћемо с делима која нису откривена „на време”? Аутор, филозоф, писац, мађар Бела Хамваш (Hamvas Béla) – откивен је постхумно, и то дело, по дело. Достојевски који је живо у беди, данас је најпродаванији „класик”. Породица Ајнштајн (Einstein) – *он* најтраженији, најскупљи научни ум новије историје, *она* склоњена, а заједно су стварали основе. Алберт је добио потврде својих дела, поштоваоце, каријеру, новац. Милева која је открила формулу будуће науке математичким обрасцима, научни геније, остаје потпуно скрајнута. Или, наручилац слике Монализе (*Mona Lisa*, Leonardo da Vinci, 1503-6), који је одбацио лик своје жене, пре пет векова, док она данас задивљује свет. За кога то дело није било добро? Ко вреднује? Када? Где? Како? На основу броја гледалаца, прегледа, научних радова, личног става? Да ли је вреднија представа која има хиљаду гледалаца, или она што има једног? Која је свест тог или тих гледалаца? Једини суштински параметар вредновања било ког дела (с претпоставком да је креативно) је време. Али шта ћемо с делима која надживљавају своје време (позната и непозната)? Зато смо три параметра из основне дефиниције креативности ставили у заграду и дали простора интелигенцији која комуницира с ширим појмом времена, које не постоји, или се може тумачити из перспективе вечности – *проницљивост*. Креативност, као што ћемо касније видети, извире из истог мало познатог извора, одакле и интелигенција.

Уз већ предочену дефиницију појма интелигенције у уводу рада, Стернберг (Sternberg, 1997:1030) додаје још два квалитета: *коресподенцију с окружењем*, да служи сврси, и *унутрашњу кохерентност*, да нема контрадикторност садржаја. Оно што (креативна) интелигенција ради приликом синтезе је и апстрактно повезивање неспојивог и сагледавање проблема из више тачки гледишта (Sternberg 1997:1031). Повезујући најкреативније људе, који су дугорочно померали оквири културе и друштва, а који су обично бива-

ли и најинтелигентнији – Моцарт, Пикасо, Ајнштајн, додајемо и Тесла. Као и Валас код креативности, и Стернберг дели ментални процес на стадијуме: (а) препознавање проблема, (б) дефинисање природе, (ц) конструисање стратегије решавања проблема, (д) менталну представу проблема, (е) лоцирање ресурса решавања, (ф) замишљање (monitoring) решења, (г) евалуација једног/одабраног решења. Стернберг указује и на препреке које се могу појавити: елоквенција односно способност 'аутора' да искаже, објасни процес, потеба да своје решење објави, моралне скрупуле, недостак мотивације. Поред Стернберга, Силвиа (Silvia, 2015), користи обимна истраживања Гилфорда и Вилсона (e.g., Guilford 1957, 1967; Wilson et al. 1953), која указују на везу креативности и интелигенције. Код креативности, према Валах и Коган (Wallach and Kogan, 1965) наводи Силвиа (Silvia, 2015:600), важни су: флуентност или проток/*флексибилност*, и посебност/*оригиналност креативних решења*. У вези с тим, СНС приступ (Cattell-Horn-Carroll approach to cognitive abilities, Carroll 1993; McGrew 2005) доказује везу нивоа когниције, разумевања и креативности, где је успостављен термин *флуидне интелигенције*³ која обухвата широк процес мишљења и извршне (executive) контроле (Carroll 1993; McGrew 2009) наводи Силвиа (Silvia, 2015:603). Истовремено је потврђено да се процес прикупљања информација код дивергентног размишљања дистинктно разликује код флуидне и *кристализоване* интелигенције. Силвиа (Silvia, 2015: 603, пратећи: Avita and Kaufman 2014; Benedek et al. 2021a, b) додаје и да је креативно *стварање* много *шире* од дивергентног *размишљања*. Овом тврдњом би се поређење дивергентног размишљања и креативне слободе, ограничило. Копча се ипак појављује у *метафори*. Флуидна интелигенција изузетно користи *метафору* као креативни израз, дакле залази у поље семиотике, вишезначности креативног, подсвесног. Тако се дошло да закључка да метафора, и томе додајемо хумор, представљају посебне одлике и креативности и интелигенције и у свакодневном животу (Earleywine 2010). Више истраживања наводи неопходност хумора када је интелигенција по среди. Родоначелник психоанализе Сигмунд Фројд, заједно с Хербертом Спенсером (Herbert Spencer), први су издвојили хумор као

3 *Флуидна интелигенција* има способност да проблем реши у новонасталој ситуацији, без коришћења претходне интелигенције, већ пре коришћењем логичног и апстрактног размишљања. Флуидна интелигенција може бити примењена на сваки новонастали проблем зато што не тражи претходно поседовање знања (Cattell, 1963). Одрастањем, флуидна интелигенција расте, и почиње да опада у трећој деценији живота.

Кристализована интелигенција подразумева коришћење предходно стеченог знања, као што је знање специфично научено у школи или посебне особине мотора или памћење мишића (Cattell, 1963). С одрастањем, акумулира се знање и кристализована интелигенција расте.

неопходност људске психе: *смех је ослобођење заробљене енергије* (Morreal, 2009: 18). Слушајући сексуалне и друге вицеове, гледајући кловнове, примљена информација пробија наше унурашње цензуре, ослобађајући скривена места, ерогене тачке, кроз физичку реакцију смехотрешења.

Смејање од срца укључује неколико области мозга и нервног система и још многе мишићне групе активира. Људи обично описују добар смех као катарзични чин опуштања, много више него што то чини тренирање. Др Фреј (Dr. William Fry) рачуна да 20 секунди доброг смеха даје срцу и плућима вежбање које одговара три минута вежбању на машини за веслање. (Morreal, 2009 :19)

Томе у прилог иду и савремена неуро-истраживања, која прате активирање мозга током смеха, односно опуштања (Morreal, 2009).

Креативност није недоследна или неконтролисана, већ област која мора *интелигентно* да се усмерава и храни, потврђује и Кауфман (Kaufman 2010, 2013, према: Silvia, 2015: 604). И за креативност и интелигенцију су важни мотивација, интересовање и отвореност за нова искуства и само удружени имају кључ за нове креативне потенцијале и способност да *решавају проблем, расуђују и доносе одлуке* (e.g., Finke et al. 1992; Gilhooly et al. 2007, Sternberg and Lubert 1991) наводи Силвиа (Silvia, 2015: 604).

Само креативност, која подразумева озбиљан занат (када говоримо о уметности), има метавременску интелигентност, ствара дела непролазних вредности, без обзира на пријем код постојеће публике датог времена и простора. Тако је наша дефиниција креативности из перспективе уметничког чина добила формулацију: (1) *да је идеја нова, иновативна или оригинална* – то је предуслов сваке суштинске уметности, аутентичност непатвореног стваралаштва, односно реализације, и да (2) *проницљивост (или интелигентност) идеје-дела-реализације, има вредносни потенцијал, сврсисходност или адекватност без временских и просторних ограничења*. Оваквом формулацијом, не смо да смо одвојили уметност од сврсисходне креативности – што би се могло протумачити и као *не-уметност*, већ смо и само дело заштитили од манипулације од стране актуелне идеологије, друштва и појединаца, сходно којој се вреднује.

Медији и агенда: Овај прескок од проницљиве креативности и интелигентности до медијалности као преносиоца поруке ваља разумети. Медији имају основну функцију у преношењу садржаја, јер је онтологија медијског постојања примарно (инфра)структуралног карактера, пренос информације, *конективност*, односно *комуникативност* преко интерактивних платформи – дигиталних медија. Медијалност може бити слаба, када се медиј не примећује, може бити средња, када већ имамо ознаке медија у поруци, и на крају јака, када је порука заправо сам медијски канал. За ме-

дије се тврди да свака савремена порука увек има један траг медија који је преноси, тако да је улогу посредника најбоље дефинисала Сибила Кремер (Sybille Krämer), „медијум није прост пренос порука: пре порука носи трагове медијума” (Krämer 1998: 81, наводи Fischer-Lichte 2014:156). Екстрахована слика реалности (све и у одсуству лажи) умножавањем се увећава и понављањем постаје ’једина истина’ чији су и креатори и њени власници, они који су је сервирали. Тако су и медији еволуирали у управљачки орган медија, познат као *агенда сетинг*. Смештен између моралне панике и кризних ситуација, он усмерава формирање мишљења, односно понашања (Cohen :163)⁴ и диктира колективну перцепцију, вредност, фокус и приоритете, путем политике и јавних сервиса – медија који су у сталној интеракцији и покрету, те се и њихове норме путем неолиберализма и нео-конзервативизма преображавају и мутирају, управо зато што немају временско, а рекли бисмо и просторно ограничење. Уз то, *агенда сетинг* има и повратну спрегу, сличну прављењу холивудског филма (Hesmondhalgh, 2006:97) – када филмски садржај формира укус публике, која повратно тражи (исте) препознатљиве филмске садржаје. Тако добијамо да медији не само да креирају, већ бивају креирани од стране конзументата, али садржајем који је већ наметнут, чиме овај однос добија на перпетуалности – неисцрпно кретање у истом кругу који се полако одваја од реалности и постаје самопотврђујући алгоритамски *техне* (techne). Ауторски филм у том контексту постаје само комплемент разрађеној машинерији с којом онтолошки не кореспондира, већ је само оплемењује.

Дигитални свет медијације, ремедијације и хипертекстуалности: Цела идеја развоја кинематографије (односно медија) може се свести под идеју да је технолошки развој основа развоја кинематографије/медија, укључујући средства, процедуре, технику и науку која је актуелна у датом тренутку (Fossati, 2011: 174). Ово је моменат спајања науке и медија, управо преко технологије. Користећи исту, филм (екранска уметност која личи на медије) има особину да смањује раздаљину између гледаоца и виђеног и да ствара илузију као да смо ’били ту’ (Meuer, 1997, наводи Fossati, 2011: 157), чиме фокус са фотографске индексације пребацује на *мајнд*/филм класификацију филмске онтологије, подсећајући да филм није само пуштање покрета слика, већ и пуштање покрета главе, свести, *мајнд*-а. Тако и свест, глава, *мајнд* постаје платно (Deleuze, 2000: 366). Мец (Christian Metz) види филм из психолошке сфере: као улазак у халуцинационе просторе без референтне просторности, али и успаваност за слике времена у којем је. Дакле, улази се у стање и просторне недефинисаности и временске неизвесности (Rodowick, 2007: 22, наводи Fossati, 2011: 158). У истом оквиру екранских медија – све

4 Zain, Nor Razinah Mohd (2014) 'Agenda Setting Theory' Research Gate, Article :5 <http://www.researchgate.net/321698436> (приступ: 2020-04-29).

што се односи на филм, аутоматски се пресликава и на друге медијске садржаје.

Теоретичарке дигиталних медија, на примеру холокауста, ауторке Даковић и Успенски указују да свака материјалност, артефакт извучен из контекста времена и простора, скоро да постаје неупотребљив. С *хронотопом*, временско-просторном презентацијом, која је и дубља и шири од дигитализованог тренутка извученог из контекста, добијамо целину која потпуније говори о својој временској и просторној комплексности, и о свом значају (Đaković, Uspenski. 2014:11). Радикалнију тезу неадекватности поређења лика и одраза истичу и Манович (Manovich 2001, 66–67), и појмом *хијатус* – Бодријар (Baudrillard 2000: 71). *Хипертекстуалност* која подразумева дигитално повезивање аудио-визуелних садржаја, чини да „артефакт” превазилази садржај једностраног представљања – прегледа, и иде у недоглед, колико је посетилац спреман да истражује, с тим што и сервери (чуvari ин-формација), да не помињемо AI (artificial intelligence) имају своје агенде – медијализоване меморије. Појмови премедијације (припрема) и ремедијације (доказује наговештено мултипликацијама) озбиљно замагљују фактографски садржај, који прелази у меморију фикције догађаја, која се путем медија не дешава само на индивидуалном пољу, већ на колективном (Erl, 2008: 395). И врло могуће улази у оно (Јунгово) колективно несвесно, попут мита.

Узимајући у обзир директно дириговану конективност медија преко *агенде сетинг*, и индиректно дириговану комуникативност медијације архива дигиталних садржаја, јасно је да медији, као провајдери, немају никакву одговорност за креирање „истине”, нарочито коришћењем науке или уметности, тачније наука и уметност постају средство у рукама медијских агенди.

Научне ад-хок теорије: Сада се враћамо разумевању науке. Она је креативна – пре свега преко методологије⁵. Ад-хок метод је онај који нема теоријске основе али има интуитивну очигледност, на примеру Коперника (1473-1543), и историјски је био осуђиван до априорног одбацивања.

Оно што је компатибилно с науком треба да живи, а шта је некомпатибилно, треба да изумре (Chou Shao, 1933). ‘Наука’ у овом контексту не значи само метод, већ и све резултате које је дотадашња

5 Методе раздељене на *квантитативне*, као методолошког императива, преко нумеричких података, мерења, контроле предвиђања, објективности, проверљивости, тестирања теорије, субјаката као објеката истраживања у контролисаним условима „тражењем истог у различитом”, или *квалитативне*, с наративним или сликовним подацима, разумевањем значења, субјективношћу, уверљивошћу, генерисањем (недостатка) теорије, натуралистички, контекстуално, холистички „тражење различитог у истом” (*Презентација методологија*, Шешић на предавању 2020).

метода створила. Ствари које нису компатибилне с досадашњим резултатима, морају да буду елиминисане. (Feuerabend 1975, 1988, 1993: 36).

Догматску доследност Новаковић (1984) износи у својој књизи *Хипотезе и сазнање*, тврдећи да ни једна наука не претендује на апсолутну извесност свог знања, што објашњава чињеницама да: 1) сва научна знања постају релативна у односу на парцијални просторно-временски систем; 2) свако научно сазнање садржи метафизичке претпоставке. Пол Фајербенд (Feuerabend, 1975) тврди да никакав скуп методолошких принципа не може да нам гарантује суштинску коректност неке тек уведене теорије. Понекад темпорарно-просторно уочљиво, понекад креативно-невидљиво, ипак остаје јасно да оно што је данас важећа теорија, сутра је можда на научном отпаду. Слично уочавамо с креативном *сврсисходношћу*; понекад одбачено, ипак проницљивошћу, уметничко дело надилази своје време и друштвене оквири. Зато је Ајнштајн себе у свету науке описао као – *бескрупулозног опортунисту*, док то Стриндберг кроз иронију, а Кјеркегор филозофски лепше опусују:

Сам процес није вођен неким добро дефинисаним програмом, и не може бити усмерен таквим програмом, јер је условљен реализацијом свих могућих програма. Пре је вођен дискретном ургентношћу, или „страшћу” (Кјеркегор – Kierkegaard). Страственост доводи до посебних особености које заузврат креирају услове и идеје потребене за анализу и објашњење процеса, чиме га чине ’рационалним’. (Feuerabend 1975: 17)

Дакле, и наука је подложна подржавању механизма устаљених научних достигнућа, док се не појаве научни генији: Коперник, Тесла, Ајнштајн. Као преносиоци садржаја, медији на жалост, ретко поседују особину метафоричности, јер су збир „могуће фактографије” и друштвених околности. Али зато подр(а)жавају и креативност и науку која је у служби, *агенде*⁶. Ипак, дигитални медји путем ремедијације, рестаурације, хипермедијације/хипертекстуалности архивирања – имају своју вежну улогу, не пробијајући Бодријаров *хијатус*⁷ квалитета озбиљних архива уметности и науке, већ остају само њено средство.

6 Не треба да помињемо дијаметрално супротне описе истог догађаја са више медијских извора у времену трајања руске инвазије која је почела 24. феб 2022.

7 Хијатус – Бодријаров термин непремостиве одвојености лика и његовог одраза у огледалу/слици (*хијатус* прев. напрслина, непремостиви отвор, у биологији) (Baudrillard 2000: 71).

Закључак: Јасно је из приложеног да се медији (као средство преноса поруке) могу видети двоструко: преко *агенда сетинга*, и као позитивни, због своје добронамерне конективности, али и негативно – управо због своје подложности манипулацији, те кроз комуникативност, која је умножена бројем људи који деле исту информацију, истинитост добија на свом закривљењу. Двојна природа медија (под призмом истине) заправо прави какофонију, и губи на својој првобитној идеји. Да ли су медији цивилизацијско напредовање или назадовање, када дођемо до крајње биолошке тачке без повратка⁸ остаје само да сведочимо.

Иако у науци предстваљају два предмета, креативност и интелигенција поседују много додирних тачака. Креативност можемо да сагледамо као слободну активност без јасне стратегије, а науку као њену супротност – структуралну форму мисаоног процеса. Ипак, учили смо да се и у науци сазнања остварују: или рационално, с јасном структуром или (наизглед) ирационално, без структуре, што указује на спој интелигенције и креативности и у науци.

Компаративном анализом раније наведених научних области дошли смо до увида у њихове повезаности и закључили да наука и медији имају заједничких тачака – свако у својим доменима: конективност и комуникативност сличну хипертекстуалности – где је база научних података путем дигиталних медија постала доступна и корисна путем дата-архива, без просторних и временских ограничења; медији као проводник и наука као садржај. Да ли оно што није на виртуалној платформи – значи и то да га и нема, односно, ко селекује приступачност дигиталних садржаја?

У науци је систематизација другачија, мада се и она пребацује на дигиталне платформе; ипак постоје још увек физичке библиотеке које похрањују материјале предходних научних истраживања. Обе базе података су осетљиве – кваром на серверу или пожаром у архиви библиотеке. Комуникативност дигиталних архивских садржаја свакако превазилази временске и просторне ограде физичке архиве чиме олакшава и умножава научни (креативни) рад, док је сам процес стварања садржаја нових сазнања, научног става, ипак у људским рукама и захтева време (из историјске перспективе), упућује на одговорност према селектованом знању. Нова сазнања се убрзавају с убрзавањем протока информације.

Потврдили смо основну хипотезу овог рада: да наука и медији имају много тога заједничког, чак се надопуњују у процесу објављивања, транспарентности, архивирања, систематизацији, приступачности и аналитичности.

Једина је разлика у савести/свести њихових аутора.

⁸ Пример медијске слике конфликта у Украјини, од 24. фебруара 2022. до данас.

И научници (још увек) имају с(а)вест о томе да се њихово дело, на научној мапи објављених истраживања, излаже простору опасних игара: цепањем атома добија се енергија, али и нуклеарно оружје. Модификовањем вируса, или лекова, добијају се и убице људског рода и производе отрови. Наука служи добробити човечанства, али смо сведоци и њене злоупотребе. Да ли је наука цивилизацијско напредовање, или назадовање, исто питање поставља и Асанж (Julian Assange⁹).

У медијима само умножавањем једне истине потискује се разумевање целине (пример страдања Украјине данас), док какофонија на медијским каналима ствара манипулативну истину, поткрепљену *агендом*. Гласнији и алгоритамски снажнији – медијски побеђују. Одговорност изостаје, јер медији су по природи ствари преносиоци садржаја, и подржаваоци моћи илузије задате непромељивости (*status quo*) – нису доносиоци одлука, већ они који их преносе.

Наука ипак задржава свој интегритет бораца за крајњу истину, у чије откриће ставља и научне анализе немогућег – *дефиниције креативности* односно уметности, која тежи свеколикој истини, критицизму, стању слободе израза – што носи одговорност. Креативност будуће научне идеје и уметничко стваралаштво, у мета простору истине, суштински исправља учињене грешке, ван или у времену у којем настаје. Помоћна хипотеза, да је *сврсисходност дела* мање важна, већ је *проницљивост дела или интелигентност, та која има вредносни потенцијал, сврсисходност или адекватност без временских и просторних ограничења*, помогла нам је да ослободимо шири временски, па и просторни опсег вредновања употребне-сврсисходне вредности постигнутог.

Будући радови ваљало би да дају одговор на следећа питања: Да ли аутор треба да се убије или умре, сваки пут када нова научна, креативна истина треба да се роди? И у којој мери су медији саучесници у тим догађајима? Цивилизацијски посматрано, недоговорност је највећи проблем. За будућа истраживања: питање одговорности је највећи задатак, јер колективна тиха смрт настаје, при сваком неистинитом или интересима диригованом акту, како у уметности, медијима, тако и у науци.

9 Julian Assange interview – last video before communications cut at Ecuadorian Embassy in London, <https://youtu.be/J98ed6oML2A>, (pristup 2023-03-03)

ЛИТЕРАТУРА:

Amabile, T. M. 1982. Social psychology of creativity: a consensual assessment technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 997-1013.

Baudrillard, Jean. 2000. *The Vital Illusion*. New York: Columbia University Press.

Bierly III, Paul E., Kolodinsky, Robert W. and Charette, Brian J. 2009. Understanding the Complex Relationship between Creativity and Ethical Ideologies. *Journal of Business Ethics*, Vol. 86, No. 1 (Apr, 2009), 101-112.

Cattell, R. B. 1963. Theory of fluid and crystallized intelligence: A critical experiment. *Journal of educational psychology*, 54(1), 1.

Daković, Nevena and Ivana Uspenski. 2014. The Memory of the Holocaust and the New Hyper/Cyber-Textuality. Cornis Pope, Marcel (ed.) *Crossing Borders, Crossing Genres: New Literary Hybrids in the Age of Multimedia Expression*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins publishing Company, pp. 364-385. (PDF version 1-24)

Erl, Astrid. 2008. Literature, Film, and the Mediality of Cultural Memory. Erl, Astrid, Ansgar Nunning and Sara B. Young (eds.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin/New York: Walter de Gruyter, pp. 389-399.

Feyerabend, P. 1975, 1988, 1993. *Against method*. London, New Left Books.

Fossati, Giovanna. 2011. Theorizing Archival Film. Fossati, Giovanna. *From Grain to Pixel*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 145-193.

Getzels, J. and M. Csikszentmihalyi. 1976. *The Creative Vision: A Longitudinal Study of Problem Finding in Art*, New York: Wiley.

Gilligan, C. 1982. *In a Different Voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Guilford, J. P. 1957. Creative abilities in the arts. *Psychological Review*, 64, 110-118.

Guilford, J. P. 1967. *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill.

Hesmondhalgh, D. 2006, *Media production*, New York: Open University Press.

Ivanšević Paunović, J. 2019. *From Low Budget to Big Business, Releasing Strategies for Independent Films and Industry Division*, Master Thesis, Stockholm University, Faculty of Humanities, Department of Media Studies, Cinema Studies, Stockholm.

URN: urn:nbn:se:su:diva-181523 (приступ: 2020-06-01)

Jung, C. G. 1981 (1934). *The Archetypes and The Collective Unconscious*. *Collected Works*, 9 (1) (2 изд.), Princeton, NJ: Bollingen.

Kaufman, J. C. 2010. Using creativity to reduce ethnic bias in college admissions. *Review of General Psychology*, 14, 189-203.

Kaufman, S. B. 2013. *Ungifted: intelligence redefined*. New York: Basic Books.

Kaufman, J. C., Plucker, J. A., & Baer, J. 2008. *Essentials of creativity assessment*. Hoboken: Wiley.

Kaufman, J. C., Baer, J., Cropely, D. H., Reiter-Palmon, R., & Sinnott, S. 2013. Furious activity vs. understanding: how much expertise is needed to evaluate creative work?. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 7, 332-340

Kohlberg, Lawrence. 1975. The Cognitive-Development Approach to Moral Education, *The Phi Delta Kappan*, Vol. 56, No. 10, A Special Issue on Moral Education (Jun., 1975), (reprint from the *Journal of Philosophy*, 1973) pp. 670-677.

Manovich, Lev. 2001. *The Language of New Media*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

- Novaković, Staniša. 1984. *Hipoteze i saznanje*, Beograd: Nolit.
- Ristić, Irena. 2010. *Početak i kraj kreativnog procesa*, Hop.La!, Beograd,
- Ristić, Irena. Mandić, Tijana. 2014. *Psihologija kreativnosti*. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, Institut za pozorište, film, radio i televiziju.
- Sternberg, R. J. 1997. The concept of intelligence and its role in lifelong learning and succes. *American psychologist*, 52(10), 1030-1037.
- Silvia, Paul J. 2015. Intelligence and Creativity Are Pretty Similar After All. *Educational Psychology Review*, Vol. 27, No. 4, Special Issue: *Myth or Reality?: Evaluating Common Practices and Beliefs in Education*. pp. 599-606
- Thompson, K. 1998/2005. *Moral Panic*. London: Routhledge/Taylor&Francis. e-Library
- Vuksanović, D. 2008. *Filozofija medija: otnologija, estetika, kritika*. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Čigoja štampa

НЕТОГРАФИЈА:

- Julian Assange interview – the last video before communications cut at Ecuadorian Embassy in London, <https://youtu.be/J98ed6oML2A> (приступ: 2023-02-03)
- Marshal McLuhan. *The World is a Global Village*, May 18, 1960. Audio resources (1960), <http://www.ubu.com/sound/mcluhan.html> (приступ: 2020-01-21)
- Ruhl, C. (2020, July 16). *Intelligence: definition, theories and testing. Simply Psychology*. <https://www.simplypsychology.org/intelligence.html> (приступ: 2021-04-04)
- Zain, Nor Razinah Mohd. 2014. Agenda Setting Theory. *Research Gate*, Article: 5 <http://www.researchgate.net/321698436> (приступ: 2020-04-29)

Jelena Ivanišević Paunović
University of Arts in Belgrade
Faculty of Dramatic Arts

**MEDIA, SCIENCE,
CREATIVITY AND RESPONSIBILITY**
Media and science through the theory of psychology of creativity

Summary: This topic will be approached through the scientific definition of creativity, i.e. art, combining science as a formal tool – a method of research, and creativity placed in the media landscape, which often includes film as an artistic expression. The aim of the paper is to observe the similarities and differences between science, as a structurally defined form of creating new (creative) knowledge, which, among others, scientifically approach the process of creativity itself through psychology, and the media as a transmitter of messages (incl. film), controlled through *agenda setting*, which easily distort truth. The subject of the research will be the basic methods that science uses, forming hypotheses and knowledge, including the anti-method, and media connectivity, new archiving, communicativeness, hypertextuality and agenda setting. The hypothesis of this work is that science as content and (digital) media as transmitters have a lot in common, they even complement each other in the process of promotion, transparency, archiving, systematization, accessibility, analytical, and most important – in the responsibility (non-manipulative aim) achieving the aims. The work partially confirmed the thesis, due to the lack of responsibility in the manipulative nature of media, in difference to science and art.

Keywords: science, film, media, hypertextuality, archive, responsibility

**ПЕРПЕТУУМ МОБИЛЕ:
МЕДИЈИ У ФУНКЦИЈИ АУТОРИТЕТА НАУКЕ /
НАУКА У ФУНКЦИЈИ АУТОРИТЕТА МЕДИЈА**

Апстракт: У раду се бавимо међусобним односом медија и науке у функцији стварања и одржавања њихових међусобних ауторитета. Ове „сиве зоне” науке и медија, које су временом постале њихове главне „зоне” и смисао, створиле су својеврсни *перпетуум мобиле* који цивилизацију гура у потпуни мрак – медијски и научни, тиме и духовни. Медији преко ауторитета науке подижу у јавности сопствену вредност, док наука, промовишући се медијски, постаје „објективна”, „неутрална” сила која рекламира „с научне тачке гледишта” владајући политички дискурс или дискурс који је предвиђен да преузме примат у друштву. Стога, највећи део онога што се медијски пласира као наука, није наука већ идеологија или „вера” у науку као врсту религије, док највећи део онога што наука пружа медијима, да би својим научним ауторитетом дала медијима на значају и озбиљности, служи за медијско поробљавање људи и њихово духовно обмањивање.

Кључене речи: ауторитет медија, ауторитет науке, *перпетуум мобиле*, политички дискурс, обмана

Године 1960, Нобелову награду за хемију добио је амерички истраживач Вилард Либи (Willard Libby) за откриће методе радиоактивног датирања старости Ц14 коју је развио 1946. године. На тој, и методама заснованим на њој, базира се целокупна догма о старости земље. Због чега је ово битно? Још је Дарвин „био свестан неопходности старе Земље као предуслова за биолошку еволуцију. (...) (Због чега је) као на лицитацији, Земљина старост почела да се удвостручује сваких десетак година, да би до шездесетих година прошлог века досегла старост од око пет милијарди година. Од тада па наовамо, њена старост стагнира јер по званично прихваћеној космологији више нема куда да се померају границе.”¹ Професор Томислав Терзин наглашава да су методе радиолошког датирања постале пресудне за одбрану теорије о старости Земље, тиме и догме о еволуцији. Но, када је Либи вршио израчунавања по сопственом методу, појавила се грешка од око 20%. „Да би

1 Терзин, Т., *Научна цензурисана открића*, Препород, Београд, 2017, ст. 106.

избегаво неугодност, Либи је ову разлику приписао грешци мерења². Терзин наводи да „када студенти физике раде своје лабораторијске вежбе и направе грешку већу од 10%, сматра се да нису добро урадили експеримент и треба да га понове да би добили прелазну оцену на колоквијуму. Међутим, никоме није засметало да Либију доделе Нобелову награду за експеримент у коме он сам признаје грешку од 20%³. Но, далеко од тога да је ту крај; јер, када су на основу овог метода вршена израчунавања много савременијом опремом и сателитима, „доказано је да је разлика чак и већа од оне коју је Либи израчунао⁴, те је дошло до грешке од чак 35%. Седамдесетих година XX века, пак, нуклеарни физичар Роберт Џентри (Robert Gentry) објавио је у једном од најзначајнијих научних часописа на свету „Science” своја истраживања на траговима радиоактивности у гранитним стенама. Ове стене се налазе испод седимената „и од њих је сачињен темељ свих континената⁵. Џентри је под микроскопом анализирао узорке гранита и, како наводи Терзин, „запазио је да се у матриксу ових стена налазе обојени трагови у виду концентричних прстенова. Ове структуре су микроскопски мале и дато им је име ореоли (...) (и) настају као последица радиоактивног распада⁶. Како „сваки радиоактивни елемент има одређену секвенцу распада, која има одређену енергију, што је битно за пречник ореола (...) Тако се на основу пречника и броја концентричних прстенова унутар ореола може идентификовати који радиоактивни елемент је оставио траг⁷. С обзиром на то да се зна време полураспада одређеног радиоактивног елемента, зна се и време за које је ореол настао. „Џентри је у узорцима гранита са свих континената идентификовао ореоле радиоактивног елемента полонијум, изотоп 218. Полонијум 218 има веома кратко време полураспада, које износи само три минута.“⁸ Поставља се питање – како је могуће да су полонијумови ореоли забележени у гранитним стенама, јер би Земљина кора морала да се стврдне за мање од три минута иначе би „мехурићи” Полонијума 218 „побегли” и не би као ореоли остали забележени у гранитним стенама? Терзин наглашава да „не постоји природни начин одвођења топлоте из усијане магме, који би могао да објасни природно хлађење магме и кристализацију стена за мање од три минута. Није у питању мали грумен лаве (...) већ се ради о целокупним континенталним плочама. Да се лава хладила постепено, полонијумови ореоли (...) не би

2 Исто, стр. 133.

3 Исто.

4 Исто.

5 Исто, стр. 135.

6 Исто, стр. 136.

7 Исто.

8 Исто, стр. 136-137.

се ни формирали због флуидности окружења⁹. Оно што нас занима јесте шта је након овог Центријевог научно неоспоривог истраживања урадио научно-медијски естаблишмент. Терзин истиче да „када је еволуционистички естаблишмент постао свестан да Центријеви резултати указују на тренутни чин стварања планете Земље, вршили су притисак на њега да повуче своје резултате из часописа „Science”. Пошто је одбио такву ствар, која би била без преседана у историји науке, уследио је отказ са научне позиције, коју је годинама држао (...). Све колеге, иритиране импликацијама резултата, до данас покушавају да исмеју Центрија пошто им не преостаје ништа друго што би могли да замере самим резултатима¹⁰. Тако Терзин истиче: „Лепота природних наука огледа се у томе да су различите чињенице у хармонији са својим теоријским објашњењем. (...) Ако се неке чињенице не уклапају, или не могу бити објашњене извесном теоријом, то значи да је теорија погрешна¹¹. Но, чињеница „да се радиолошке методе датирања старости стена и фосила безрезервно уважавају у научним круговима и интензивно користе у практичним истраживањима и упркос својој неупотребљивости, једно је од најстрашнијих сведочанстава да на највишем нивоу, циљ природних наука није трагање за објективном истином, него одржавање „научности” (...) догме о „еволуцији”¹². И више-мање целокупну бисмо догматичност науке и њену медијску представљеност данас могли посматрати преко ова два поменута примера – Либијевог и Центријевог¹³. Догађаји којих смо сведоци током последњих две године, током тзв. пандемије корона вируса, само су наставак процеса ове догматизације и медијске контаминације, а који одавно трају. Путем ове „пандемије” до потпуне су распознатљивости и наука и медији оголили свој лик и намеру.

Но, да не бисмо остали на питањима која колико год да говоре о почетку живота уопште, а која се у медијима парадоксално сматрају „неживотним”, односно за живот обичних људи неважним, слична ситуација је и у другим научним областима, оним „животним”. Економија је једна од њих. Пример научно-медијске коалиције очигледан је по питању новца. Скоро читав век су медији препуни информација о разним пирамидалним преварама, о тзв. Понцијевим преварама (назване су тако по првом човеку који је овакву пирамидалну превару извршио, тачније првом који је медијски

9 Исто, стр. 137.

10 Исто, стр. 138.

11 Исто, 106.

12 Исто, 117.

13 Детаљније о Либијевом и Центријевом истраживању видети у: Терзин, Т., *Научна цензурисана открића*, стр. 123-139.

разоткривен)¹⁴, и било их је на разним странама и у разним државама. Можда најпознатија је била она Мејдофова с почетка овог века када је Берни Мејдоф (Bernie Madoff) направио пирамидалну превару од 64 милијарде долара¹⁵. Код нас су то свакако преваре из деведесетих година прошлог века повезане са Дафимент банком и банком Југоскандик. Истовремено, док се у економији и медијима директно указује на преварне радње, читав званични финансијски систем функционише на основу преваре – новца који нема стварну вредност и служи за стварање банкарског профита ни из чега (било шта да узмемо за пример – кредите, камате, штампање новца, штедне улоге, берзанске шпекулације...) и безгранично богаћење које доводи до мутације читавог друштва. На ову опасност је указао теоријски још Аристотел путем појма „хремастике” као назива за област која се „прихвата као економија али она то није (...) (јер) не следи природу и усмерена је на експлоатацију”¹⁶. И читава савремена економија, која је у огромној мери замењена хремастиком, као отворена превара је отпочела од тренутка када је новац изгубио своју златну подлогу, чиме је новцу остала као једина гаранција, гаранција различитих држава, њихових централних банака, ММФ-а, берзи, различитих глобалних интернационалних организација и слично, а што није ништа друго до гаранција неких нових од медија неоткривених Понција, Мејдофа, Језде и Дафине.

О историјској науци беспредметно је и причати, јер је она пар екселанс пример међусобне условљености науке и медија, односно њиховог међуутицаја у изградњи сопствених ауторитета. Не мора се ићи дубоко у прошлост и улазити у компликована питања, довољно је погледати чувени пример из 2001. године и тзв. терористички напад на зграде Светског трговинског центра који је преношен директно. Иако су ове две зграде биле погођене при врху срушиле су се у контролисаном паду из подножја¹⁷. Но, историјски и медијски то није битно. Било који статичар грађевинац указао би на апсолутну немогућност оваквог рушења, но таквих гласова је било врло мало, а временом су сасвим ућутали – барем што се тиче „структе” и ме-

14 Више о Понцијевој превари видети у: Chen, J., „Ponzi Scheme”, на: <https://www.investopedia.com/terms/p/ponzische.asp> 27.12.2021.

15 Више о Бернију Мејдофу видети на „Bernie Madoff”: <https://www.britannica.com/biography/Bernie-Madoff> 27.12.2021.

16 Аристотел, према: Душановић, Ј. Б., *Економија постмодерне*, Catena Mundi, Београд, 2019. стр. 8.

17 Говорећи о нападу на Њујорк и његовом симболичком значају, Жан Бодријар истиче да је могуће „да терористи (ништа више него стручњаци!) нису предвидјели урушавање Twin Towersa (...). Симболичко урушавање читавог једног система догодио се захваљујући непредвидивом орташтву, као да су, урушавајући се сами од себе, почињавајући самоубојство, торњеви ушли у игру да би употпунили догађај” (Baudrillard, J., *Duh Terorizma*, Meandar, Загреб, 2003, стр. 11).

дија. Истовремено, уз ове две зграде на исти начин срушена је и зграда која је била поред њих и у коју није ударио никакав авион, нити се срушила као последица пада торњева. Просто, рекли бисмо, срушила се сама од себе. Но, различити су се стручњаци – форензичари, криминолози, политиколози, историчари, бавили овим питањем, и једина естаблишмент медијска истина је она о два авиона која су направила читав овај злочин.

На овај начин, званична од естаблишмента прихваћена наука, можемо је звати и „догматска наука”, свој ауторитет гради уз снажну медијску подршку. Опет, медији пропaгирајући ову догматску науку истовремено дају себи на „озбиљности” градећи сопствени ауторитет као релевантног и битног медија. Јер, нити би догматска наука могла да догматизује сопствене ставове без медија, нити би се медији могли сматрати важним и озбиљним да немају подршку догматске науке и не пропaгирају њене садржаје. Овај међусобни утицај науке и медија у изградњи њиховог ауторитета – представља својеврстан *перпетуум мобиле*, он непрекидно ради и покреће сам себе. Он је истовремено и снажан филтер који одбацује све (било научно, било медијско) што се не уклапа у дозвољени дискурс и догму конкретног духа времена. Тако је једино и било могуће успоставити принцип по коме је тзв. научни консензус главни, често и једини критеријум научне истине, а не научна методологија, тј. научни докази за одређену теорију или научни проблем. Без медијске подршке „научни консензус”, као замена за научну методологију, не би могао бити могућ, јер такав „консензус” не би имао снагу ауторитета у јавности, док, с друге стране, ни сами медији, без подршке и сагласја са „научничком заједницом” која успоставља овај „консензус”, не би могли да изграде свој ауторитет као медија којима се верује, јер то потврђују и експерти, струка, научници, интелектуалци... Стварној науци, слободној науци, тако остаје да се креће само у оквирима дозвољених граница и по естаблишмент безопасним областима, све до оног тренутка док и ове области не постану предмет интересовања естаблишмента. Велики проблем је и то што се ови, назовимо их „слободни научници”, не потресају превише за остале научне области или чак и научна питања из сопствених области која су строго контролисана, догматизована и цензурисана¹⁸. Готово целокупна наука се тако може посматрати на више начина – научници као људи самозадовољни својом уском облашћу истраживања беспоговорно прихватају мејнстрим

18 „У данашње време наука је специјализована и испарцелисана у тако уске области да су врхунски стручњаци из једне области често потпуно необразовани и неинформисани о другим, мање или више сродним областима, чије технолошке продукте често користе као оруђе у својим властитим истраживањима. (...) Полазимо од претпоставке да стручњаци из других области знају свој посао када нам нуде оруђа применљива у нашој области истраживања.” (Терзин, Т., *Научна цензурисана открића*, 118).

медијско-научне консензусе немајући времена да сами додатно истражују, или, још горе, немају воље да се „петљају” у оно што није „њихова област”, испољавајући тзв. „интелектуалну суздржаност”. Тиме они, с једне стране, својом априори подршком „науци” и „колегама научницима”, постају корисни идиоти мејнстрим медијско-научног дискурса, а с друге, остају тзв. фах-идиоти, слепи за све што се дешава ван њихове области¹⁹. Тиме они доприносе ономе што смо назвали *ауторитет без одговорности*. Стојећи иза академског статуса, титуле, звања, статуса научника, аутоматски овај положај користе без одговорности тиме што остају неми (одбијају да учествују у збиљи која их окружује) или што дају априори подршку нечему о чему, у суштини, немају појма²⁰. За све ово они, разуме се, имају безрезервну подршку медија. Овако формиран *ауторитет без одговорности* омогућио је и тренутну ситуацију повезану са питањем вакцина против Ковида 19. Позивање на вакцинацију од стране „струке” и „експерата” и пропагирање ових вакцина за које не постоје у научној пракси и на научним истраживањима утемељене безбедоносне здравствене гаранције, јесте један од облика испољавања *ауторитета без одговорности*. С друге стране, ова је ситуација додатно симболички појачана јер не постоји ни правна одговорност оних који вакцине производе, одобравају и пропагирају позивајући се на свој ауторитет „струке” и „науке”, чиме у први план истичу сопствени ауторитет,

19 „Лењост или кукавичлук воде у негирање властитих интелектуалних способности и прихватање индоктринације ради конформизма који постаје фундаментални животни стил. (...) С једне стране, људи се плаше да мисле својом главом, имају властите ставове и да их јавно изнесу, јер страхују од осуде, издвајања и изолованости. С друге стране, имати став, уопште мислити (...) није лако, па се људи неретко задовољавају делањем у складу са склоностима и навиком, препуштајући другима да мисле уместо њих. Чињење себе незрелим може се (...) видети и код интелектуалаца који се активно служе својим сазнајним моћима, али то чине само у оквирима приватне употребе ума.” (Говедарица, Ј., „Кантово схватање просвећености”, у: *Theoria, časopis Srpskog filozofskog društva*, Београд, април-јун, 2021, бр. 2, стр. 52.).

20 Поставља се, разуме се, и питање због чега један део интелектуалаца, иако нису део, барем не директни, овог псеудонаучно-медијског дискурса, ћути и пушта да се сама научност срозава и доводи у питање? Та „незаинтересованост”, у форми „интелектуалне суздржаности”, пре се може тумачити као страх од естаблишмента за сопствену интелектуалну позицију или потајна жеља да се приступи том истом псеудонаучничком и медијски пропагираном естаблишменту. Научници не би, по дефиницији, смели бити кукавице (јер се баве научним доказима), са новинарима је исти случај (јер се такође баве доказима и проверавањем истих). Но, то се изгубило „негде уз пут” ако је икада и постојало у реалности. Стога је кукавичлук оно што овом савременом *перпетуум мобиле*-у даје потребну енергију тиме што умањује (поништава) отпор који би ово монстурозно кретање, ако не зауставило, а оно барем успорило.

али не преузимају никакву одговорност за своју реч и овај свој чин. Тиме и сопствену науку у ствари чине неодговорном. Медији су ту да овакву науку без одговорности медијски подрже, пре свега скривајући ову неодговорност као главну њену одлику. У овом конкретном случају види се и потпуно изигравање правне науке и то у питањима која су егзистенцијална за човека, а тичу се његовог здравља, живота, те људских права генерално. Тако се и новинари и медији, који пропагирају овакве ауторитете без одговорности, ослобађају одговорности за изговорену реч, истовремено градећи сопствени ауторитет на ауторитету научника без одговорности. Сви ови људи без одговорности, створени научним консензусом у коалицији са медијима, свакако нису људи од ауторитета, они чак нису ни слободни људи, јер се слобода (као битан део ауторитета) огледа управо у одговорности, у свести о сопственој одговорности онога ко јесте слободан.

Овде се поставља још једно питање као веома битно – то је питање првог подстицаја овог *перпетуум мобиле*-а. Јер ако бисмо и могли да разумемо овај друштвени механизам међусобног „енергетског пуњења” науке медијима и медија науком, као и ту идеју о симболичком *перпетуум мобиле*-у, остаје спорно питање почетне „енергије” (ко је ствара, како се ствара, и да ли проистиче од спољашњих фактора ван овог вектора медији- наука), односно питање тог првог корака²¹. Тако долазимо до онога што смо назвали – *теоријом другог корака*, која у највећем степену објашњава природу догматичности ове научно-медијске коалиције. Наиме, не могавши да научно објасне први корак одређене теорије, теоретичари овај корак прескачу и своју теорију развијају од другог корака. Парадигматичан пример тога је управо поменута теорија еволуције. Но, суштина *теорије другог корака* није само у томе што се прескаче први корак, већ у томе што након што први пут, да би доказао своју теорију, научник (научна заједница) прескочи (не објасни или ненаучно објасни) први корак и крене од другог, сваки пут када поново наиђе на нешто што не може да уклопи у своју теорију, прескочиће је и кренуће од онога следећег који одговара постављеној теорији²². Тако *теорија другог корака* увек у себи има много малих других корака због чега је она увек научно недоказана и недоказива, јер се таквим теоријама ни не

21 Не мислимо овде на финансијску и политичку елиту, јер су оне интегрални део научне и медијске елите, било својом наредбодавном (присилном), било својом спонзорском, било својом власничком улогом. Политичка и финансијска елита обично у свом власништву држи одређене образовне установе, институте, медијске куће, па чак се може рећи да „у власништву” држи и научнике и новинаре.

22 „Прескакање” корака у науци омогућено је пре свега кукавичлуком поштености, опортунизмом непоштених и ауторитарношћу оних који располажу присилом у једном друштву, једној епохи, једној цивилизацији.

доказују чињенице, већ сама та теорија (у теорији еволуције неки од тих прескочених првих корака су: настанак живота, старост планете, еволуцијски прелазак једне врсте у другу, итд. – односно сва она најбитнија питања којим би у ствари ова теорија требало да се бави а прескаче их). Тада на сцену ступају медији који од *теорије другог корака* медијски праве научно доказану теорију, која тиме више није теорија, већ научно знање. Зато данас имамо толико *теорија другог корака* које се сматрају научним догмама не због њихове научне доказивости, већ због научног консензуса који је успостављен око неког питања. Но, ни сам научни консензус није успостављен само због тога што су се утицајни научници сложили да је нешто доказано иако је без научних доказа (те да то стога не треба даље истраживати), већ зато што су медији тај њихов договор учинили медијски значајним, због чега је и постао консензус иако је плод одлуке само оних у естабилшменту утицајних научника. И ту није крај, јер утицајни научници који праве овај консензус, утицајни су јер су их медији учинили утицајним, због чега поново долазимо до *перпетуум мобиле-а* у коме медији и наука чувају једно другоме леђа и граде једно другоме ауторитет. На исти начин се, поред овог „научног консензуса”, сви остали појмови као што су: струка (која постаје медијско испољавање науке тј. струке, а не струка у смислу стручности у одређеној области), експертска влада, теорија, компромис, солидарност, стручно мишљење, истина²³, медијска слобода, истраживачко новинарство, цензура, цивилизацијска тековина и многи други појмови којим нас наука и медији „затрпавају” добијају искључиво догматско значење, како то дефинише Ноам Чомски²⁴. Тако је, на пример, експерт само онај који пропагира мејнстрим прихваћене ставове, док се свако мишљење које одступа од ових сматра „ненаучним”, а они који га износе дискредитују се на личном основу (без конкретног осврта на њихов рад) и „не заслужују” звање експерта без обзира на њихово реално образовање, стручност и научни кредибилитет²⁵.

23 Истина посредством овог *перпетуум мобиле-а* постаје институционална истина.

24 Више о томе видети у Чомски, Н., *Шта у ствари хоће та Америка*, Чигоја штампа, Београд, 1999, стр. 85-88.

25 Када говори и тзв. индустрији свести, Слободан Рељић наводи да је интелектуалац системски гуран у засенак и да је на крају постао сувишан: „Сувише су велики улози у корпоративној индустрији, у ‘стабилним’ државама и у профитабилној ‘индустрији свести’ да би били пожељни усамљени јахачи који ће у обезличени систем уносити ауторитативну рационалност, подвргнути критици систем и кад треба и кад не треба, јавно инсистирати на „чистим рачунима”, људској искрености, моралу. На њихово место су ступили експерти (...) одлучни да се без устегања, знања и вештине изнајме корпорацијама и државним чуварима *status quo*-а и да као музичари на свадби „певају” оно и онако како и колико плаћа наручилац.” (Рељић, С., *Криза медија и медији кризе*, Службени гласник Београд, 2013.)

Овај међусобни однос медија и науке у функцији стварања и одржавања њихових међусобних ауторитета, а као „сиве зоне” науке и медија, временом су постале њихове главне „зоне” и смисао, па је и створен тај својеврсни *перпетуум мобиле* који цивилизацију гура у потпуни мрак – медијски и научни, тиме и духовни. Медији преко ауторитета науке подижу у јавности сопствену вредност, док наука промовишући се медијски постаје „објективна”, „неутрална” сила која промовише владајући политички дискурс или дискурс који је предвиђен да преузме примат у друштву. Стога највећи део онога што се медијски пласира као наука, није наука већ идеологија или „вера” у науку као врсту религије, док највећи део онога што наука даје медијима, да би својим научним ауторитетом дала медијима на значају и озбиљности, служи за медијско поробљавање људи и њихово духовно обмањивање. На тај начин и догматизована наука и медији постају искључиво феномен присиле, било државне, било надржавне присиле. У том смислу је наша постмодерна епоха идеални расадник за овај свеprisутни псеудо-научничко-медијски дискурс. Општа постмодернистичка релативизација свега осим „институционалних истина”, чак и чврстих и неоспоривих чињеница, доводи нас до потпуног губитка мудрости и онога што је Томас Елиот поетски изразио стиховима: „Где је мудрост коју смо изгубили у знању? / Где је знање које смо изгубили у информацији?”²⁶. Ако при томе додамо став нас православних хришћана да је страх Божји почетак мудрости²⁷, јасно је где се све изгубило и због чега.

ЛИТЕРАТУРА:

- Baudrillard, J., *Duh Terorizma*, Meandar, Загреб, 2003.
- Говедарица, Ј., „Кантово схватање просвећености”, у: *Theoria, Časopis Srpskog filozofskog društva*, Београд, април-јун, 2021, бр. 2, стр. 49-67.
- Душановић, Ј. Б., *Економија постмодерне*, Catena Mundi, Београд, 2019.
- Псалтир*, превод Емилијан Чарнић, Романов, Бард-Фин, Бања Лука, Београд, 2014.
- Рељић, С., *Криза медија и медији кризе*, Службени гласник Београд, 2013.
- Терзин, Т., *Научна цензурисана открића*, Препород, Београд, 2017.
- Chen, J., „Ponzi Scheme”, <https://www.investopedia.com/terms/p/ponzischeme.asp>, 27.11.2021.
- Чомски, Н., *Шта у ствари хоће та Америка*, Чигоја штампа, Београд, 1999.

26 Стихови из песме „Камен” Томаса Елиота по: Душановић, Јован Б., *Економија постмодерне*, стр. 19.

27 „Страх од Господа је почетак мудрости, добре су памети сви који по њој поступају.” – Псалам 110: 10 (*Псалтир*, превод Чарнић, Е, Романов, Бард-Фин, Бања Лука, Београд, 2014, стр. 176.)

Predrag Jakšić

Independent researcher

THE PERPETUUM MOBILE:

**THE MEDIA IN THE FUNCTION OF THE AUTHORITY OF SCIENCE /
SCIENCE IN THE FUNCTION OF THE AUTHORITY OF THE MEDIA**

Summary: This paper deals with the mutual relationship between the media and science in the function of creating and maintaining their mutual authorities. These “gray zones” of science and the media, which over time have become their main “zones” and the meaning, have created a kind of *perpetuum mobile* that pushes civilization into complete darkness – the media and scientific, and thus spiritual. The media, through the authority of science, raise their own value in public, while science, by promoting itself in the media, becomes an “objective”, “neutral” force that promotes “from a scientific point of view” the ruling political discourse or discourse intended to take precedence in society. Therefore, most of what is placed in the media as science is not science but ideology or “faith” in science as a type of religion, while most of what science gives to the media, in order to use its scientific authority to give the media importance and seriousness, serves to enslave people in the media and to deceive them spiritually.

Keywords: authority of media, authority of science, *perpetuum mobile*, political discourse, deceit

NAUČNA IMAGINACIJA I FILM: Tehnologizacija (post)apokaliptičnih želja u Vendersovom filmu *Do kraja sveta*

Srdanu, u znak zahvalnosti

Apstrakt: Rad analizira Vendersov (Wim Wenders) film *Do kraja sveta* (Till the End of the World) sa aspekta naučne fikcije u mediju filma, uz fokus na dvostruki paradoks medijske reprezentacije *apokalipse* kao potencijalnog filozofskog prostora *par excellence*. Polazeći od pretpostavke da savremena zapadna kultura postaje efektivno slepa, gotovo paralizovana za pune potencijale apokalipse, kao i da nas sveprisutnost reprodukovanih slika lišava kapaciteta da svet koncipiramo istinski imaginativno, u analizi Vendersovog filma preispitujemo samu strukturu apokaliptične eshatologije kroz „nezamislivu misao” totalne destrukcije sveta. S jedne strane, *Do kraja sveta* predstavlja rekuperaciju apokalipse kao podžanra, imaginativnu upotrebu spektakla i tehnologije unutar žanrovskih odrednica naučno-fantastičnog filma. S druge strane, slojevito razotkrivanje anksioznosti kraja milenijuma, čiji je simptom neprestana težnja ka narativnom mortalitetu, odnosno smrti žanra.

Na ovakvoj konceptualnoj postavci, film čitamo kao svojevrstu kritiku tehnologizacije postapokaliptičnih identiteta glavnih protagonista i njihove opsesije vizuelnom tehnologijom; u širem smislu, kao rastuću dehumanizaciju nauke reprezentovanu unutar medija filma, a koja je, paradoksalno, stimulisana predominacijom okularnog principa u vizuelnim medijima.

Ključne reči: Vim Venders, naučna fikcija, apokalipsa, spektakl, tehnologija, postapokaliptične želje

*’Nije tehnologija opasna... suština tehnologije je opasnost’
Martin Hajdeger, The Question Concerning Technology*

Venders vremenski locira svoj film *Do kraja sveta* na kraj veka, na kraj milenijuma, neposredno pre – ili neposredno posle – *kraja sveta*, sledećom uvodnom rečenicom:

’Godine 1999, indijski nuklearni satelit oteo se kontroli.’

Postoji neka vrsta eshatološke anticipacije proizvedene kalendarskim datumom (1999), i neposrednom pretnjom nuklearne svetske katastrofe (u slučaju filma, izazvanom indijskim nuklearnim satelitom van kontrole). U pitanju je, dakle, akcident, bez zlih imperija i teorija zavere, akcidentalna opasnost od strane bezimenih anagonista, odgovornih za moguće uništenje sveta.

To što Vendersovi protagonisti, u zapanjujućoj ravnodušnosti spram nuklearne katastrofe, nastavljaju potragu za svojim postapokaliptičnim željama, ukazuje na dvostruki paradoks Vendersovog pokušaja reprezentacije apokalipse. Apokalipsa je, naime, reprezentovana dvostruko: 1) kao katastrofa koja donosi kraj sveta (objekt ultimativnog užasa) i 2) kao otkrovenje, koje otvara direktan, neposredan pristup esencijalnoj stvarnosti, pristup koji, u kontekstu medija filma, zaobilazi reprezentaciju i narativ, te tako, umesto objekta *ultimativnog užasa*, konstituiše objekt *ultimativne želje*. Ova dva doživljaja apokalipse – kao kataklizme i otkrovenja – dele zajedničko kretanje ka primalnom, neposrednom, unitarnom i nemodifikovanom događaju, ka fantazmu otkrivanja sveta i njegove purifikacije, do konačne transparentnosti i razotkrivenosti. Iako je u pitanju potreba koja očigledno nije jedinstvena samo za kasni 20. vek, ono što razlikuje apokaliptičnost kraja 20. veka od prethodnih jeste osećaj da se apokalipsa (bilo da je u pitanju katastrofa ili otkrovenje) možda već dogodila, to jest da mi već živimo u postapokaliptičnom svetu, kao i to da je sama tehnologija investirana u apokaliptične želje glavnih protagonista filma, te odatle i u formiranje njihovih postapokaliptičnih, medijski posredovanih, identiteta.

Sama priča filma *Do kraja sveta* „zaista” počinje simulacijom, repeticijom i odlaganjem svog kraja. Pošto je indijski nuklearni satelit izašao iz orbite, naučnici i politički zvaničnici raspravljaju o posledicama. Za to vreme, Francuskinja Kler (Solveig Dommartin) se iz Venecije vraća za Francusku, prilikom čega doživi automobilsku nesreću zajedno sa dvojicom pljačkaša banke. Oni joj poveravaju opljačkani novac na čuvanje, nastavljajući da prate njena kretanja uz pomoć skrivene elektronske spravice. Na svom putu kući, ka Lionu, Kler sreće Sema Farbera (William Hurt), takođe u bekstvu iz nama nepoznatih razloga, a koji, tokom njihove zajedničke vožnje, ukrade znatnu količinu plena iz Klerinog automobila. Po povratku kući, Kler otkriva da je pokradena i kreće u potragu za Semom. Uz pomoć nemačkog privatnog detektiva i skupog kompjuterskog programa za praćenje, ona započinje tehnološki posredovanu potragu za Farberom, naizmenično ga locirajući i gubeći iz vida duž Evrope, Azije i Amerike, i konačno Australije. Kako Venders izjavljuje – ‘u pitanju je priča o Penelopi koja prati Odiseja’¹, a ukoliko,

1 Wenders Wim, *The Logic of Images*, in: *Essays and Conversations*, Faber and Faber, 1991.

kako primećuje Žan Lik Nensi (Jean-Luc Nancy), naša istorija počinje odlaskom Odiseja, onda se, čini se, suočavamo sa nemogućim spajanjima početka istorije i kraja sveta. Pa možemo postaviti dilemu – da li je u slučaju Vendersovog filma u pitanju kraj ili samo početak, novi početak jednog istog istrošenog sveta?

Predmilenijumski futuristički svet 1999, u kome je Kler u potrazi za Semom, prikazan je kao svet fluidnih identiteta, proliferirajućih zapleta, pokretnih žanrova, i kompleksno povezanih mreža informacija i kapitala. Ovu globalnu spregu informacione mreže i kapitala detektiv Vinters (koji je svoj idenitet privatnog detektiva modelovao po uzoru na američke detektive i klišeje tvrdih krimića) koristi kako bi locirao Sema. Sama Kler ulazi u informacionu mrežu putem ukradenog kapitala dvojice pljačkaša (Rejmonda i Čika) koji je izmakao mreži. I novac i Kler su u tom trenutku heterogeni elementi, elementi izvan mreže koji sada, u kombinaciji, imaju pristup dubljim nivoima informacije i mobilnosti unutar mreža. Na taj način, Venders naglašava kako ideju o fluidnosti posedovanja, tako i ideju o krađi, uključujući i krađu identiteta, kao prominentnoj formi te fluidnosti.

Tokom putovanja, Kler se zaljubljuje u Sema i saznaje šta je razlog potrage za njim – posedovanje specijalne viskotehnoške kamere koju je izumeo njegov otac, Henri (Max von Sydow), za američko Ministarstvo odbrane. Henrijeva kamera ne beleži vizuelne slike već mentalne, to jest, neurohemijski događaj viđenja. Ove elektronski kodirane slike se zatim mogu transmitovati na ekran, a potom direktno u mozak druge osobe. Semova majka Edit (Jeanne Moreau) je slepa i to je razlog zašto on putuje širom sveta i beleži slike Editine porodice i prijatelja, kako bi joj omogućio da ih ponovo vidi. U Australiji, dok Sem i Kler lete ka kući Semovih roditelja, nuklearni satelit biva detoniran, čime su prekinute sve komunikacije sa spoljnim svetom i izbrisana sva kompjuterska memorija. Protagonisti tako žive u uverenju da je došao *kraj sveta*. Sem i Kler „lebde u prostoru” u tišini, jer je nuklearna katastrofa izbrisala sve elektro-magnetne krugove, drugim rečima – kompjutersku memoriju, komunikacione sisteme i automobilske i avionske motore; ukratko, sve ono što je bilo glavni pokretač samog filma do tog trenutka. Uz Gabrielovu pesmu (Peter Gabriel, *The Blood of Eden*) Sem i Kler se prizemljuju, a stihovi iz pesme peuzimaju ulogu verbalnog komentara:

„So we end as we began, with a man and woman, a woman and a man...”

I da zaključimo, ono što je, po našem mišljenju, ključno za film *Do kraja sveta* jeste to da lažna apokalipsa nakon eksplozije nuklearnog satelita inauguriše stvarni osećaj postapokalipse u kome likovi veruju da su preživeli kraj sveta. Kao da je svet mrtav, ali ne zna da je mrtav; svet čeka „drugą smrt” – termin koji Žižek izvodi iz de Sada, ali koji se pojavljuje i u *Knjizi otkrovenja*. „Druga smrt” označava ne samo kraj sveta, već ujedno i kraj konceptualne sposobnosti sveta, to jest potpuno uništenje simboličkog poretka. „Druga smrt”, piše Žižek, „implicira distinkciju između prirodne smrti, koja je deo prirodnog ciklusa i apsolutne smrti

– destrukcije, istrebljenja samog ciklusa, koja zatim oslobađa prirodu od njenih sopstvenih zakona i otvara način za stvaranje novih oblika života *ex nihilo*”.² Mesto između dve smrti, mesto koje istovremeno i sledi i prethodi apokalipsi, jeste carstvo ‘živih mrtvaca’, fenomen koji u potpunosti zaslužuje da se nazove „fundamentalnom fantazijom savremene masovne kulture”. On je takođe zona povratka istorijskoj traumi kao društveno somatskom simptomu. Fascinaciju ili uživanje živog mrtvaca (to jest, našu fascinaciju njihovom smrću i njihovim zamišljenim uživanjem) Žižek vidi kao utelovljenje nagona smrti, koji je direktni opozit simboličkom poretku, odnosno radikalno uništenje simboličke teksture kroz koju se konstituiše takozvana stvarnost.

Ukoliko bismo elaborirali Žižekovu poziciju, za potrebe analize Vendersovog filma, došli bismo do zaključka da apokaliptička želja može i mora da bude savladana nekom vrstom narativne prorade, ali da, s druge strane, takav „terapeutski narativ” nikada nije kompletan i čist, te da je sam po sebi uvek podvrgnut ideologiji ili fetišizaciji, pa je tako u neku ruku i sam takođe simptom. Odavde možemo izvesti zaključak da bi ne-fetišistički narativ koji se opire ideologiji uključio i aktivno priznanje i u izvesnoj meri odigravanje traume – Žižekovim rečima „uživanje simptoma”. Istovremeno, takav narativ će pokušati da spoji traumu sa mogućnošću očuvanja poželjnih aspekata prošlosti koji mogu biti upotrebljivi u suprotstavljanju ekstremnim efektima traume i u ponovnom izgrađivanju društvenog i individualnog života.

U tom smislu, Vendersov film se kreće između dva pola – između želje za uništenjem simboličkog poretka, uz potpuno i fascinirano stapanje sa traumom, i želje da se rehabilituje narativ u pokušaju da se trauma proradi. I Venders, kao i Žižek, pokazuje da ovi suprotni akcenti nikada nisu u potpunosti razdvojivi. Ono što Venders predstavlja kada svoje protagoniste odvede u Australiju jeste koincidencija *kraja sveta* i *kraja reprezentacije*. Lažna ili odgođena apokalipsa zbog padajućeg nuklearnog satelita koincidira sa uspehom apokaliptičke tehnologije, odnosno uspehom Farberovih eksperimenata. Farberova kamera ne beleži optičke slike, već neurohemijski događaj viđenja, patern u mozgu osobe koja gleda ili sanja, zbog čega je tehnologija apokaliptična u tome što premošćuje medijaciju ili reprezentaciju. U slučaju viđenja, kamera premošćuje optičku vizuelnu sliku, i obezbeđuje direktnu vezu sa uma na um. Ona, dakle, ne reprezentuje sliku, niti je kao takva oblik komunikacije, jer dva subjekta vide, da tako kažemo, jednim umom na univerzalnom neposrednom jeziku nervnih impulsa.

2 Slavoj Žižek, *The Sublime Object of Ideology*, Verso, 1989.

ULTIMATIVNI NARCIZAM TEHNOLOŠKE AUTO-REPREZENTACIJE

Editin odnos prema novoj tehnologiji koja će je osloboditi slepila je u najmanju ruku ambivalentan. Iako je radoznala i uzbuđena oko mogućnosti povratka vida, ona se takođe doima kao neko ko stoički podnosi ulogu žrtve koju joj dodeljuje njen muž. Ona je „uključena” u mašinu kojom istovremeno upravljaju i otac i sin, označavajući tako u – na radikalnoj tehnoligiziranoj edipalnoj sceni – ekstremnu mušku opsesiju ženom kao fetišom. Vizuelni kontakt sa svojom ćerkom Edit doživljava kao distancu, odvojenost i gubitak, pre nego kao radost ponovnog okupljanja. Pažnja je usmerena na tehnološki aparat i procese kontrole, pre nego na emotivne implikacije događaja. Štaviše, tužna atmosfera cele sekvence može se shvatiti u terminima Bartove (Roland Barthes) čuvene teze da je fotografska slika obeležena osećajem gubitka ili smrti, jer je prisustvo fotografije utimativni dokaz odsustva osobe koja se na njoj nalazi.³

U ovom slučaju, rascep označenog i označitelja prouzrokovan je stvarnošću života kao kontinuumom i nemogućnošću da se premosti jaz između prošlosti i sadašnjosti – u Editinom iskustvu, referent se vraća kao bumerang. Pa tako, dok Farberovi slave tehnološko čudo obnove njenog vida, oni takođe lamentiraju nad nedostatkom direktnog kontakta s njom. Sama Edit bira smrt umesto života, u svetu koji je za nju postao besmislen. U jednačenju života sa vidom, Edit je nesposobna da izabere slepilo, te stoga bira smrt, da bi kasnije, u slučaju beleženja snova ostalih protagonista, apokaliptički potencijal Farberove kamere postao još upečatljiviji.

Ono što ovde treba naglasiti jeste to da Farberova tehnologija dozvoljava direktni pristup primarnom procesu, bez posredništva sećanja i narativa. Ona zaobilazi reprezentaciju u korist čiste prezentacije. Na taj način, tehnologija eliminiše podelu između svesnog i nesvesnog, pa tako i između selfa i drugog. Self je ujedinjen sa željom koja je sada otkrivena u čistom obliku, dok se tehnološko otkrovenje sna može čitati kao čista *apokalipsa filma*, koja obeležava kraj žanra, kaj narativa, kraj istorije, i kraj sveta kao mesta akcije i diskursa. A u kasnom 20. veku, užas nuklearne apokaliipse, fascinacija televizovanim katastrofama i postmoderni, postapokaliptični osećaj da se neizrecivo *već* dogodilo i da nastavlja da se događa, direktno su povezani sa željama da se okonča kako diskurs, tako i reprezentacija: da se dosegne diskurzivni kraj sveta koji će biti spajanje sa primarnim i fuzija svih podela.

Pa tako, slobodni smo da zaključimo da time što – kraju sveta daje vremen-ski i geografski identitet, i postavlja konceptualni i diskurzivni kraj sveta pod znak visoke tehnologije, Venders skicira model apokaliptičkih strahova i želja kasnog 20.veka, koji stoje u osnovi postmodernih identiteta.

3 Roland Barthes, *Camera Lucida*, Hill and Wang, 1980.

Kako se ispostavlja, projekt Henrija Farbera je *de facto* suicidalan projekat. Kler i Sem postaju zavisni od gledanja sopstvenih snova i njihov direktni pristup primarnom procesu rezultira narcističkim, ili solipsističkim ludilom zatvorenosti u beskrajnom krugu primarnog fodbeka. Sadržaj njihovih snova dakle nije obilje, unija i celovitost, već pre gubitak, separacija i trauma. Adiktivna fascinacija korisnika Farberove tehnologije nije ispunjenost i celovitost, već primarni manjak, traumatični rascep, koji sam Venders (zajedno sa Lakanom i Žižekom) postavlja kao osnovu Simboličkog poretka. Ovde se približavamo Bodrijarovoj (Jean Baudrillard) demonskoj prirodi slika⁴, koji hiperbolički uzvikuje da je u pitanju neka vrsta primalnog zadovoljstva, brutalne fascinacije slikama, čija fundamentalna snaga leži upravo u njihovoj amoralnosti, a koja nema uporište u estetskim, moralnim, društvenim ili političkim sudovima.

Sam Venders dramatiizuje remećenje tehno-psihoanalitičke transmisije i prenosi za oko jedan prekid koji može da bude artikulisan samo u diskurzivnom medijumu. On vrši inverziju uobičajenog odnosa između vidljive slike i diskursa: ako se od metafizike vidljivog traži da proizvede prisustvo, direktan i neposredovan pristup samim stvarima kroz okularnu reprezentaciju pogleda, Venders neprestano potkopava jasnoću i distinktivnost slike, i demonstrira njenu isprepletanost sa tehnološkim napravama koje koristimo kako bismo videli i drugu stranu tehnologije: njene intrinzične distorzije i manipulacije. Obrnuto tome, diskurs i tekst potencijalno obebeđuju prostor koji je neophodan za artikulaciju slike razbijene i fragmentirane edipalnom vizuelizacijom.

Roman koji piše Sem Nil (Eugene Fitzpatrick), nekadašnji partner Kler, ujedno je hronika događaja filma i njegov narativni okvir, a sam Sem Nil eksplicitno iznosi svoje uverenje u „isceljujuću moć reči i priča”. Vezujući narativnu moć za australijske domorodce i njihove isceljujuće psihičke procedure, dok prikazuje postupak Sem Farberovog lečenja, Venders pretpostavlja narativno posredništvo, neku verziju psihoanalitičke „govorne kure”, apokaliptičkim mogućnostima neposrednosti. U prilog ovome govori i trenutak Editine smrti, kada Henri odbacuje sam proces žaljenja, to jest narativnu proradu traumatičnog događaja i na taj način ostaje zaključan unutar sopstvene tuge koju ne uspeva da pretopi u njen aktivni ekvivalent – žaljenje, baš kao što Sem i Kler ostaju zarobljenici svojih ne-narativizovanih snova, pri čemu niko ne uspeva da izbegne kontinuirano i ponovljeno odigravanje sopstvene edipalne scene.

Na taj način, Venders, poput Frojda, suprotstavlja narativnu proradu neurotičkim, apokaliptičko-psihoetičnim ponavljanjima. Konačna sekvenca filma je transcendentna slika Kler u svemirskoj stanici. Kler se, dakle, pokazala kao najveštiji korisnik Farberove kamere, a njena „tehnološka sposobnost” joj omogućava da dobije posao u ekološkoj organizaciji. Na kraju filma, ona je instalirana kao

4 Jean Baudrillard, *The Evil Demon of Images*, The Power Institute of Fine Arts, 1984.

„visoko tehnološki anđeo” koji štiti zemlju od zagađenja. Pa tako možemo zaključiti da je Kler u svemiru ono što je u ovom filmu konačni apokaliptični gest na kraju milenijuma, orbitirajući kraj istorije koji iskupljuje čovečanstvo i tehnologiju. Venders završava film problematičnom tvrdnjom da će Kler, to jest transparentnost sama, kao tehnološka 'prirodna' postapokaliptička šifra koja je prošla kroz neuro-video događaj primarnog procesa, biti predsedavajući „genije” sledećeg milenijuma.

S jedne strane, završni kadrovi filma predstavljaju rekuperaciju apokalipse kao žanra, kroz Klerino bekstvo sa planete Zemlje unutar kontrole narativne forme filma; s druge strane, to što je Kler predstavljena kao „anđeo” jasno upućuje na potencijalno destruktivnu anksioznost kraja milenijuma, anksioznost koja proizvodi želju za smrću žanra i narativa kao takvog. Pri tom, i sam Sem Nil, (koji nosi simbolični nadimak 'broken ladder') postaje amblem za neuspeh i neadekvatnost reprezentacije, čak i u ulozi „terapeuskog narativnog sredstva”.

Film, dakle, kritikuje opsesiju čovečanstva vizuelnim, što se čini kao svojevrsni paradoks, jer Vendersov film zavisi od kombinacije slike i priče, to jest od međusobne povezanosti audiovizuelnih i narativnih načina filmske reprezentacije. Venders je tako uhvaćen u zamku binarizama (površina-dubina, slika-narativ) koju sam film ne uspeva da razreši.

U zaključku ove analize vrat ćemo se na početak i naslov samog filma – *Do kraja sveta* i uvid da, već u samom svom naslovu, ovaj film nagoveštava spajanje vremena i prostora kao ključnih odrednica identiteta. Kraj sveta je istovremeno i *trenutak* (destrukcije planete, zbog pada nuklearnog satelita) i *mesto* (konačna destinacija u putovanju likova širom sveta). Pa tako, na osoben način, film lansirira humanističku kritiku mita o svetu koji se sužava: daleko od premošćavanja distance između ljudi, njihovih snova i želja, moderne tehnologije viđenja, mašine se pokazuju kao destruktivne i otuđujuće, a Venders uspeva da filmski locira ono što Pol Virilio (Paul Virilio)⁵ definiše kao prelazak sa ere dijalektičke logike (fotografije, kinematografije) na eru paradoksalne logike (videografije i holografije).

Razvojno posmatrano, počev od filma *Do kraja sveta*, Venders sve više zamenjuje mesto *prostorom*. Ili preciznije, smenjuje prostor vremenom, definišući svoje likove vremenskom lociranošću. Na naše pitanje – šta vidi kao poslednje utočište za identitet nakon nestanka prostora, u vremenu kada identitet gubi svoju referencu, prethodnost sa kojom treba da se identifikuje, i kada se kao takav sve više sažima magijom tehnologije, Venders primalno odgovara:

5 Pol Virilio, *Mašine vizije*, Svetovi, 1988.

*Jezik. Ljubav. Hrabrost. Opiranje neprestanom ubrzanju. I ponovno otkrivanje lepote usporavanja.*⁶

LITERATURA

- Barthes Roland, *Camera Lucida*, (1980), Hill and Wang.
Barthes, Roland, *Image, Music, Text*, (1999), Hill and Wang.
Baudrillard, Jean, *The Evil Demon of Images*, (1984), The Power Institute of Fine Arts.
Bodrijar, Žan, *Simulakrumi i simulacija*, (1985), Svetovi.
Vukasnović, Divna, *Filozofija medija 3, Ontologija, Estetika, Kritika*, (2017), Fakultet dramskih umetnosti, Čigoja štampa.
Frejd, Sigmund, *S one strane principa zadovoljstva*, (1987), Svetovi.
Kitanović, Dragana, Intervju s Vimom Vendersom u: *Prelom*, (2009), Prelom kolektiv.
Virilo, Pol. *Mašine vizije*, (1993), Svetovi.
Virilo, Pol, *Informatička bomba*, (2000), Svetovi.
Žižek, Slavoj, *Sublime Object of Ideology*, (1989), Verso.
Wenders, Wim, *Essays and Conversation*, (1991), Faber and Faber.

⁶ Dragana Kitanović, „Razgovor sa Vimom Vendersom”, *Prelom* 8-9, jesen-zima 2008-2009.

Dragana Kitanović
University of Arts in Belgrade
Faculty of Dramatic Arts

SCIENCE IMAGINATION AND FILM AS A MEDIUM
The technologization of (post)apocalyptic desires in Wenders' film
Till the End of the World

Summary: The paper analyzes Wim Wenders' film *Till the End of the World* from the aspect of science fiction in the medium of film, focusing on the double paradox of the media representation of the apocalypse as a potential philosophical space *par excellence*. Starting from the assumption that contemporary Western culture is becoming effectively blind and paralyzed to the full potential of the apocalypse, as well as that the mere ubiquity and omnipresence of reproduced images deprives us of the capacity to conceive the world truly imaginatively, in the analysis of Wenders's film, we question the very structure of apocalyptic eschatology through the "unthinkable thought" of total destruction of the world.

On the one hand, *Till the End of the World* represents the recuperation of the apocalypse as a subgenre, the imaginative use of spectacle and technology within genre conventions of the science fiction film. On the other hand, it reveals the anxiety of the end of the millennium, the symptom of which is the tendency toward narrative mortality, i.e. the death of the genre.

In such a conceptual setting, we read the film as a kind of criticism of the technologization of the (post)apocalyptic identities of the main protagonists and their obsession with visual technology; in a broader sense, as a growing dehumanization of science represented within the medium of film, which, paradoxically, is stimulated by the predominance of the ocular principle in visual media.

Keywords: Wim Wenders, apocalypse, science fiction, spectacles, technology, (post)apocalyptic identities

Ivan Jeremić, *Ekstenzija*, mermer, 50x30x15, 2013.

ЗАИНТЕРЕСОВАНА НАУКА: Између популаризације и пропаганде¹

Апстракт: У времену у коме је наука високо професионализована, јасно је изражена потреба научника, научне заједнице, и финансијера научних пројеката за одговарајућом промоцијом у друштву. Тако је наука често бивала (и још увек бива) у блиској вези с политиком и медијима. Промоција науке се често врши у облику популаризације науке, али неретко и у виду пропаганде. У раду се, уз кратки осврт на пандемију коронавируса, ближе одређује веза између ова два вида промоције науке.

Кључне речи: наука, медији, популаризација, пропаганда.

Као што је говорио Имануел Кант (Immanuel Kant), интереси науке („интереси ума“) могу бити теоријски и практични. Циљ теоријске науке јесте постизање знања (овде можемо додати, објашњења, разумевања, предвиђања уколико је то могуће), док је циљ практичне науке постизање благостања (Kant 1970: 585). Имајући у виду да без научника нема науке, а да је научна заједница, по правилу, заинтересована за промоцију својих решења, и за науку се може рећи да је „заинтересована“. Данас је то очигледно, али треба рећи да је наука то одувек и била, без обзира на то што је још у антици била прављена разлика између теорије и праксе, као, на пример, код Аристотела (Aristotel 1988: knjiga VI). Ова разлика, као што је познато, никако није водила раздвајању два домена, већ напротив, њиховом међусобном прожимању. Тако је, на пример, Лукијан (Lucian) исмевао припаднике појединих школа, који су занемаривали питања о блаженом животу, а слично је сматрао и Епиктет, имајући на уму филозофе који су се првенствено занимали за логичке парадоксе (видети, на пример, Епиктет /Epictetus/ 2019: књига 3; Лукијан из Самосате 2017). Такмичење међу филозофским школама било је опште место у антици, што се може видети, на пример, у

¹ Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-47/2023-01/ 200163).

многим Платоновим (Plato) дијалозима, а понекад је бивало приказивано и у форми сатире, као у Лукијановом спису „Мудрост на продају!” (Лукијан из Самосате 2017). У Платоновом дијалогу *Протагора*, у коме стари Протагора (Protagoras) и млади Сократ воде расправу око тога каква је корист од Протагориног подучавања, приказано је и „коло” Протагориних следбеника који иду за својим учитељем, тако да их он опчињава „гласом својим попут Орфеја, а они по гласу слиједе зачарани” (Platon 1975: 315а-б).

Јасан израз идеје да је наука заинтересована можемо наћи код Артура Шопенхауера, (Arthur Schopenhauer) који је сматрао да је интелект (и мозак), помоћу кога се бавимо науком, средство преживљавања (видети, на пример, Schopenhauer 1966: odeljak 22; на тој основи је Шопенхауер градио свој еволуциони идеализам; видети Young 2005: 28–32). Дејвид Хјум (David Hume) је такође истицао корист науке по друштво у целини (Нјум 2015), а код Ива Андрића у *Знаковима поред пута* може се наћи слична мисао: „Човек може да посматра природу са циљем да је упозна, како би се одбранио од ње, или је искористио у своје сврхе. Тешко оном ко је посматра са друкчијим намерама, мислима и осећањима” (Andrić 2017: 129).

Овде је, пак, важно истаћи да заинтересованост науке и научне заједнице не треба поистовећивати с пристрасношћу, с обзиром на то да се непристрасност приликом истраживања, по правилу, више исплати од пристрасности и пуке тежње за постизањем непосредне користи². У природним наукама то је истицао Пјер Дијем (Pierre Duhem), који је почетком 20. века критиковао чисто моделарски приступ у физици, у коме се није тежило њеној систематизацији. Његов коментар на наводну корисност таквог приступа за индустрију³ гласио је:

Индустријалце, које не занима да ли је нека формула тачна све док је погодна за одређене сврхе, подсећамо на то да се једноставна али погрешна једначина, неочекиваном осветом логике, раније или касније претвара у посао који пропада, у насип који попушта, у мост који се руши; то значи финансијску пропаст, ако не и злу коб за саме људске животе! (Dijem 2003: 102; *прев. Милош Ђурђевић*).

2 У вези са тим, Расел (Bernard Russell) је истицао како је непристрасност једна од важних тековина ренесансног схватања образовања, у коме је, по правилу, високо образовање првенствено било доступно аристократама. Расел сматра да је и у индустријском добу, у коме је наука у великој мери постала зависна од тржишта, непристрасност важна како би се јавни интерес заштитио од интереса појединих корпорација (Rasel 2015: glava 17).

3 Наука је крајем деветнаестог века дошла у још ближу везу са индустријом (видети, на пример, Mamford 2009: odeljak 5.2.).

Када је реч о промоцији идеја, у филозофији се од многих примера може поменути расправа између Бертранда Расела и Фредерика Коплстона (Frederick Copleston), која је била емитована у радио емисији на Би-Би-Си радију 1948. године. У тој расправи је Расел на једном месту критиковао космолошки аргумент, позивајући се, између осталог, на резултате модерне логике, чији је он био један од утемељивача. Коплстон је у једном тренутку подсетио на то да уверљивост Раселове аргументације умногоме зависи управо од прихватљивости те нове логике (Rasel i Koplston 2002: 159–160), на шта је Расел одговорио:

Када је логика коју он користи била, наводно, нова, у време Аристотела, тад је требало да буде направљена велика галама у вези са њом; Аристотел је правио много буке око логике, али ја не мислим ни у ком случају да је то једина филозофија. Данас је она постала стара и поштована, па стога и не треба правити неку галаму око ње. Логика у коју ја верујем је компаративно нова и у том смислу морам да имитирам Аристотела правећи велику галаму. (Rasel i Koplston 2002: 188; *прев. Смиљана Јоветић Вебер*).

Опште узев, Берtrand Расел може послужити као добар пример великог филозофа који је био свестан да је промоција научних (филозофских) идеја веома важна, а и сам је, као што је познато, паралелно са својим теоријским радом, много пута био у улози политичког активисте. Значај феномена које изучава социјална психологија истицао је и када је критиковао поједине теорије друштва, попут марксизма, о коме је, на пример, писао 1920. године – у својој *Пракси и теорији бољшевизма*, објављеној након сусрета са Лењином и Троцким – као о „нестрпљивој филозофији” (*impatient philosophy*), „чији је циљ стварање новог света без довољне припреме када је реч о уверењима и осећањима обичних мушкараца и жена” (Russell 1920: 7; *прев. Д. П.*).

Промоција науке јесте важна, а знамо за многе институције које се тим послом баве (центри за промоцију науке, и слично). Промоција се углавном врши путем популаризације и пропаганде, при чему треба подсетити на то да су речи „популаризација” и „пропаганда” мењале своја значења током времена. Данас се често (истина, не увек) сматра да је популаризација нешто што је добро, а пропаганда нешто што је лоше⁴, али такође знамо да није одувек било тако. Реч „пропаганда”, као што је познато, датира из 17. века, када се нашла у називу католичке Конгрегације за пропаганду вере. Едвард Бернајс (Edward Bernays) је у својој познатој књизи *Пропаганда* из 1928. го-

4 На пример, у јавности се данас неретко може чути да је неко имао допринос (или је за то био награђен) у популаризацији науке, али се ретко може чути да је неко добио награду због научне пропаганде.

дине подсећао на то да је ова реч временом добијала негативно значење, пре свега због њене злоупотребе у Првом светском рату (Bernajs 2014: 25)⁵. У времену у ком је Бернајс писао поменути спис, приметно је да је употреба речи „пропаганда” варијала, у зависности од тога да ли се сматрала нечим позитивним или не. Општепознати примери за то су скраћеница „Агит-проп” („агитација-пропаганда”; видети, на пример, Kenez 1985) или Министарство за народно просветљење и пропаганду, на чијем је челу у Немачкој 1930-их био Јозеф Гебелс (Joseph Goebbels) (Welch 2003: xv): очигледно је да су присталице комунизма и националсоцијализма, за разлику од њихових критичара, своје употребе речи „пропаганда” сматрали афирмативним. С друге стране, претеча оваквих институција било је британско Министарство информисања (видети, на пример, Welch 2003: xvi). Неки аутори, штавише, примећују да је нацистичка пропаганда у доброј мери и настала као реакција на британску пропаганду током Првог светског рата, када се јасно видело да пропаганда може представљати јако оружје у „тоталном рату”, у коме не учествују само професионалне војске, већ и широке народне масе (Welch 2003: xvi–xviii). Штавише, и Бернајс је износио став да демократско друштво не може нормално функционисати без одговарајуће пропаганде која у јавној сфери нуди оријентир у непрегледном мноштву информација (Bernajs 2014). Слично је мислио и Расел у својим списима, попут књиге *Моћ: Нова друштвена анализа*, и другим (видети, на пример, Russell 1922; 1931). 1930-их и 1940-их је ова тематика посебно долазила до изражаја, а однос између научних и/или технолошких достигнућа и масовних медија тематизован је у познатим романима модерне дистопије, *Врлом новом свету* Олдоса Хакслија (Aldous Huxley) (Haksli 2017) и *1984* Џорџа Орвела (George Orwell) (Orvel 1984). Расел је, с једне стране, сматрао пропаганду неопходним сегментом демократског друштва, али је и те како био свестан потребе да се она контролише како такво друштво не би постало аутократско (видети, на пример, Rasel 2022: poglavlje 18).

Када је реч о популаризацији, треба подсетити на то да постоје награде за популаризацију науке, попут UNESCO Калинга награде. Познато је да је скраћеница UNESCO (Организација Уједњених нација за образовање, науку и културу) настала тако што је слово „с” (*science*) накнадно било при-

5 Када је реч о пропаганди, Бернајс је указивао на то „колико дечије невиности опстаје у просечној одраслој особи” (Bernajs 2014: 25–26; *прев. Владимир Краков*), и у вези с тим, наводио је следећи пример: „Група грађана пише и говори у корист извесног тока деловања у неком питању подложном расправи, верујући да промовише најбоље интересе заједнице. Да ли је то пропаганда? Ни трунке. То је само обична моћна изјава истине. Али ако друга група грађана изрази супротне погледе, одмах ће бити етикетирани злокобним именом пропаганда...” (Bernajs 2014: 26; *прев. Владимир Краков*).

додато, чиме је била направљена разлика између природних наука и културе (видети, на пример, Archibald 2006). Према Џулијану Хакслију, ова организација је имала за циљ постизање „научног хуманизма”, који би, према очекивањима, обезбедио мир и сигурност у свету након страха из Другог светског рата (видети Huxley 2010). Овде је занимљиво уочити то да су добитници Калинга награде били Берtrand Расел (1957. године) и Џулијан Хаксли (1953. године), брат Олдоса Хакслија, писца *Врлог новог света*⁶, што, имајући у виду теме којима су се поменути аутори бавили, може послужити као илустрација свести о испреплетености популаризације и пропаганде⁷. Популаризација је у неким круговима, барем начелно, била замишљена као средство за сузбијање пропаганде (као, на пример, у тексту „Popularization of Science”, објављеном у часопису *Nature*, 3. априла 1937. године), а Вотсон Дејвис (Watson Davies), један од најактивнијих промотера науке тога времена, сматрао је да је значај науке по човечанство постао пресудан, па самим тим и питање саопштавања научних резултата и формирања одговарајућег научног става у широј популацији (Davis 1942: 106). Дејвисово истраживање *A Survey of the Interpretation of Science to the Public* из 1939. године, спадало је, пак, у домен „сиве литературе” (није било званично објављено), а Мартин Лафолет (Martin Lafollette) објашњава ову чињеницу тиме што закључак Дејвисове студије није ишао у прилог првобитним очекивањима (или жељама) наручиоца студије (Рокфелер фондације), јер је, између осталог, узимала у обзир и приказе науке у медијима који су одударали од тога како су поједини експерти схватили њену природу (видети Lafollette 2018). То може сугерисати да популаризација, с једне стране, треба да предупреди пропаганду (ако је схватимо као нешто што је лоше), али да, с друге стране, ни она сама не мора бити вредносно неутрална. Штавише, може се приметити да је Дејвис на једном месту у свом говору из 1935. године речи „популаризација”

6 Видети на https://en.wikipedia.org/wiki/Kalinga_Prize.

7 Наравно, додела награда у сфери науке и уметности може бити проткана одговарајућом идеологијом. Постојале су (и постоје) многе награде у којима се научно или неко друго достигнуће преклапало са идеолошком подобношћу, попут Стаљинове награде, у којој је агитпроп био једна од степеница у одлучивању приликом њене доделе (Chengzang 2021: 258). Штавише, каткад се и за Нобелову награду сматрало да је излазила ван оквира значајних научних или литерарних достигнућа (видети, на пример, https://en.wikipedia.org/wiki/Nobel_Prize_controversies), а опште је познато да је додела Нобелове награде за мир немачком новинару и пацифисти, Карлу фон Осијечком (Carl Ossietzky) (пострадалом од стране нациста), 1935. године навела Хитлера да забрани својим држављанима да је примају и да установи Немачку националну награду за уметност и науку, која се, истина, веома кратко додељивала (видети https://en.wikipedia.org/wiki/German_National_Prize_for_Art_and_Science). Идеолошки сукоби неретко су се водили на пољу науке, као, на пример, током Хладног рата (видети, на пример, Wolfe 2018).

и „пропаганда” (и „публицитет”) користио као узајамно заменљиве (Davis 1935: 2).

Популаризација подразумева, између осталог, поједностављење појединих резултата науке с циљем да се они учине пријемчивим најширој публици. У вези с тим, може се поменути закључак једне студије спроведене у Немачкој, која сугерише да популаризација науке може код ненаучне публике створити утисак да је наука „сувише лака” делатност, што свакако није случај (Scharrer, Rupieper, Stadtler and Bromme 2017). Потенцијални недостатак популаризације јесте и тај што се у њој, по правилу, упрошћују теорије које се популаризују, што може водити искривљавању њиховог изворног смисла. Међу многим примерима, могу се навести покушаји популаризовања Кантове *Критике чистог ума*, књиге коју су многи Кантови савременици сматрали тешко проходним филозофским штивом. Тако је, на пример, Фридрих Боутервек (Friedrich Bouterwek) – у једном писму Канту, које је Лудвиг Боровски (Ludwig Borowski) штампао као прилог свом спису који представља једну од првих Кантових биографија (једина коју је Кант за живота имао прилике да прочита; видети Borovski 2003) – указивао на то да су Кантови примери синтетичких априорних судова у геометрији убедљивији од оних које је Кант нудио у аритметици (те је стога он користио прве, а не друге, у свом приказу Кантове филозофије), али да њихово изостављање може произвести погрешан утисак да је Кант сматрао да таквих судова нема у аритметици. Боутервек је то прокоментарисао речима: „Али, тако је то са популаризацијом” (Boutervek 2003: 111; прев. Емина Перуничкић). У истом писму је Боутервек износио став да би приказивање Кантове *Критике чистог ума* у дијалогској форми платоновског типа могло допринети њеној популаризацији. С друге стране, Карл Рајнхолт (Karl Reinhold) је, као што је познато, покушавао да приближи Кантову *Критику* широј публици обртањем редоследа њеног приказивања: уместо да на почетку представи Кантове увиде о синтетичким судовима *a priori*, могућности оправдања математике, физике и метафизике, он је истицао значај Кантове практичне филозофије и њеног значаја за религију, за коју је, по претпоставци, шира читалачка публика била пријемчивија (за детаље, видети Reinhold 2005)⁸.

Након ових уопштених разматрања о популаризацији и пропаганди, можемо прећи на недавни пример пандемије коронавируса (COVID-19), која је била у фокусу током 2020-2021. године, и у којој се могу издвојити неки детаљи. Ова пандемија може послужити као добар пример у коме су се преплitalи (а приметно је да се и данас преплићу) медији, наука, политика

8 У вези с тим, Карл Америкс (Karl Ameriks) примећује да је таквом популаризацијом Кантове филозофије она донекле, у аргументативном смислу, била ослабљена, с обзиром на то да је њена уверљивост (неко би могао помислити) зависила од аргумената које је захтевније бранити (Ameriks 2005: xi-xii).

и струка (често политички мотивисана), и често водили легитимизовању и покушају остварења орвеловских сценарија (о овоме сам детаљније писао у Прелевић 2022а, б). Доносиоци политичких одлука у многим земљама често су се позивали на савете струке, а приметно је да су то чинили и „постистински политичари”, који су се током пандемије затекли на власти, а који су у недавној прошлости неретко игнорисали или отворено исмевали ставове стручњака по многим питањима (о овоме сам детаљније писао у Прелевић 2022а). Рекло би се, барем на први поглед, да су наука и на њеним увидима заснована струка, коначно добиле значајну улогу у легитимизовању одређених политичких одлука, али је у великој мери на делу било лажно представљање науке и поузданости појединих научних резултата (за детаље, видети Прелевић 2021; 2022а; 2022б).

На овом месту се може направити контраст између новинарског извештавања у спорту и оног које имамо у науци. Опште је познато да у науци има мало спорта (наука је, као што је било до сада речи, заинтересована, а у научној заједници постоји компетиција), а да у спорту има мало науке. Када је реч о спорту, или барем оним спортовима који у датом тренутку привлаче највећу медијску пажњу, обичан грађанин (који се, најчешће не бави спортом који прати) може лако сазнати (читајући новине, гледајући телевизију, слушајући радио, претражујући интернет) ко су најбољи спортисти или тимови у датом тренутку. Ту се може направити јасна разлика између победе (или учешћа) на неком престижном турниру и истог таквог подухвата на каквом вашарском такмичењу.

У свету науке то често није случај, а током пандемије коронавируса то је јасно долазило до изражаја. За разлику од спорта, извесно је (за такав увид нису потребне анкете) да би насумично одабрани испитаници у незнатној мери били у стању да наброје неколико најпознатијих светских епидемиолога и њихове ставове у вези с проглашеном пандемијом коронавируса. Штавише, опште је познато да су у домаћим медијима „лекари којима нација верује” (како су их у медијима понекад називали; и не само лекари, већ и ветеринари, и други), готово свакодневно били присутни, за разлику од најпознатијих светских епидемиолога данашњице. И док је један епидемиолог локалног ранга говорио (у априлу 2020. године) да је пандемија коронавируса „жешћа од било какве катаклизме”⁹, један од најпознатијих епидемиолога данашњице, Џон Јоанидис (John Ioannidis), износио је у истом временском интервалу (и касније) потпуно опречне увиде (видети, на пример, Ioannidis 2020). Њихова присутност у домаћим медијима била је, пак, у својеврсној обрнутој сразмери са њиховим научним рангом у свету епидемиологије.

9 Видети вест на <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/kon-pandemija-je-prirodna-katastrofa-zesca-od-bilo-kakve-kataklizme/>.

Пандемију коронавируса одликовала је и својеврсна тиранија експертизе, која се најчешће огледала у лажном представљању природе науке и научне рационалности. С једне стране, још је Расел подсећао на то да је критичко промишљање стварности важна одредница науке, за разлику од појединих религија и идеологија, у којима преовлађује милитантни догматизам (видети, на пример, његов приказ бољшевизма у Russell 1920; видети такође Russell 1922). Ипак, стиче се утисак да такав увид пре почива на идеализованој слици науке неголи на томе како се она заиста упражњава. У јавности се наметнула идеја да неексперти (или, тачније, они који нису чланови кризних штабова) немају права да доводе у питање мишљења и одлуке експерата, при чему се под „неекспертима” често мислило и на лекаре (чак и у случају да се ради о проминентним научницима) који нису завршили одговарајуће специјализације (на пример, из епидемиологије или имунологије), већ неке друге, ма колико биле сличне са онима на које се „експерти” позивају (у Прелевић 2022а сам навео једну такву илустрацију; видети такође Раденовић и Нуркић 2021; Цвејић 2021). Ово такође одступа од досадашње праксе, у којој је истраживачко новинарство представљало важан коректив медицинске (и не само њене) експертизе. Овде је довољно подсетити на то да су новинари играли важну улогу у разоткривању појединих афера. У вези с тим је познат случај са таломидом, седативом који се, између осталог, давао трудницама за ублажавање болова, а који је доводио до рађања деце са инвалидитетом. Ову аферу је разоткрио новинар *The Sunday Times*-а, Харолд Еванс (Harold Evans), и његов рад је значајно допринео спречавању даље дистрибуције овог лека за поменуто сврху (пример је преузет из Todorović 2002). Следећи познати пример је онај са ММП вакцином и једним радом публикованим у престижном медицинском часопису *The Lancet*, у коме се није искључивала веза између примања те вакцине и аутизма код деце (Wakefield *et. al.* 1998). Новинар (такође *The Sunday Times*-а) са филозофским образовањем, Брајан Дир (Brian Deer), а не какав експерт из медицине или фармакологије, обелоданио је да се главни аутор, Ендрју Вејкфилд (Andrew Wakefield), налазио у сукобу интереса, а затим и нелогичности у истраживању, које су, након извесног времена, довеле до повлачења поменутог текста из часописа (за детаље, видети Deer 2020; Вејкфилдово виђење читавог случаја може се наћи, на пример, у Wakefield 2012). Најзад, у скорој научној пракси познати су примери грубог фалсификовања података истраживања, попут оног које се приписује холандском социјалном психологу, Дидерiku Стапелу (Diederik Stapel), чији су многи радови били повучени из часописа у којима их је објављивао (преузето из Ritchie 2020: preface).

Дешавало се и то да су поједини експерти током пандемије коронавируса преко ноћи постајали дисиденти. Један од примера је онај са некадашњим потпредседником компаније Фајзер, Мајклом Јидоном (Michael Yeadon),

који је недуго након одласка из те компаније износио сумње у погледу провера безбедности вакцине и потребе за њеном неселективном применом, а затим у медијима био представљан као једна од икона антивакциналног покрета (видети, на пример, Stecklow and Macaskill 2021)¹⁰. Од многих примера може се навести и онај у коме је узбуњивач обавестио јавност у престижном медицинском часопису *British Medical Journal* о пропустима компаније Фајзер током вршења кључне студије на основу које је њихов продукт био одобрен као превенција против COVID-19 (видети Thacker 2021). Таква вест, која би по свим новинарским параметрима била ударна вест, прошла је на почетку готово незапажено у медијима на енглеском и немачком говорном подручју (видети Bruckner 2021). У том погледу, стиче се утисак као да су врхунски часописи из медицине преузели улогу дневних новина, разуме се, са много мањом видљивошћу.

Током пандемије коронавируса показало се (по ко зна који пут) да медији могу бити, како се често говори, прозор у свет, али да такође могу бити и катаракта¹¹. Званични медији, јавни сервис и ријалити канали са националном фреквенцијом, били су знатно испод очекиване разине када је реч о адекватном извештавању током пандемије коронавируса. Истраживачко новинарство је било потребно тражити на другим местима.

ЛИТЕРАТУРА

Ameriks, Karl. (2005). „Introduction”. In: K. Ameriks (ed.), *Karl Leonhard Reinhold: Letters on the Kantian Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Andrić, Ivo. (2017). *Znakovi pored puta (osmo izdanje)*. Zrenjanin: Sezam book.

Archibald, Gail. (2006). *Sixty Years of Science at UNESCO 1945–2005*. UNESCO Publishing.

Aristotel. (1988). *Nikomahova etika*. Zagreb: Globus.

Bernajs, Edvard. (2014). *Propaganda: Stvaranje javnog mnjenja*. Beograd: Ammonite.

Borovski, Ludvig. (2003). „Prikaz života i karaktera Imanuela Kanta”. U: *Ko je bio Kant? Tri biografije od Kantovih saradnika*. Beograd: Plato.

¹⁰ У вези с тим, може се навести став Роберта Малоуна (Robert Malone) једног од зачетника мРНА технологије и критичара неселективног вакцинисања становништва, изнесен у *Patrick Bet-David Podcast (episode 113)*, да је компанија Фајзер покушала да изврши пропаганду с циљем да буде препозната од стране Нобеловог комитета, те да „постоји школа мишљења да ако желите да добијете Нобелову награду, морате да користите масмедије како бисте убедили чланове жирија” (видети на: <https://www.youtube.com/watch?v=2XYxYrj5OEk>; прев. Д. П.).

¹¹ Ово је у духу једног општепознатог афоризма који се може наћи код Станислава Леца (Lec 1983).

Boutervek, Fridrih. (2003). „Boutervek Kantu”. Prilog uz tekst Ludviga Borovskog „Prikaz života i karaktera Imanuela Kanta” u: *Ko je bio Kant? Tri biografije od Kantovih saradnika*. Beograd: Plato.

Bruckner, Till. (2021). „PfizerGate: Media Silence about Vaccine Trial Scandal Lets FDA and Pfizer off the Hook” (updated). TranspariMED, November, 4, 2021. https://www.transparimed.org/single-post/pfizergate?fbclid=IwAR2fIA3A3txQp8DRfuhfGP8OTVy-HfcwOQ17zwQT1jV3_nejQSPSDBYRcqdy.

Chengzhang, Zau. (2021). „The Stalin Prize in Science and Engineering: Between Propaganda and Professional Recognition”. *Всесвітня історія* 32: 257–261.

Davis, Watson. (1935). „The Distribution of Science”. Address Before American Association of Museum in Washington, May 24, 1935.

https://sspcdn.blob.core.windows.net/files/Society_Centennial/1930_Great_Depression/1935_AAM_Address.pdf.

Davis, Watson. (1942). „Science and the Press”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 219: 100–106.

Deer, Brian. (2020). *The Doctor Who Fooled the World: Science, Deception, and the War on Vaccines*. Baltimore MD: Johns Hopkins University Press.

Dijem, Pjer. (2003). *Cilj i struktura fizičke teorije*. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Hakšli, Oldos. (2017). *Vrli novi svet*. Podgorica: Nova knjiga.

Hjum, Dejvid. (2015). *Istraživanje moralnih načela*. Beograd: Albatros plus.

Huxley, Julian. (2010). *UNESCO: Its Purpose and Philosophy*. London: Euston Grove Press.

Ioannidis, John. (2020). „A Fiasco in the Making? As the Coronavirus Pandemic Takes Hold, We Are Making Decisions without Reliable Data”. *Stat*, March 17, 2021. <https://www.statnews.com/2020/03/17/a-fiasco-in-the-making-as-the-coronavirus-pandemic-takes-hold-we-are-making-decisions-without-reliable-data/>.

Kant, Imanuel. (1970). *Kritika čistoga uma*. Beograd: Kultura.

Kenez, Peter. (1985). *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lafollette, Martin Chotkowski. (2018). „Whose ‘Science’ Is This? Reflection on a 1930s Survey of Popular Science”. *Journal of Science and Popular Culture* 1: 5–12.

Lec, Stanislav Ježi. (1983). *Neočešljane misli*. Beograd: Narodna knjiga.

Mamford, Luis. (2015). *Tehnika i civilizacija*. Novi Sad: Meditarran Publishing.

Orvel, Džordž. (1984). *1984*. Beograd: BIGZ.

Platon. (1975). *Protagora*. U: *Platon: Protagora; Sofist*. Zagreb: Naprijed.

Reinhold, Karl Leonhard. (2005). *Letters from on the Kantian Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rasel, Bertrand. (2015). *O obrazovanju i vaspitanju*. Beograd: Mandala.

Rasel, Bertrand. (2022). *Moć: Nova društvena analiza*. Beograd: Miba books.

Rasel, Bertrand i Koplston, Frederik. (2002). „Egzistencija boga”. U: S. J. Weber (prir.), *Osvajanje raja ili Dokazi o postojanju Boga*. Beograd: Kultura.

Ritchie, Stuart. (2020). *Science Fictions: How Fraud, Negligence, and Hype Undermine the Search for Truth*. New York NY: Metropolitan Books.

- Russell, Bertrand. (1920). *The Practice and Theory of Bolshevism*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Russell, Bertrand. (1922). *Free Thought and Official Propaganda*. London: Watts & Co.
- Russell, Bertrand. (1931). *The Scientific Outlook*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Scharrer, Lisa, Rupieper, Yvonne, Stadler, Marc and Bromme, Rainer. (2017). „When Science Becomes Too Easy: Science Popularization Inclines Laypeople to Underrate Their Dependence on Experts”. *Public Understanding of Science* 26 (8): 1003–1018.
- Schopenhauer, Arthur. (1966). *The World as Will and Representation (vol. 2)*. New York: Dover Publications.
- Stecklow, Steve and Macaskill, Andrew. (2021). „The Ex-Pfizer Scientist Who Became an Anti-Wax Hero”. Reuters, March 18, 2021. <https://www.reuters.com/investigates/special-report/health-coronavirus-vaccines-skeptic/#:~:text=Michael%20Yeadon%20was%20a%20scientific,career%20took%20an%20unexpected%20turn>.
- Thacker, Paul. (2021). „Covid-19: Researcher Blows the Whistle on Data Integrity Issues in Pfizer’s Vaccine Trial”. *British Medical Journal* 2021;375:n2635.
- Todorović, Neda. (2002). *Interpretativno & istraživačko novinarstvo*. Beograd: Čigoja.
- Wakefield, Andrew *et. al.* (1998). „Ileal-lymphoid-nodular Hyperplasia, Non-specific Colitis, and Pervasive Developmental Disorder in Children”. *The Lancet* 351: 637–641 (retracted in 2010).
- Wakefield, Andrew. (2012). *Waging War on the Autistic Child: The Arizona 5 and the Legacy of Baron von Munchausen*. New York: Skyhorse Publishing.
- Welch, David. (2003). „Introduction”. In: N. J. Cull, D. Culbert and D. Welch (eds.), *Propaganda and Mass Persuasion: A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*. Santa Barbara CA, Denver CO and Oxford: ABC CLIO.
- Wolfe, Audra. (2018). *Freedom’s Laboratory: The Cold War Struggle for the Soul of Science*. Baltimore MD: John Hopkins University Press.
- Young, Julian. (2005). *Schopenhauer*. London and New York: Routledge.
- „Popularization of Science” (1937). *Nature* 139: 578–579.
- Епиктет. (2019). *О питањима карактера и моралног избора*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Лукијан из Самосате. (2017). „Мудрост на продају!”. У: Лукијан из Самосате: *Изабрани списи*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Прелевић, Душко. (2021). „Модалност и епидемиолошки модели”. У: Н. Цекић (прир.), *Етика и истина у доба кризе*. Београд: Филозофски факултет, стр.219–234.
- Прелевић, Душко. (2022а). „Постистина у време пандемије”. У: М. Бодин (прир.), *Зборник излагања 2020. / 20. Међународна филозофска школа Felix Romuliana [Зајечар], 29-30. август 2020*. Зајечар: Установа Народно позориште Тимочке Крајине – Центар за културу „Зоран Радмиловић“; Београд: Центар за примењену филозофију и друштвена истраживања, стр.70–88.
- Прелевић Душко. (2022б). „Пандемија и критика”. У: А. Лукић (прир.), *Патриотизам у доба пандемије: зборник радова*. Београд: Институт за политичке студије; Српско филозофско друштво, стр.253–259.

Раденовић, Љиљана и Нуркић, Петар. (2021). „Епистемички ауторитет и реторичке стратегије у кризним околностима”. У: Н. Цекић (прир.), *Етика и истина у доба кризе*. Београд: Филозофски факултет, стр. 153–180.

Цвејић, Слободан. (2021). „‘Струка’ у раљама политичке моћи: Манипулација медицинским делом Кризног штаба током пандемије ковида 19”. У: И. Спасић (прир.), *Пандемија, друштво и симболички поредак: Јвни дискурс у/о кризи изазваној пандемијом ковида 19*. Београд: Филозофски факултет, стр. 47–65.

Duško Prelević
University of Belgrade
Faculty of Philosophy

THE INTERESTED SCIENCE: BETWEEN POPULARIZATION AND PROPAGANDA

Summary: At the time when science is highly professionalized, the needs of scientists, the scientific community, and funders of scientific projects for appropriate promotion in society comes to the fore. Science has often been (and still is) closely related to politics and media. The promotion of science is often done in the form of popularization of science, but not so rarely in the form of propaganda either. In the paper, with brief overview of the coronavirus pandemic, the connection between these two types of science promotion is determined in detail.

Keywords: science, media, propaganda, popularization.

MEDIJSKI OBRT U DUHOVNIM NAUKAMA

Apstrakt: Od Diltajevog vremena u metodologiji nauke ustalila se razlika između prirodnih (objašnjavajućih) i duhovnih (razumevajućih) nauka. Ova metodološka podela vodila je čak do principijelnog spora između „dve kulture” (Č. P. Snou). Ali umesto da se insistira na razdvajanju heterogenih sfera naučne delatnosti, valjalo bi pronaći integrativno rešenje problema, čime bi se prevazišli neproductivni antagonizmi. Upravo pogled na medije mogao bi da pomogne u toj situaciji. Refleksija medijalnog karaktera predmeta duhovnih nauka kao i tematizacija konkretnih medija govore u prilog tome da su se duhovne nauke transformisale u medijske nauke. A s obzirom na to da mediji mogu u izvesnom smislu da budu obrađivani i u prirodnim naukama, pokazuje se da upravo pojam medija može da poveže oba naučna tipa.

Ključne reči: prirodne i duhovne nauke, problem razgraničenja, „dve kulture”, medij-ski obrt, integrativna metodologija.

Nekada je bio popularan, mada i kontroverzan govor o „dvema kulturama” (Č. P. Snou [Ch. P. Snow]). Danas je, umesto toga, u modi govor o *obrtima* ili *zaokretima* (engl. *turn*). Tako imamo „lingvistički”, „pragmatički”, „interpretativni”, „performativni”, „vizuelni”, „ikonički” („piktorijalni”), „spacijalni”, „postkolonijalni” obrt ili zaokret – a verovatno bi ih još mogli nabrojati. Naravno, nas će ovde da interesuje *medijski obrt (media turn)*.¹ Ostavićemo po strani pitanje u kojoj meri je uopšte opravdano govoriti o radikalnim zaokretima u okviru današnjih nauka. Ovde ćemo da razmotrimo koji smisao bi imala ideja medijskog obrta i da li bi ona bila od koristi za prevazilaženje određenih antagonizama što se već izvesno vreme tradiraju u metodologiji nauke. Istina, predstavnici neopozitivizma su govorili o „jedinstvenoj nauci” (*Einheitswissenschaft, unified science*), ali i taj san je ostao nedosanjan. Istorijom nauke, kao i onom ljudskog društva, više dominiraju podele i rovovske borbe, pa je vreme da se razmotre i drugačije perspektive, one

1 Upor. o toj temi od autora: Smiljanić, D., „Medial turn – alternativno mišljenje ili prolazna moda?”, u: *Filozofija medija: mediji i alternativa*. Zbornik radova sa naučnog skupa, Jagodina–Končarevo, 6–8. septembar 2017, urednici Đ. Vukсановић и др., Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2018, str. 245–253.

izmirenja i ujedinjenja različitih stavova – ili makar da se pokaže dobra volja za takvim integrativnim pristupom.

Podimo od dobro poznate istorijske situacije: od sredine XIX veka sve više se etablira diskurs *razgraničenja nauka*. Kako bi odvojili nauke koje ne potpadaju pod metodologiju i istoriju prirodnih nauka kao zaseban tip, filozofi su predlagali predmetne (sadržinske) ili methodske specifičnosti: Vilhelm Diltaj (Wilhelm Dilthey) je govorio o *razumevanju* kao glavnom metodu duhovnih nauka,² novokantovac Hajnrih Rikert (Heinrich Rickert) o „kulturnim naukama” (danas bi rekli: *kulturologija*),³ a Vindelband (Wilhelm Windelband) je pak hteo da izbegne kategorizaciju tih nauka kao „duhovnih” ili „kulturoloških”, pa je upotrebio izraz „idiografske nauke”⁴ (nauke koje se bave proučavanjem onog individualnog, što se ne može podvesti pod striktnu naučnu zakone). Pokazalo se i da sâm predmet duhovnih nauka ima nešto specifično, u izvesnom smislu idiosinkratično, nešto što zahteva poseban istraživački pristup. Diltaj je taj momenat prepoznao u *smislu*.

Iako izraz „duhovne nauke” zvuči pomalo zastarelo, on će se ovde dalje koristiti – istorijski gledano, opravdanje za govor o medijskom obrtu autor nalazi pre svega u nemačkoj tradiciji, a tamo je i danas u naučnim diskusijama dominantan izraz „duhovne nauke” (nem. *Geisteswissenschaften*), dok se sistematski to može opravdati medijalnošću samog fenomena duha.⁵ Duhovne nauke se bave smisljenim (suvislim) objektivacijama duha koje ne mogu da se objasne (što je slučaj u prirodnim naukama) nego ih valja *razumeti*. Ja mogu da proučavam hemijski sastav hartije na kojoj je napisana jedna pesma, odredim veličinu slova odštampanog teksta, prepoznam materijal kojim su ta slova zapisana (mastilo, grafit, laserska štampa itd.), navedem različite medije kojima se ta pesma može „prenositi” (običan papir, knjiga, digitalna forma i sl.) – ali to nije dovoljno da proniknem u tu pesmu, jer za to je potrebno razumevanje njenog smisla. Predmet duhovnih nauka doslovno *apeluje* na recipijenta, a bez udela recipijenta u procesu recepcije taj predmet uopšte ne može da razvije svoj smisao. Neophodno je da delo bude recipirano, jer tek onda može da dođe do njegovog razumevanja. To ne znači da je neophodan recipijent da bi delo imalo smisao, ali delo koje se ne gleda, ne sluša ili ne oseti, ne ispunjava svoju funkciju u pravom smislu. S druge strane, tek kad se

2 Upor. o razumevanju i interpretaciji „životnih manifestacija” Dilthey, W., *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, 3. Auflage, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1990, str. 252–272.

3 Rickert, H., *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, Reclam, Stuttgart, 1986.

4 Upor. Vindelband, V., „Povest i prirodna znanost (Strazburški rektorski govor, 1894)”, u: Vindelband, V., *Šta je filozofija i drugi spisi*, Plato, Beograd, 2002, str. 108–128, posebno str. 115 i dalje.

5 Upor. o medijalnosti duha Smiljanić, D., „Ponovno rođenje duha u medijima. Specifičnost medijalnog obrata u filozofiji duha”, u: *In Medias Res*. Časopis filozofije medija. Vol. 4, br. 6, 2015, str. 828–837.

razume njegov smisao (ili makar pokuša da se razume), on može dalje da se izrazi sopstvenim rečima ili preformuliše i u izmenjenoj formi dalje prenosi, razvija i tumači. Dakle, smisao dela utkan je u složenu komunikativnu mrežu koja se tka između više subjekata između kojih onda taj smisao može dalje da cirkuliše. Ta komunikacija – razgovor o smislu dela (možda čak i o manjku njegovog smisla ili njegovom totalnom besmislu) – podstaknuta je od strane dela, ali nije unapred određen njen tok, nego ostaje otvoreno u kom pravcu će se ona dalje odvijati. Ne postoji samo jedan način razumevanja, a upravo to je ono što čini bogatstvo recepcije dela – njegova *neiscrpnost*. Svako delo do izvesne mere ostaje enigma, čak i ono koje na prvi pogled deluje banalno i beznačajno. Taj momenat iznenađenja ne može da se eliminiše – on je čak konstitutivan za samu recepciju dela, a isto tako i za dalje procesuiranje i razmenjivanje informacija o njemu.

Teorija smisla obnovljena je uporedo s tematizacijom pojma medija (npr. u Lumanovoj [Niklas Luhmann] teoriji socijalnih sistema⁶), pa bismo se ustrojstvom tzv. „duhovnih nauka” mogli pozabaviti i iz perspektive *medijalnosti*. Naime, pokazuje se da upravo mediji procesuiraju smisao, a čak i nedostatak smisla može da bude razlog daljeg odvijanja komunikacije (uzmimo kao primer neki dadaistički kolaž). Duhovne nauke su u suštini *komunikacijske nauke* – u dvostrukom smislu: one prenose dalje smisao što ga prepoznamo u nekom delu, ali isto tako mogu sopstvene komunikacije da uzmu kao povod za dalje procesuiranje smisla. Komunikacija o delu sama postaje izvor novog smisla (na taj način se, primera radi, na književnost mogla nadovezati teorija književnosti i postati autonoman diskurs koji je postao zaseban „rasadnik” smisla). Duhovne nauke baziraju se na komunikaciji (prenošenju) smisla, ali isto tako i na komunikaciji o komunikaciji kao bazi za još bogatije smislene operacije. Ta vrsta *samoreferencijalnosti* od velikog je značaja za strukturu ove vrste nauka. Karakter predmeta disciplina koje spadaju u ovaj naučni domen jeste medijalan, kao što je karakter komunikacije o toj medijalnosti autoreferencijalan – ili makar ima potencijal da se dalje usložnjava samoreflektiranjem. To može da vodi i u određenu krizu ili neplodnost, kada „oslabi” kvalitet dela, recimo onda kada nedostaje mogućnost dalje iritacije kroz to delo ili izostane otkrivanje novih aspekata stvarnosti tokom njegove recepcije.

Ukoliko bismo prihvatili nužnu povezanost medija i smisla kao operativnog pojmovnog para, medijski obrt u duhovnim naukama (naukama koje se bave različitim aspektima ljudske kulture) mogao bi dvojako da se protumači. Izričiti predmet tih nauka čine mediji – ali ne samo u tehničkom smislu: pismo, štampa, fotografija, telefonija, televizija, digitalna mreža itd. Pod medijima u tom smislu (*simbolično*

6 Upor. između ostalog Luhmann, N., *Soziale Systeme*. Grundriß einer allgemeinen Theorie, 4. Auflage, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1993, str. 92–147 (o pojmu smisla), 220–225 (o pojmu medija), zatim kao kompaktan uvod u konstruktivističku teoriju medija Luhmann, N., *Die Realität der Massenmedien*, 4. Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2009.

generalizovanim medijima) mogu da se razumeju i jezik, moć, novac, ljubav, kako je to učinjeno u opštoj teoriji socijalnih sistema (npr. kod Talkota Parsonsa [Talcott Parsons] ili Niklasa Lumana). Ali možemo otići korak dalje i svaku vrstu bavljenja smislom, koja dalje vodi k njegovom račvanju u vidu novih komunikacija što onda same postaju zamajac novih tematizacija smisla (upravo smisla tih komunikacija!), smatrati medijalnom ili medijalno ustrojenom, pa se može reći da sve duhovne nauke stoje u znaku medija i medijske komunikacije. Tako se društvo u sociologiji može posmatrati kao složeni sistem međuljudske interakcije i komunikacije; dalje, po rečima filozofa Teodora Lesinga (Theodor Lessing), istorija kojom se bavi određena vrsta duhovne nauke (istoriografija) jeste „davanje smisla onom što je bez smisla“⁷ (*Sinngebung des Sinnlosen*) itd. U izvesnom smislu, sve duhovne nauke su *medijske nauke*. (Čak je i sâm pojam duha – iako danas deluje poprilično zastareo – medijalne prirode, što je autor tematizovao u jednom drugom članku.⁸)

Da li onda glavna diferencijacija među naukama treba da glasi: na jednoj strani su medijske nauke, a na drugoj – šta? „Nemedijske“ nauke? Da li bi to onda bile prirodne nauke? Pitanje je da li su predmeti prirodnih nauka „nemedijalnog“ karaktera. Vazduh, voda, električna energija takođe mogu da se poimaju kao neka vrsta medija – u najširem smislu te reči. Samo što je jasno da se njima ne procuira smisao ili nešto što nužno zahteva da se o tome komunicira. Jedan od prvih teoretičara medija, nemački geštalt psiholog Fric Hajder (Fritz Heider), ukazao je na to da nijedna stvar (a to doslovno znači: *materijalna stvar*) ne može da se opaža izvan određenog medija, nego samo unutar ovog. „Mi ne saznajemo samo stvari što neposredno dodiruju našu pokožicu, nego često saznajemo stvar i kroz nešto drugo. Na primer, kroz etar vidimo udaljene zvezde; kroz vazduh čujemo zvuk nekog zvana; na barometru očitavamo nivo vazdušnog pritiska; na osnovu izražajnih pokreta prepoznajemo nešto psihičko i gledamo 'kroz oči u dušu nekog čoveka'; iz napisanih slova iščitavamo misli itd. Naravno, nisu svi ovi slučajevi u potpunosti istovrsni. Ali zajedničko im je da objekt saznanja nije neposredno dat, nego da kroz određene posredničke procese utiče na čulni organ.“⁹ Problem je što je fokus epistemologije obično na objektu saznanja, a ne na mediju što tek omogućava to saznanje. Međutim, pokazuje se da mediji „spajaju“ same stvari (ili makar opažaje stvari), iako sami ostaju neopaženi – a to mora tako da bude. Tako i prozorsko okno može da figurira kao medij, jer u njemu mogu da se poremete relacije svetlosnih talasa u odnosu prema stvarima. Na taj način nameće se zaklju-

7 Lessing, Th., *Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Oskar Beck, München, 1919.

8 Vidi još jednom Smiljanić, D., „Ponovno rođenje duha u medijima“, na navedenom mestu.

9 Heider, F., *Ding und Medium*, herausgegeben und mit einem Vorwort versehen von D. Baecker, Kulturverlag Kadmos, Berlin, 2005, str. 23. (Autorov prevod s nemačkog – D. S.)

čak da pojam medija ne mora da bude povezan s pojmom smisla, nego da može da se pronađe i u prirodnim materijama i procesima. U tom smislu, čak i prirodne nauke mogu da se bave medijima.

Ovo nam prikazuje pojam medija u novom svetlu. Naime, on bi mogao da pomogne u prevazilaženju konflikta „dveju kultura” o kojem su govorili Č. P. Snou i drugi teoretičari naučnih kultura. U kom smislu mediji mogu da odigraju ulogu posrednika u sporu između prirodnih i duhovnih (društveno-humanističkih) nauka? Bez namere da se ovde igramo rečima, možemo reći da u samoj reči „medij” leži odgovor na pitanje i rešenje problema. *Medij* je ono što po svojoj prirodi čini vezu između dva ili više elemenata. Umesto da tražimo različite vrste predmeta za određeni tip nauke, dakle poseban predmet za prirodne, a sasvim drugačiji predmet za duhovne nauke, možemo pojam medija staviti u centar svih nauka i pokazati da svaka od njih na izvestan način zahvata određen aspekt medija.¹⁰ U svakom slučaju – i neka to bude neka vrsta zaključka ovog teksta – treba težiti ka *integrativnom* shvatanju nauka. Ne treba raditi na njihovom razgraničavanju po svaku cenu, nego pokušati ih međusobno povezati. A to ne mora da bude učinjeno na način kako su to zamišljali logički pozitivisti: poći od *fizike* kao nadređene nauke koja povezuje sve ostale.¹¹ Jer na taj način bi se dao primat jednoj posebnoj nauci, koliko god ona napredovala u odnosu na druge nauke u poslednjih stotinak godina. Posebno je problematično takvo premošćivanje jaza između prirodnih i društvenih nauka koje ne uzima u obzir specifičnost ovih poslednjih, jer one su dodatno formirane kontekstom što ga trebaju istraživati – već iz tog razloga oni koji se bave tom vrstom nauka moraju da promišljaju sopstveni socijalni položaj. Kao što je rečeno, pojam medija mogao bi se produktivno upotrebiti kako u fizičkoj, tako i u psihološkoj i socijalnoj nauci, kao nit vodilja što se provlači kroz sve njih. Ovo mogu da ilustruju sledeća dva primera.

Neka prvi primer bude uzet iz istorije nauka: tokom XX veka ustalila se *kibernetička* paradigma. Polazeći od prvobitnog koncepta Norberta Vinera (Norbert Wiener) kao nauke o upravljanju, kibernetika počinje sve više da se etablira kao epistemološka i metodološka matrica kojom se spajaju, pa čak i ujedini različite tendencije u prirodnim i duhovnim naukama.¹² Na neki način, ona postaje

¹⁰ Naravno, treba biti obazriv i isključiti mogućnost neopravdane generalizacije ovog pojma. Ne treba isključiti metafiziku po svaku cenu, ali svakako se treba čuvati od „loše” metafizike.

¹¹ Upor. kao primer takvog koncepta „jedinstvene nauke”: *Wiener Kreis. Texte zur wissenschaftlichen Weltauffassung von Rudolf Carnap, Otto Neurath, Moritz Schlick, Philipp Frank, Hans Hahn, Karl Menger, Edgar Zilsel und Gustav Bergmann*, herausgegeben von M. Stölzner und Th. Uebel, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2006, str. 267–395.

¹² Upor. o toj posredujućoj funkciji kibernetike sledeći zbornik: Frank, H. G. (Hrsg.), *Kybernetik. Brücke zwischen den Wissenschaften*, Umschau Verlag, Frankfurt a. M., 1962.

ono što bi Snou nazvao „trećom kulturom”. Nemački teoretičar kulture i medija Štefan Riger (Stefan Rieger) u svojoj voluminoznoj studiji *Kibernetička antropologija*¹³ prikazuje u glavnim crtama teoriju medija nastalu pod uticajem kibernetičkih ideja, koja se razlikuje od onih danas uobičajenih, fokusiranih na cirkulaciju (dez)informacija u masovnim medijima, a u čijoj razradi su udela imali stručnjaci iz najrazličitijih „prirodnjačkih” i „društvenjačkih” disciplina: iz fiziologije, biologije, medicine, etologije, kineziologije, eksperimentalne psihologije, sociologije, teorije igara, semiotike, fenomenologije, teorije saznanja, estetike, filozofske antropologije, itd. U centru nastojanja svih tih različitih disciplina bilo je ono što Riger, služeći se jednom Hajdegerovom (Martin Heidegger) sintagmom, naziva „nacrti karakter [*Entwurfcharakter*] ljudskog bivstvovanja, bivstva uopšte”¹⁴. Navedeni „nacrti karakter” kako ljudskih bića, tako i životinja, pa čak i mašina, zahteva doslovno „medije nacrtā”, a to su, prema Rigerovoj interpretaciji, različiti tipovi slike, a među ovima su glavne *virtuelne slike* (statične slike, kinematografske slike, kompleksni znakovi i simboli, itd.). *Virtuelnost* postaje glavno obeležje one egzistencije, poput ljudske, što nije fiksirana na aktuelni vremenski trenutak, već kojom se otvaraju horizonti razumevanja, teleološke usmerenosti, priručnosti (hajdegerijanski termin: *Zuhandenheit*), okruženja i sveta. Primera virtuelnih kretnji je bezbroj: to može biti običan pokret rukom, kako bi se uzela olovka, zatim kompleksna koreografija ljudskih tela tokom plesa ili onih životinjskih u borbi, strateškog ponašanja u (društvenoj) igri ili pokreti neke mašine.¹⁵ Dimenzija ovakvog istraživanja je univerzalna, ona se tiče fenomena samog života: „Život je u svim različitim aspektima konstitutivno zasnovan na medijima nacrtā. Tako mediji (...) zahvataju dešavanje onog procesa što ga nazivamo život. Oni to ne čine povremeno, kada koristimo neki medij, gledamo televiziju ili slušamo radio ili čak čitamo poslovično nam poznatu dobru knjigu, nego to rade konstitutivno.”¹⁶ Kibernetička antropologija se stoga može čitati i kao – kako to stoji u podnaslovu Rigerove studije – *istorija virtuelnosti*. „Glavna lekcija kibernetičke antropologije jeste ta da tek u ukrštanju postaje moguć nov, kompleksni tip iskaza što na svoj način zauzima stav prema stilovima našeg znanja i kulturama naših nauka – teorija medija, antropologija medija koja svoju jačinu zahvaljuje dvama aspektima: kao prvo napuštanju krute opozicije između onoga što se zove čovek i onoga što je njegov aparativni pandan; i, kao drugo, samoprimenjivanju kibernetike na porijeklo znanja, dakle na samu episteme.”¹⁷ Govor o „virtuelnim medijima”, kao sve dominantnijim i po našu percepciju stvarnosti, samo je jedan segment u okviru

13 Upor. ovu važnu studiju iz istorije nauke: Rieger, S., *Kybernetische Anthropologie. Eine Geschichte der Virtualität*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M., 2003.

14 Upor. isto, str. 28.

15 Takve primere navodi Riger: isto, str. 29.

16 Isto, str. 30 i sl[edeća]. (Autorov prevod s nemačkog – D. S.)

17 Isto, str. 35 i sl. (Autorov prevod s nemačkog – D. S.)

jedne daleko šire konstelacije u koju je uključena kibernetika, a toj konstelaciji trebalo bi posvetiti daleko više pažnje nego što je to bio slučaj kod nas.

Razvoj medija uslovljen je kako naučno-tehničkim dostignućima, tako i društvenim potrebama na koje upravo utiču mediji, mada i sami mediji mogu da se razvijaju pod uticajem određenih društvenih tendencija i potreba. Pokazaću to na istorijskom primeru medija kao što je *fotografija*. Ovaj medij je nezamisliv bez proučavanja zakona optike i otkrića kao što je linearna perspektiva, a istorija tehnike pokazuje kako se prvobitno u „mračnoj komori” (*camera obscura*), zatim u „čarobnoj lampi” (*lanterna magica*), razvijaju efekti koji će nekoliko vekova kasnije svoju primenu naći u fotografskom, a zatim i u kinematografskom aparatu (uostalom, film počiva na fotografskom principu).¹⁸ Ne može se dovoljno poznavati medij fotografije ako se ne prouči istorijska pozadina razvoja određenih tehničkih uređaja čijim usavršavanjem se spoljašnja stvarnost sve bolje mogla „odslikati”, a onda i na taj način proizvedene „kopije” reprodukovati. Ali isto tako su određene društvene potrebe vodile k tome da se fotografija razvije kao zaseban medij koji nije ograničen na puku reprodukciju „slike stvarnosti”. Uzmimo kao primer određenog društvenog trenda potrebu za samoposmatranjem ili preciznije: za estetizacijom samoposmatranja. Ranije imamo slučaj da su samo osobe privilegovane usled svog socijalnog položaja mogle da budu prikazivane u vidu portreta; ali s jačanjem srednjeg staleža javlja se potreba da se pomoću jednog tehničkog sredstva ta vrsta samoobjektivacije približi i ljudima iz nižih staleža i slojeva društva. Fotografija postaje i zbog toga idealan medij jer se njeni produkti mogu lako umnožavati i time učiniti pristupačnim što većem broju ljudi. *Materijalnost i estetska funkcija* su dva podjednako važna operativna elementa koji zaslužuju pažnju u filozofiji medija. S obzirom na to da je za istraživanje materijalne strane zadužena neka od prirodnih nauka, a za razmatranje estetskog aspekta razni vidovi estetike (među ovima i socijalna estetika), za temeljno proučavanje fotografskog medija biće podjednako potrebno kako poznavanje istorije fizike, tako i ono socijalne istorije ili estetike. Shodno tome, filozof medija mora da se bavi istorijom nauke i tehnike, kao što mora da proučava spregu razvoja medija s potrebama društvene sredine u kojoj se taj medij počeo upotrebljavati u određene svrhe. Stoga ćemo na polju proučavanja medija uvek imati veću korist od komplementarnog pristupa nego od preferiranja jednostranog stanovišta.

Ovaj kratki ogled valja zaključiti jednom metodološkom preporukom. Kao što pojam medija dobija na metodološkom značaju, tako i filozofija medija treba da se prihvati jednog važnog zadatka u okviru metodologije nauka. Ako se kao karakter predmeta nauka, posebno onih koje su ranije nazivane duhovnim

¹⁸ Upor. zanimljiv istorijat raznih aparata kao preteča kasnijih medija prikazan u Kitlerovim (Friedrich Kittler) predavanjima iz 1999. godine: Kitler, F., *Optički mediji*: Berlinska predavanja 1999. godine, Fakultet za medije i komunikacije, Beograd, 2018, str. 47–135.

ili idiografskim, a što se danas uglavnom nazivaju društvenim i/ili humanističkim, prepozna njihova medijalna ustrojenost, onda i filozofija medija treba da razradi tu medijalnost i pokaže njenu relevantnost za gotovo svaki tip nauke. To je posebno važno za duhovne nauke, jer one u još većoj meri od prirodnih moraju da osveščuju medijalni karakter svojih predmeta (jezik, znaci, diskurs, smisao, forme „objektivnog duha” itd.). Filozofija medija treba stoga da prepozna svoj *metateoretski* karakter – ali prefiks *meta-*‘ treba valjano tumačiti s obzirom na to da je filozofski diskurs opterećen istorijatom termina *metafizika*‘. Preuzimanjem metateorijske funkcije filozofija medija ne nasleđuje metafiziku kao nekadašnju „kraljicu nauka”, koliko god nostalgичnih reaktuelizacija takvog smisla u savremenoj filozofskoj refleksiji medija bilo.¹⁹ Umesto da nasledi metafizički impetus za „zasnivanje” odn. „pronalaženjem fundamenta”, čime se održavala kartezijska ideja hijerarhizacije ljudskog znanja (u smislu da neke „fundamentalnije” nauke fundiraju one „manje fundamentalne”), filozofija medija bi u tom smislu mogla da vrši funkciju posredujuće instance između različitih nauka. Kao i sâm pojam medija, i filozofija medija može da preuzme tu posredničku funkciju, a to nam daje nadu da ćemo prevazići jednodimenzionalno mišljenje i neproduktivne opozicije kakve nalazimo na polju metodologije nauka i dublje sagledati stvari.

LITERATURA

Dilthey, W., *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, 3. Auflage, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1990.

Frank, H. G. (Hrsg.), *Kybernetik. Brücke zwischen den Wissenschaften*, Umschau Verlag, Frankfurt a. M., 1962.

Heider, F., *Ding und Medium*, herausgegeben und mit einem Vorwort versehen von D. Baecker, Kulturverlag Kadmos, Berlin, 2005.

Kitler, F., *Optički mediji*: Berlinska predavanja 1999. godine, Fakultet za medije i komunikacije, Beograd, 2018.

Lessing, Th., *Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen*, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Oskar Beck, München, 1919.

Luhmann, N., *Soziale Systeme*. Grundriß einer allgemeinen Theorie, 4. Auflage, Suhrkamp, Frankfurt a. M., 1993.

Luhmann, N., *Die Realität der Massenmedien*, 4. Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2009.

Rickert, H., *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, Reclam, Stuttgart, 1986.

Rieger, S., *Kybernetische Anthropologie*. Eine Geschichte der Virtualität, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M., 2003.

¹⁹ Upor. autorov tekst Смиљанић, Д., „Филозофија медија као „прва филозофија“? Ногица о једној тенденцији у немачкој академској филозофији”, у: *Нова мисао* 40 (2020), стр. 32–34.

Smiljanić, D., „Ponovno rođenje duha u medijima. Specifičnost medijalnog obrata u filozofiji duha”, u: *In Medias Res. Časopis filozofije medija*. Vol. 4, br. 6, 2015, str. 828–837.

Smiljanić, D., „Medial turn – alternativno mišljenje ili prolazna moda?”, u: *Филозофија медија: медији и алтернатива*. Зборник радова са научног скупа, Јагодина–Кончарево, 6–8. септембар 2017, уредници Д. Вуксановић и др., Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2018, str. 245–253.

Смиљанић, Д., „Филозофија медија као ‚прва филозофија‘? Нотица о једној тенденцији у немачкој академској филозофији”, u: *Нова мисао* 40 (2020), str. 32–34.

Vindelband, V., „Povest i prirodna znanost (Strazburški rektorski govor, 1894)”, u: Vindelband, V., *Šta je filozofija i drugi spisi*, Plato, Beograd, 2002, str. 108–128.

Wiener Kreis. Texte zur wissenschaftlichen Weltauffassung von Rudolf Carnap, Otto Neurath, Moritz Schlick, Philipp Frank, Hans Hahn, Karl Menger, Edgar Zilsel und Gustav Bergmann, herausgegeben von M. Stölzner und Th. Uebel, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2006.

Damir J. Smiljanić
Universität Novi Sad
Philosophische Fakultät
Abteilung für Philosophie

DER MEDIA TURN IN DEN GEISTESWISSENSCHAFTEN

Zusammenfassung: Seit Diltheys Zeiten hat sich in der Wissenschaftstheorie der Unterschied zwischen (erklärenden) Natur- und (verstehenden) Geisteswissenschaften etabliert. Diese methodische Einteilung führte sogar zum fundamentalen Widerstreit „zweier Kulturen” (C. P. Snow). Aber statt auf der Entzweiung heterogener Bereiche des wissenschaftlichen Denkens und Tätigseins zu bestehen, sollte man nach einer integrativen Lösung des Problems suchen, womit unfruchtbare Antagonismen zu überwinden wären. Gerade der Blick auf die Medien könnte in dieser Situation weiterhelfen. Sowohl die Reflexion des medialen Charakters der Gegenstände der Geisteswissenschaften als auch die Thematisierung konkreter Medien sprechen dafür, dass sich die Geistes- in die Medienwissenschaften umgewandelt haben. Und nachdem Medien selbst in den Naturwissenschaften behandelt werden können, zeigt sich, dass mittels des Medienbegriffs beide Wissenschaftstypen verbunden werden könnten.

In seinem Beitrag geht der Autor zunächst von der Unterscheidung zwischen Natur- und Geisteswissenschaften aus, die sich in der Methodologie dank der Bemühungen Wilhelm Diltheys etabliert hat. Bei der Bestimmung der Gegenstände der Geisteswissenschaften spielt besonders der *Sinnbegriff* eine wichtige Rolle. Nachdem aber Sinnvermittlungsprozesse ebenfalls durch Medien erfolgen, kann eine Zusammenschaltung des Sinn- und Medienbegriffs vorgenommen werden, wie dies etwa in der Systemtheorie Niklas Luhmanns der Fall ist. Auch der Begriff der Kommunikation spielt dabei eine nicht zu unterschätzende Rolle. Ein *media turn* in den Geisteswissenschaften könnte im zweifachen

Sinne interpretiert werden: Erstens befasst man sich in dieser Art von Wissenschaften mit sinnvermittelnden oder gar -produzierenden Medien (z. B. Sprache, Schrift, Druckmedien, Fotografie, Film, digitale Medien usw.); zweitens setzen sich diese Wissenschaften selber aus Sinnprozessen in Form von sich komplex aufschichtenden Kommunikationen (Kommunikation über Sinn von Kommunikationen, die selbst Gegenstand einer „höherstufigen“ Kommunikation werden kann) zusammen. Nimmt man dies in Betracht, so könnten Geisteswissenschaften im bestimmten Sinne als *Medienwissenschaften* umschrieben werden.

Es zeigt sich aber, dass auch Naturwissenschaften Interesse an einer Erforschung von „natürlichen“ Medien haben können, wenn man darunter Luft, Wasser oder elektrische Energie versteht, also solchen Medien, die nicht notwendigerweise Sinn implizieren. Im Rückgriff auf Fritz Heider, einen der Pioniere der Medientheorie, wird die mediale Struktur der materiellen Dinge in den Blick genommen. Daher könnte man die vorige These um die mediale Verfasstheit der Gegenstände der Naturwissenschaften erweitern, womit der *media turn* nicht allein auf die Geisteswissenschaften beschränkt bleibt.

Schließlich wird an zwei Beispielen gezeigt, wie im Sinne eines integrativen Methodenverständnisses der Gegensatz zwischen Natur- und Geisteswissenschaften überwunden oder zumindest abgeschwächt werden könnte: zum einen am Aufkommen des *kybernetischen Paradigmas* in der Wissenschaftsgeschichte des 20. Jahrhunderts, zum anderen an der Geschichte des *fotografischen Mediums*. Der *Medienphilosophie* fällt daher selbst der Status einer Vermittlungsinstanz zu, die zwischen verschiedenen Disziplinen Brücken schlägt, egal ob sich diese mit Naturphänomenen und technischen Erfindungen oder aber mit sinnenthaltenden Dokumenten befassen.

Schlüsselwörter: Natur- und Geisteswissenschaften, Abgrenzungsproblem, „zwei Kulturen“, *media turn*, integrative Methodologie.

ISTINA U NAUČNOM I MEDIJSKOM SVETU

Apstrakt: Istina je pojam koji ima naučno i filozofsko određenje. Istina upućuje na stvarno stanje stvari potkrepljeno činjenicama, što nije slučaj u medijskom svetu gde su činjenice manje važne i nemaju presudan značaj za kreiranje javnog mišljenja i istine. S obzirom na to da su najaktuelniji posrednici između javnog i naučnog sveta upravo mediji, u radu ću razmotriti shvatanje pojma istine u naučnom i medijskom svetu.

Ključne reči: filozofija medija, istina, mediji, filozofija nauke, nauka

U znak zahvalnosti, dr D.

Istina je pojam koji ima filozofsko i naučno određenje. U pitanju je višeznačan pojam, kako u filozofiji, tako i u svakodnevnom životu. *Istina* se često definiše kao ono što odgovara činjenicama ili stvarnosti, i to je slučaj jednog uopštenog definisanje istine.

Kada je naučni svet u pitanju, nauka počiva na konceptu istine do koje se dolazi procesom saznanja. Čitava jedna sfera filozofije, tačnije disciplina, poznatija kao „filozofija nauke” bavi se kritičkim preispitivanjem nauke, njenih metoda i rezultata. Filozofija nauke je usko povezana s filozofijom saznanja i one udruženo analiziraju metode putem kojih nauka dolazi do istine koje postulira o svetu. Aktuelna pitanja filozofije nauke odnose se na prihvatanje određenih naučnih teorija, prirodu odnosa, uzajamnog potvrđivanja dokaza i hipoteza, analizu istinitosti naučnih afirmacija, tačnije, odnose se na to kada i kako naučne tvrdnje mogu biti opovrgnute podacima i opservacijama sa terena, kao i eksperimentima iz laboratorija.

Dobar deo filozofije nauke bavi se i samim značenjem i sadržajem postavljenih naučnih rezultata, i usko je u vezi s metafizikom, kao i filozofijom jezika. Problemska pitanja kao i rešenja se odnose na prirodu naučnih zakona, kognitivni sadržaj naučnih teorija o onome nevidljivom, i strukturu datih naučnih objašnjenja.

Naučne hipoteze su nešto na šta treba posebno obratiti pažnju. Hipotezama se najpre određuje plan i okvir istraživanja. Hipoteze su neproverene tvrdnje (pretpostavke) koje se žele činjenično, istraživanjem potvrditi. Važno je skrenuti pažnju na njih, jer potvrđene hipoteze vrlo brzo postaju činjenica koja odgovara činjeničkoj stvarnosti i samim tim naša istina koja nam pruža jasnu sliku sveta.

Istina koju nam daje nauka o stvarnosti praćena je razvojem naučne misli, a razvoj naučne misli je uvek bio povezan s razvojem filozofije. Velike naučne revolucije su uvek bile praćene poremećajima u filozofskim koncepcijama. Prema Koarevom (Koyré) mišljenju, u osnovnim crtama, elementi koju su karakterisali naučnu revoluciju u 17. veku su: uništenje antičkog kosmosa i geometrizacija prostora. Čovek tada menja svoju istinu o svetu u kojem živi i imamo promenu čitave mentalističke paradigme. *Iz naučnog objašnjena sveta iščezavaju svi tadašnji neodređeni pojmovi poput savršenstva, smisla, cilja, harmonije, itd.*¹ Jedan od slikovitijih primera menjanja istine o svetu koji nas okružuje jeste pojam kretanja. Kretanje postaje jedan čisto matematički pojam, nasuprot pregalilejskom i prekartezijanskom shvatanju kretanja kao vrste promene, odnosno procesa kojima su tela podložna. U novoj nauci kretanje se više ne shvata kao proces, već nešto isto tako postojano kao što je i mirovanje. Dakle, *preobražaj pojma kretanja vodi implementiranju nove matematičke fizike, ali matematika je takođe nešto što mora da doživi preobražaj.*²

Pored ove fizičko-matematičke struje koja se javlja u 17. veku, nastaje još jedna, manje matematička, više empirijsko-eksperimentalna dimenzija nauke. Dok su Paskal (Pascal) i Hajgens (Huygens) težili matematičkom biću i platonskom determinističkom biću, pod uticajem atomizma Leukipa (Leucippus) i Demokrita (Demokritus) razvila se korpuskularna filozofija Bojla (Boyle). Bojl je smatrao da unutrašnja realnost bića nije matematička struktura nego korpuskularna. Samim tim, da bismo došli do istine o našem svetu moramo razmišljati o korpuskularno shvaćenoj materiji. Njutn (Newton) nam je pružio sintezu tadašnjih tendencija napravivši spoj matematičke sintakse i korpuskularnih slova, odnosno iskustva. U nastojanju da što bolje objasni svet, isticao je da je gravitacija nešto što je potrebno objasniti, ali da on nije kadar da to uradi. U nedostatku valjane teorije koja bi objasnila gravitaciju, Njutn nije želeo da postavlja bilo kakva fantastična objašnjenja. Koare tvrdi da je Njutn često okarakterisan kao spoj eksperimentalnog i matematičkog genija. On povezuje matematiku i iskustvo, matematički obrađuje fenomene, odnosno podatke dobijene posmatranjem i eksperimentima. U Njutnovoj misli se krije misticizam, religija i *duboka intuicija granica čisto mehaničkog tumačenja prirode*³. Njutnova nauka je postavila ideal nauke kao takve – da do istine ne možemo doći bez iskustva, hipoteza i provere.

Koare je uspostavio pojam naučne revolucije 17. veka kao glavnu tačku u istoriji nauke, od antičkog doba do danas. Ona nije obična revolucija, već predstavlja nastanak čitave moderne nauke. *Međutim, prema Koareu, revolucija ne*

1 Koare A., *Naučna revolucija*, Nolit, Beograd, 1981, str.133.

2 Ibid, str. 136.

3 Ibid, str. 144.

predstvalja puko nagomilavanje znanja, već jedan uži smisao transformacije čovekovog pogleda na univerzum.⁴

Drugim rečima, revolucija predstavlja pre svega jedan intelektualni preporod, ona je reorganizacija već postojećih filozofskih i metafizičkih ideja⁵.

Preporod nauke je nemoguć bez filozofskih ideja. Razdvojene, nauka i filozofija, postaju nerazumljive, stoga su metafizičke promene podjednako značajne.⁶

Svaka nauka ima svoj naučni metod. Metod označava proces kojim naučnici dolaze do *spoznaja* o određenim fenomenima putem postavljanja *pretpostavki* i zatim njihovog proveravanja kroz *eksperimente*. Da bi imao naučni karakter, istraživački metod mora biti zasnovan na prikupljanju *empirijske* i *merljive* evidencije.

Postupci raznih oblasti *nauke* se međusobno razlikuju, svaki proces naučnog metoda uključuje postavku *hipoteze*, koja proizlazi iz predviđanja njenih mogućih i logičnih posledica, a zatim na osnovu toga sledi izvođenje eksperimenata. Svaka potvrđena hipoteza je jedna naučna činjenica i samim tim istina o svetu.

Progresivni napredak nauke i misli nas je doveo do sadašnjeg trenutka u kojem su nauka i tehnologija međusobno prožete i svuda oko nas. Život bez njih dve bio bi nam daleko drugačiji i teži. Samim tim, nameće se ne tako lagana problemska situacija koja se odnosi na to da naučnu istinu koja ima istorijsku prošlost, ne samo da mnogi dovode u pitanje nego je i ugrožena sveprisutnom medijskom egzistencijom, čije nekritičko plasiranje nenaučnih činjenica zadobija primat nad naučnim.

U medijskom svetu je daleko drugačije nego u naučnom. U medijskom svetu dolazi do subjektiviziranja istine; pojedinac je ograničen normama, nekritički se pristupa plasiranim sadržajima, sloboda izražavanja je skrajnuta, a empatija skoro da nije prisutna. Mediji su skloni da plasiraju poluistinu, najčešće iz straha da se javnost ne uznemiri, kao i radi lakše kontrole. Mediji su zapravo jedina spona koja povezuje javnost, građane, s objektivnim dešavanjima, kao i putem plasiranja kako političke, kulturne sfere života, tako i naučne.

Ako se zapitamo kakva je instanca između istine i medija u današnjem vremenu, odmah ćemo uočiti da mediji imaju primat i apsolutnu dominaciju nad istinom koja je izgubila, u odnosu na ranija vremena, na svom dignitetu.

4 Hall, R., *Alexandre Koyré and the scientific revolution*, History and Technology: An International Journal, 1987, str. 485.

5 Murdoch, J., *Alexandre Koyré and the history of science in America: Some doctrinal and personal reflections*, History and Technology: An International Journal, 1987, str. 75-78.

6 Hall R., *Alexandre Koyré and the scientific revolution*, History and Technology: An International Journal, 1987, str. 491-492.

Mediji nisu potisnuli niti tendenciozno ukinuli istinu, nego je ona u velikoj meri postala tehnički medijalizovana, čime je promenila ne samo svoj medijum realizacije, već i one značajne komponente koje su nekada činile pojam istine. Preuzevši najpre ulogu mehaničkog prenosnika istine, mediji su na jedan poseban način instrumentalizovani, i to gotovo potpunom, bezostatnom asimilacijom, čime su sebe inaugurisali kao nosioce (subjekte), i objavitelje tzv. objektivne istine.⁷

U odnosu na nauku koja primat daje objektivnosti zarad istine, mediji subjektiviziranjem istine lakše dobijaju na dignitetu, lakše dopiru do većeg broja konzumenata informacija. Tu se sada nameće tržište istina, more sličnih, a različitih interpretacija iste stvari. Nameću se pitanja šta je zapravo istinito od medijskih sadržaja? Pri traženju odgovora na to pitanje valjalo bi pozvati medijsku pismenost u pomoć koja će nam olakšati filtriranje sadržaja. Činjenica je da je medijska nepismenost konzumenata medijskih sarždaja velika i prisutna i da širenjem medijske pismenosti mi zapravo sprečavamo medijsku neistinu, manipulaciju, kao i gorepomenuto subjektiviziranje istine, odnosno, možemo reći, i stvarnosti. Mediji su važan deo društvenog sistema i evidentno je da medijske poruke imaju svoju svrhu i ciljanu publiku. Čovek u savremenom dobu nema problem koji je imao čovek u prošlosti. Nema problem kako da dođe do informacija. U haosu informacija koje nas okupiraju sa svih strana, dolazimo do toga da je medijska pismenost neophodna kao i elementarna pismenost. Kako bismo postali pismeni i imali što verodostojniju sliku stvarnosti, važno je ovladati medijskim jezikom i samim tim postati pismeni i imati moć razumevanja medijskih sadržaja. Ako su u naučnom svetu revolucije bile primer promena i dolaženja do novih spoznaja, onda nam je i u medijskom svetu neophodna revolucija za kritički odnos prema medijskom okruženju. Medijski pismeni ljudi mogu da u medijskim sadržajima vide različite nivoe značenja.

Medijska pismenost je proces (a ne stanje) koji uporište ima u tri segmenta:

1. *Lični položaj*
2. *Rapoloživo znanje*
3. *Veštine.*⁸

Lični položaj predstavlja naše ciljeve i želje. Dakle, ukoliko su naše želje i ciljevi jasni, znaćemo koje medijske sadržaje biramo i kojima dajemo pažnju. Nećemo olako moći da potpadnemo pod uticaj raznoraznih saržaja kao ljudi koji nemaju želje i ciljeve i ne prave pitanje oko medijskog sardžaja.

⁷ Vuksanović D., *Filozofija medija 2: ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti, Čigoja štampa, Beograd, 2011, str. 11.

⁸ Autorski tim Kosana Beker i dr., *Priručnik za nastavnike građanskog vaspitanja u Gimnaziji*, Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, Beograd, 2020, str. 288.

Kada je reč o gorenavedenom raspoloživom znanju, tu imamo grupe organizovanih informacija u nečijoj svesti. Pojmovi, informacije i znanja se ne tako retko koriste kao sinonimi, iako su informacije pojedinačnog i prolaznog karaktera, dok znanje ima trajniju vrednost. Uz pomoć znanja, formiramo kontekst medijskih sadržaja i što je znanje veće, kontekst je sigurniji.

Kada je reč o veštinama, moramo imati analizu razlaganja poruka u smislaone celine. Zatim sposobnost donošenja vrednosnog suda o medijskom sadržaju, ali i sposobnost grupisanja – koji su međusobno slični elementi. Imamo indukciju i dedukciju za tumačenje obrazaca u okviru *male grupe elemenata i potom njegovo uopštavanje na sve elemente šire grupe*⁹. Imamo sintezu koja čini nove strukture, kao i apstrakciju koja daje koncizan opis medijskog sadržaja.

Poimanje istine u naučnom svetu daleko je drugačije od istine u medijskom svetu. Ta dva sveta se sada prožimaju i za konzumente koji žive eru medija neophodna je revolucija medijske pismenosti, kako bismo imali što realniju sliku stvarnosti i istine.

LITERATURA:

Beker, Kosana, i dr., *Priručnik za nastavnike građanskog vaspitanja u Gimnaziji*, Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja, Beograd, 2020.

Hall, R., *Alexandre Koyré and the scientific revolution*, *History and Technology: An International Journal*, 1987.

Koare A., *Naučna revolucija*, Nolit, Beograd, 1981.

Murdoch, J., *Alexandre Koyré and the history of science in America: Some doctrinal and personal reflections*, *History and Technology: An International Journal*, 1987.

Vuksanović, D., *Filozofija medija 2: ontologija, estetika, kritika*, Fakultet dramskih umetnosti, Čigoja štampa, Beograd, 2011.

9 Ibid.

Bojana Tajisić
Fifth Belgrade Gymnasium
Belgrade

THE TRUTH IN THE MEDIA AND SCIENCE

Summary: The truth is a scientifically and philosophically determined concept. The truth indicates the reality based on the facts, which is not characteristic of the media within which the facts are not so important and crucial according to the creation of the public opinion and truth. Given that the media represent the most up-to-date channel between the public and science, this paper will discuss the concept of the truth in the media and science.

Keywords: the media philosophy, the truth, science, media, philosophy of science, science.

PEDAGOŠKO OBOGAĆIVANJE ZNANJA: KORIŠĆENJE MEDIJA SA CILJEM INFORMALNOG OBRAZOVANJA TOKOM KARANTINA

Apstrakt: Cilj ovog istraživanja jeste da se utvrdi da li su ispitanici tokom policijskog časa, odnosno zabrane kretanja, koristili medije u informativne svrhe. Tokom zabrane kretanja, mnogi ljudi koji nisu radili, trudili su se da svoje slobodno vreme ispune korisnim aktivnostima. Osim toga što su prikupljali informacije o epidemiološkoj situaciji sa korona virusom, oni su imali mogućnost da svoje pedagoško znanje obogate i da koriste medije u edukativne svrhe. Moć medija se konstantno uočava, a u poslednjih par meseci, medije dodatno, namenski koristimo sa ciljem informisanja o trenutnom stanju – epidemiološkoj situaciji u našoj zemlji i svetu, s obzirom na to da smo mesecima pogođeni epidemijom korona virusa. Svakog dana dobijamo podatke o broju zaraženih, testiranih, o novim saznanjima koja se tiču ove zarazne bolesti, kao i o merama koje su preduzete. Zbog toga je ispitano da li su ispitanici za vreme trajanja policijskog časa koristili medije u informalne svrhe i na taj način vršili pedagoško obogaćivanje znanja. Rezultati istraživanja su pokazali da ispitanici uviđaju značaj informalnog obrazovanja, te su tokom trajanja zabrane kretanja koristili medije sa ciljem informisanja i obrazovanja, ali da nisu uzimali u obzir da je to vrsta obrazovanja.

Ključne reči: mediji, informacije, epidemiološka situacija, pedagoško usavršavanje, informalno obrazovanje

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

Poslednjih godinu dana gotovo čitav svet se bori sa epidemijom COVID-19 izazvanoj prenošenjem korona virusa. Ova zarazna bolest se uveliko proučava, s obzirom na to da se smatra velikom nepoznanicom. Stručnjaci širom sveta su ukazivali na simptome, načine prenošenja, načine lečenja i posledice, pa su u skladu sa tim sprovedene brojne mere.

Neke od tih mera su: zatvaranje ili skraćivanje radnog vremena ugostiteljskih objekata, zabrana okupljanja, ograničen broj ljudi koji borave unutar prostora, nastava na daljinu, policijski čas, odnosno zabrana izlaska iz kuće u određeno vreme (nekad je ta zabrana bila i višednevna), itd.

„Križa uzrokovana pandemijom bolesti COVID-19 pripada prirodnim krizama koje pogađaju cele države, vlade, organizacije, živote te i društvenu infrastrukturu miliona ljudi” (Mučalo i sar., 2020:102).

S obzirom na to da mnogi sektori trpe posledice sprovođenja mera, mnoge su izazvale revolt i bunt. Međutim, u ovom radu se nećemo baviti negativnim stvarima koje su se dešavale tokom pandemije korona virusa koja još uvek traje, već ćemo predočiti i pozitivne stvari koje se mogu izdvojiti u čitavoj situaciji.

O stanju države, ali i čitavog sveta, a koje se tiče epidemije, verno nas svakog dana izveštavaju mediji: vesti, dnevna štampa, internet portali... Ljudima je omogućeno da ostavljaju svoje komentare na društvenim mrežama, što dovodi do sukoba mišljenja. Mnogi okrivljuju medije da šire masovnu paniku, te nameću svoje stavove, uverenja i ubeđenja drugim korisnicima. Moć medija je u ovom slučaju odigrala dvostruku ulogu: s jedne strane, svakoga dana dobijamo statističke podatke o broju testiranih, zaraženih i preminulih, dok s druge strane, mnogi korisnici medija putem društvenih mreža i svojim, u mnogim slučajevima, neučesnim komentarima, izazivaju paniku i tzv. „rat” među korisnicima.

„Trenutno širenje epidemije koronavirusa dovelo je i do ogromne epidemije ideoloških virusa, koji su se na našim prostorima bili pritajili: reč je o virusima lažnih vesti, virusima paranoičnih teorija zavera i virusima rasističkih izliva” (Žižek, 2020:309).

Jedna od mera koja je teško pala mnogima jeste uvođenje policijskog časa, odnosno zabrana kretanja stanovništva u određenom periodu, a nekad je taj period obuhvatao nekoliko dana. Policijski čas je bio sproveden u periodu od marta do maja, ali je u nekim zemljama obustavljen, pa ponovo uveden. Takođe, kućni karantin, odnosno samoizolacija važi za ljude koji imaju simptome, za one koji su bili na nekom putovanju van zemlje, za ljude koji su imali rizične kontakte i sl.

I dok je kod nekih ova preventivna mera izazvala revolt i nervozu, mnogi su se pomirili sa činjenicom da je kontinuirani proces obavljanja osnovnih aktivnosti stao u celom svetu, te su boravak kod kuće iskoristili za stvari za koje nisu imali vremena: provođenje vremena sa članovima porodice, kuvanje, vežbanje, čitanje i sl.

Odjednom, ljudi nisu na poslu, učenici nisu u školi, te su svakodnevne obaveze zamenjene ostajanjem kod kuće i preventivnim merama. Sistem obrazovanja je brzo pronašao svoju alternativu, koja naravno da nije bila u potpunosti usavršena. Osnovci i srednjoškolci su pratili nastavu na daljinu, a mnogi odrasli su se, svesno ili nesvesno, podvrgli vidu obrazovanja koji je itekako važan, a kome se ne podvrgavamo uz izgovore da nemamo vremena: informalnom obrazovanju.

Karantin su mnogi iskoristili za čitanje, gledanje edukativnih emisija (geografskih, istorijskih, kvizova, dokumentarnih filmova) i sl. Sve to spada u informalno obrazovanje, koje je pored formalnog i neformalnog takođe vid pedagoškog obogaćivanja ličnosti.

Mediji se mogu koristiti u zabavne, informativne, ali i edukativne svrhe, zahvaljujući bogatom sadržaju koji nude. Obrazovni proces ne treba da obuhvati samo period školovanja, odnosno period pohađanja osnovne i srednje škole, eventualno neke visokoškolske ustanove.

Za čoveka je poželjno da se konstantno obrazuje, odnosno da praktikuje koncept celoživotnog, odnosno doživotnog obrazovanja. Kako Batarelo Kokić i Kisovar-Ivanda navode, unutar značenja termina obrazovanja odraslih, na primer, nailazi se na različite forme učenja i poučavanja, zbog toga što odrasli uče na različite načine i u različitim okruženjima (Batarelo Kokić i Kisovar-Ivanda, 2014:503).

Tako odrasli mogu da uče čitanjem knjiga, praćenjem dokumentarnih emisija, pretraživanjem na internetu, posećivanjem pozorišta, kulturnih spomenika itd. Za razliku od dece, nisu uslovljeni rasporedom časova i školskim pravilima, ali je važno napomenuti da se i deca, pored formalnog obrazovanja, mogu obrazovati neformalnim i informalnim putem.

Informalno učenje predstavlja učenje koje nije strukturirano u smislu ciljeva učenja, vremena u kojemu se uči. To jeste, ali ne mora biti nužno svestan proces. Kao rezultat informalnog učenja, mogu se javiti veštine koje se stiču iskustvom koje proizlazi iz životnih situacija, kao što je, na primer, iskustvo stečeno na poslu, u društvenom i porodičnom okruženju ili u slobodno vreme (Cergol Kovačević i Matijević, 2015:103).

Adžić i saradnici su naveli prednosti informalnog obrazovanja, među kojima navode povećavanje učinkovitosti obrazovnog sistema, omogućavanje bržeg napredovanja kroz studijski program, podršku ličnom i profesionalnom razvoju ljudskog kapitala i poboljšanje stanja na tržištu rada razvojem kompetencija koje nedostaju itd. (Adžić i sar., 2016:2).

Dakle, kao što možemo da uočimo, informalno obrazovanje se odvija spontano, da neki ljudi čak nisu svesni njegovog značaja. Primera radi, mnoge osobe ne vide značaj u praćenju kvizova na televiziji ili igranju putem društvenih mreža istih, pa smatraju da je to samo vid zabave, a ne i sticanja znanja. Ovu činjenicu ćemo takođe ispitati u metodološkom delu, jer će jedan od istraživačkih zadataka biti upravo ispitivanje svesti ljudi o načinu realizovanja i značaju informalnog obrazovanja.

Karakteristike informalnog obrazovanja su:

- 1) može se odvijati u različitim okruženjima;
- 2) ljudi su u njemu vođeni težnjom za sticanjem određenih znanja, veština i stavova;
- 3) nema formu organizacije vremena kao škola;
- 4) ljudi se za informalno obrazovanje opredeljuju shodno slobodnom vremenu;

- 5) zahteva poštovanje socio-kulturnog sistema u čijem okviru participanti operišu (Milutinović, 2010:218-219).

Ono što je bitno napomenuti jeste to da ljudi mogu da se obrazuju informalnim putem na različite načine koji, povrh svega, mogu biti zabavni. Naročito je u današnje vreme dostupno dosta aplikacija koje na zabavan način mogu da ljudima pruže na uvid informacije, koje mogu da obogate znanje.

Utvrđene su razlike između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja:

- 1) formalno obrazovanje je proces koji se odvija u formalizovanim institucijama, koje utvrđuju metode, modele i oblike nastave, a učenje je jedina misija;
- 2) neformalno obrazovanje je organizovano, ali nije formalno ni po sadržaju, ni po metodi, ni po obliku nastave;
- 3) informalno obrazovanje se odvija u društvenim institucijama kao što su porodica, brak, grupe vršnjaka, radne grupe itd. (Pavićević i Petrović, 2015:109-110).

Jedan od načina informalnog obrazovanja jeste korišćenje medija. „Možemo reći da su mediji masovni prenosnici prenošenja poruka. U tom nam je kontekstu danas posebno važno medijsko vaspitanje, ono što zovemo 'medijska kultura ili vaspitanje za medije', jer decu i mlade treba suočiti s okruženjem u kojem rastu i oblikuju se, a danas je to uglavnom medijsko okruženje” (Mikić, 2015:14).

Ljajić navodi da „u savremenom društvu, mediji predstavljaju sastavni i neizostavni deo života mladih. Mladi se sa medijima upoznaju veoma rano, još na ranom uzrastu, u porodičnim uslovima, kada stupaju u kontakt sa televizijom, štampom ili sredstvima novih tehnologija koje koriste njihovi roditelji” (Ljajić, 2018:67).

Mediji su sastavni deo naših života. Gotovo svako od nas ima telefon, internet, tablet, čita novine i gleda televiziju. U čestoj upotrebi je i radio, čija popularnost, uprkos razvijenosti ostalih oblika medija, ne jenjava.

Međutim, da bi se pravilno koristili mediji, neophodno je posedovanje onoga što se zove medijska pismenost. Medijsku pismenost treba razvijati još od najranijeg detinjstva. S obzirom na to da su mediji sastavni deo našeg života, praktično je neophodno da deca poznaju veštinu baratanja medijima. Dakle, masovnost stanovništva je uslovalo stvaranje medija kao sredstva brzog prenošenja informacija svim građanima.

Mediji se u današnje vreme koriste u različite svrhe. S obzirom na to da je za vreme trajanja pandemije korona virusa kao preventivna mera bio uveden policijski čas, odnosno zabrana kretanja, i s obzirom na to da gotovo svi ljudi nisu radili tokom ove situacije, mnogi su svoje slobodno vreme nadomestili različitim aktivnostima kod kuće. Jasno je da su najviše korišćeni mediji, a mi smo u ovom istraživanju ispitivali da li su mediji korišćeni u svrhu informalnog obrazovanja i da li ispitanici uzimaju u obzir značaj medija za informalno obrazovanje.

METODOLOŠKI PRISTUP PROBLEMU

Informalno obrazovanje je nešto što je zastupljeno svakodnevno, međutim, ljudi ne obraćaju pažnju da je to vid obrazovanja. U to spada: čitanje knjiga, gledanje naučnih programa, čitanje štampe i sl. S obzirom na to da su građani tokom karantina imali dosta vremena, mnogi su se bavili različitim aktivnostima sa ciljem ispunjavanja slobodnog vremena, kao i prevazilaženja stresa zbog neradnih dana, zabrane izlaska iz kuće, epidemiološke situacije i sl. Zbog toga, problem ovog istraživanja fokusiran je na korišćenje medija tokom trajanja karantina u svrhu informalnog obrazovanja.

Mediji tokom trajanja epidemije virusa korona imaju snažnu ulogu. Oni nas izveštavaju o epidemiološkoj situaciji u zemlji i u svetu, donetim merama, ali su nam bili i sredstva zabave tokom trajanja policijskog časa, odnosno zabrane kretanja. Medije su mnogi koristili sa ciljem informalnog obrazovanja, te je zbog toga predmet bio fokusiran na ispitivanje stavova građana o korišćenju medija tokom trajanja karantina sa ciljem informalnog obrazovanja.

Teorijski cilj našeg istraživanja odnosi se na analiziranje vrsta i načina upotrebe medija, na ukazivanje terminološkog određenja informalnog obrazovanja i na značaj informalnog obrazovanja. Aplikativni cilj nam je bio da utvrdimo – da li su i na koji način građani upotrebljavali medije sa ciljem informalnog obrazovanja.

Kroz istraživačke zadatke smo ispitivali da li su ispitanici, nezavisno od epidemiološke situacije, posvećeni informalnom obrazovanju, da li uviđaju značaj informalnog obrazovanja, da li su bili posvećeni informalnom obrazovanju tokom trajanja karantina, da li su koristili medije sa ciljem informalnog obrazovanja i da li su nastavili sa informalnim obrazovanjem i nakon ukidanja karantina i vraćanja svakodnevnim obavezama.

Kao odgovor na postavljene istraživačke zadatke, postavili smo sledeće hipoteze: pretpostavljali smo da su ispitanici bili posvećeni informalnom obrazovanju, da uviđaju značaj informalnog obrazovanja, da su bili posvećeni informalnom obrazovanju tokom trajanja karantina, da su koristili medije sa ciljem informalnog obrazovanja i da su nastavili sa informalnim obrazovanjem i nakon ukidanja karantina i vraćanja svakodnevnim obavezama.

Zavisnu varijablu činili su stavovi građana o korišćenju medija tokom trajanja karantina sa ciljem informalnog obrazovanja. Nezavisnu varijablu činili su pol, odnosno muški i ženski pol i radni odnos, odnosno zaposleni i nezaposleni.

U teorijskom delu rada je korišćena metoda teorijske analize sa tehnikom analize sadržaja. Relevantni izvori biće dostupna literatura koja govori o značaju informalnog obrazovanja i medijima. U metodološkom delu rada je korišćena petostepena skala procene Likertovog tipa, u svrhu prikupljanja odgovora o upotrebi medija sa ciljem informalnog obrazovanja.

Populaciju i uzorak istraživanja činilo je 100 građana Srbije, odnosno stanovnici Pirota, Niša, Zaječara, Bora, Beograda i Negotina. Ispitanici su bili muškarci i žene, koji su zaposleni ili nezaposleni, nezavisno od starosne strukture. Istraživanje je sprovedeno tokom decembra 2020. godine. Ispitanicima je prosleđen Google upitnik, odnosno skala procene Likertovog tipa na osnovu koje su se utvrdili stavovi ispitanika o značaju medija za informalno obrazovanje.

ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

Podaci prikupljeni pomoću upitnika preko Google diska, obrađeni su u programu SPSS. U istraživanju je učestvovalo ukupno 100 ispitanika, a od ukupnog broja ispitanika, odazvalo se 26 ispitanika muškog pola i 74 ispitanika ženskog pola. Broj zaposlenih koji je učestvovao u istraživanju iznosi 36, dok broj nezaposlenih iznosi 64. Odmah možemo uočiti da je veći broj pripadnica ženskog pola učestvovalo u istraživanju, kao i veći broj nezaposlenih.

Tabela 1: struktura ispitanika u odnosu na pol i status zaposlenosti

		f	%
Pol	Muški	26	26,0
	Ženski	74	74,0
	Ukupno	100	100
Status zaposlenosti	Zaposlen	36	36,0
	Nezaposlen	64	64,0
	Ukupno	100	100

U okviru prvog istraživačkog zadatka, ispitivano je da li su građani Srbije posvećeni informalnom obrazovanju.

Tabela 2: odgovori ispitanika o posvećenosti informalnom obrazovanju

		N	M	sd	t	df	p
Pol	Muški	26	16,03	5,83	-2,23	98	0,30
	Ženski	74	18,20	3,53			

Obradom podataka, došli smo do rezultata da aritmetička sredina (M) za muški pol iznosi 16,03, dok za ženski pol iznosi 18,20. Standardna devijacija (sd) za muški pol iznosi 5,83, dok za ženski iznosi 3,5 (to nam ukazuje da su muški ispitanici uglavnom odgovarali da se u potpunosti slažu, dok su pripadnice ženskog pola u proseku zaokruživale odgovore da su neopredeljene i da se delimično slažu).

Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer p iznosi 0,30 što je veće od 0,05, uz stepen slobode koji iznosi 98. Rezultati nam ukazuju da su i jedan i drugi pol uglavnom posvećeni informalnom obrazovanju, mimo novonastale situacije za vreme zabrane kretanja.

Tabela 3: odgovori ispitanika o posvećenosti informalnom obrazovanju u odnosu na status zaposlenosti

		N	M	sd	t	df	p
Status zaposlenosti	Zaposlen	36	17,08	4,64	-0,96	98	0,57
	Nezaposlen	64	17,95	4,57			

Iz navedene tabele možemo da uočimo da aritmetička sredina (M) za zaposlene iznosi 17,08, dok za nezaposlene iznosi 17,95. Standardna devijacija (sd) za zaposlene iznosi 4,64, dok za nezaposlene iznosi 4,57. To znači da su i zaposleni i nezaposleni na tvrdnje u okviru ovog istraživačkog zadatka odgovarali uglavnom pod rednim brojem 4 (delimično se slažem) i 5 (u potpunosti se slažem).

Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer je p veće od 0,05 i iznosi 0,57 uz stepen slobode 98. Dobijeni rezultati nam ukazuju da su ispitanici uglavnom odgovarali potvrdno na tvrdnje u okviru ovog zadatka, odnosno sa najvišim ocenama, te na osnovu toga, hipotezu da su ljudi posvećeni informalnom obrazovanju potvrđujemo.

U drugom istraživačkom zadatku smo ispitivali da li građani generalno uviđaju značaj informalnog obrazovanja.

Tabela 4: odgovori ispitanika o uviđanju značaja informalnog obrazovanja u odnosu na pol

		N	M	sd	t	df	p
Pol	Muški	26	16,03	3,14	-1,27	98	0,23
	Ženski	74	16,95	2,86			

Iz postavljene tabele možemo da uočimo da aritmetička sredina (M) iznosi 16,03 za muški pol, dok za ženski pol iznosi 16,59. Standardna devijacija (sd) iznosi 3,14 za muški pol, dok za ženski pol iznosi 2,86. Odgovori su se, dakle, kretali na skali od 2 do 3 (delimično se ne slažem i neopredeljen sam). Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer je p veće od 0,05 i iznosi 0,23 uz stepen slobode 98.

Tabela 5: odgovori ispitanika o uviđanju značaja informalnog obrazovanja u odnosu na status zaposlenosti

		N	M	sd	t	df	p
Status zaposlenosti	Zaposlen	36	16,30	2,85	-1,54	98	0,81
	Nezaposlen	64	16,95	2,99			

Obradom odgovora dobijenih u kategoriji *zaposleni* i *nezaposleni*, dobili smo sledeće rezultate: aritmetička sredina (M) za zaposlene iznosi 16,30, dok za nezaposlene iznosi 16,95. Standardna devijacija (sd) iznosi 2,85 za zaposlene, dok za nezaposlene iznosi 2,99. To znači da su se odgovori kretali, prosečno, u rasponu između 2 (delimično se ne slažem) i 3 (neopredeljen sam). Ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer je p veće od 0,05 i iznosi 0,81 uz stepen slobode 98.

Na osnovu ovih rezultata, odnosno odgovora ispitanikâ, hipoteza da ljudi uviđaju značaj informalnog obrazovanja se odbacuje. U prilog tome govori činjenica da je veliki broj ispitanika zaokružio da se delimično ne slaže i da je neopredeljeno.

Trećim istraživačkim zadatkom smo želeli da ispitamo da li su građani bili posvećeni informalnom obrazovanju tokom trajanja karantina.

Tabela 6: odgovori ispitanika o posvećenosti informalnom obrazovanju tokom trajanja karantina u odnosu na pol

		N	M	sd	t	df	p
Pol	Muški	26	17,88	4,76	-1,08	98	0,87
	Ženski	74	19,06	4,79			

Iz navedene tabele možemo da uočimo da aritmetička sredina (M) za ispitanike muškog pola iznosi 17,88, dok za ispitanike ženskog pola iznosi 19,06. Standardna devijacija (sd) za ispitanike muškog pola iznosi 4,76, dok za ispitanike ženskog pola iznosi 4,79. Odgovori na tvrdnje u trećem istraživačkom zadatku su

se kretali između 4 (delimično se slažem) i 5 (u potpunosti se slažem). Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer p iznosi 0,87, što je veće od 0,05, uz stepen slobode koji iznosi 98.

Tabela 7: odgovori ispitanikâ o posvećenosti informalnom obrazovanju tokom trajanja karantina u odnosu na status zaposlenosti

		N	M	sd	t	df	p
Status zaposlenosti	Zaposlen	36	18,61	5,71	-2,32	98	0,01
	Nezaposlen	64	18,84	4,22			

Na osnovu dobijenih rezultata, možemo da uočimo da aritmetička sredina (M) za zaposlene iznosi 18,61, dok za nezaposlene iznosi 18,84. Standardna devijacija (sd) iznosi 5,71 za zaposlene, dok za nezaposlene iznosi 4,22. Dakle, odgovori su se kretali u proseku između 4 (delimično se slažem) i 5 (u potpunosti se slažem).

Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika, jer je p veće od 0,05 i iznosi 0,01 uz stepen slobode 98. Dobijeni rezultati nam ukazuju da se većina ispitanika složila sa tvrdnjama da su bili posvećeni informalnom obrazovanju, te nam najveći broj odgovora ispitanika ukazuje da se hipoteza da su ljudi bili posvećeni informalnom obrazovanju tokom trajanja karantina potvrđuje.

U četvrtom istraživačkom zadatku smo ispitivali da li su ljudi tokom trajanja karantina koristili medije sa ciljem informalnog obrazovanja.

Tabela 8: odgovori ispitanika o korišćenju medija sa ciljem informalnog obrazovanja u odnosu na pol

		N	M	sd	t	df	p
Pol	Muški	26	15,46	5,02	0,14	98	0,11
	Ženski	74	15,32	3,94			

Iz navedene tabele možemo da uočimo da aritmetička sredina za ispitanike muškog pola iznosi 15,64, dok za ispitanike ženskog pola iznosi 15,32. Standardna devijacija iznosi 5,02 za ispitanike muškog pola, dok za ispitanike ženskog pola iznosi 3,94. To znači da su se prosečni odgovori kretali od 3 do 5, odnosno obuhvatali su tvrdnje “neopredeljen sam”, “delimično se slažem” i “u potpunosti se slažem.” Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer p iznosi 0,11, što je veće od standardne vrednosti 0,05. Stepen slobode iznosi 98.

Tabela 9: odgovori ispitanikâ o korišćenju medija tokom trajanja karantina sa ciljem informalnog obrazovanja

		N	M	sd	t	df	p
Status zaposlenosti	Zaposlen	36	15,94	4,64	1,03	98	0,17
	Nezaposlen	64	15,03	3,96			

Iz navedene tabele možemo da uočimo da aritmetička sredina za zaposlene ispitanike iznosi 15,94, dok za ispitanike koji su nezaposleni iznosi 15,03. Standardna devijacija iznosi 4,64 za ispitanike koji su zaposleni, dok za nezaposlene iznosi 3,96. Dobijeni rezultati nam ukazuju da su se prosečni odgovori kretali od 3 (neopredeljen sam), do 5 (u potpunosti se slažem). Statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika ne postoji, jer je p veće od 0,05 i iznosi 0,17, uz stepen slobode 98.

S obzirom na to da je većina odgovora na tvrdnje u okviru ovog istraživačkog zadatka bila pozitivna, što nam ukazuju dobijeni rezultati, hipoteza da su ljudi koristili medije tokom trajanja karantina sa ciljem informalnog obrazovanja se potvrđuje.

U petom, poslednjem istraživačkom zadatku smo ispitivali da li su ljudi nastavili sa korišćenjem medija sa ciljem informalnog obrazovanja i nakon završetka karantina.

Tabela 10: odgovori ispitanika o nastavku korišćenja medija sa ciljem informalnog obrazovanja nakon završetka karantina

		N	M	sd	t	df	p
Pol	Muški	26	14,92	4,64	-1,45	98	0,58
	Ženski	74	16,48	4,72			

U tabeli 9, uočavamo sledeće rezultate: aritmetička sredina za ispitanike muškog pola iznosi 14,92, dok za ispitanike ženskog pola iznosi 16,48. Standardna devijacija iznosi 4,64 za ispitanike muškog pola, dok za ispitanike ženskog pola iznosi 4,72. To znači da su se odgovori u proseku kretali između 4 i 5, odnosno, ispitanici su najviše davali odgovore “delimično se slažem” i “u potpunosti se slažem”. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer je p veće od 0,05 i iznosi 0,58 uz stepen slobode 98.

Tabela 11: odgovori ispitanikâ o nastavku korišćenja medija sa ciljem informalnog obrazovanja i nakon završetka karantina

		N	M	sd	t	df	p
Status zaposlenosti	Zaposlen	36	15,11	4,52	-1,54	98	0,61
	Nezaposlen	64	16,6	4,79			

Iz poslednje tabele možemo da uočimo da aritmetička sredina za ispitanike koji su zaposleni iznosi 15,11, dok za ispitanike koji su nezaposleni iznosi 16,6. Standardna devijacija za prvu kategoriju ispitanika iznosi 4,52, dok za drugu kategoriju ispitanika iznosi 4,79. Odgovori su se, dakle, kretali u rasponu od 4 do 5 (od “delimično se slažem” do “u potpunosti se slažem”).

Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u odgovorima ispitanika, jer je p veće od 0,05 i iznosi 0,61 uz stepen slobode 98. Činjenica da je većina ispitanika zaokružila da se delimično i u potpunosti slaže, i dobijeni rezultati potvrđuju hipotezu da su ljudi nastavili da koriste medije sa ciljem informalnog obrazovanja i nakon završetka karantina.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I DISKUSIJA O DOBIJENIM REZULTATIMA

U teorijskom delu rada, pregledom dostupne, relevantne istraživačke literature, dali smo kratak osvrt na značenje informalnog obrazovanja, na značaj sprovođenja istog, definisali smo medije i utvrdili njihov značaj.

U metodološkom delu smo postavili pet istraživačkih zadataka, koji su se odnosili na ispitivanje da li građani Srbije uviđaju značaj informalnog obrazovanja, da li koriste informalne puteve obrazovanja, da li su se tokom trajanja policijskog časa posvetili svom informalnom obrazovanju i da li su nastavili sa tim aktivnostima kojima su se bavili tokom trajanja karantina.

Rezultati istraživanja su pokazali sledeće: od pet hipoteza, potvrdili smo četiri. Hipoteza koja je odbačena jeste ona o uviđanju značaja informalnog obrazovanja. Ispitanici su mahom davali odgovore koji ukazuju na podatak da ljudi ne obraćaju pažnju na to da li su se podvrgli informalnom obrazovanju ili ne.

Međutim, kada uporedimo teorijske postulate informalnog obrazovanja, odnosno karakteristike koje su na pregled dali autori, ovo ne treba da čudi, jer je jedna od karakteristika informalnog obrazovanja upravo spontani pristup.

Kada se govori o obrazovanju, ljudi mahom imaju asocijaciju na formalno obrazovanje unutar školske institucije. Međutim, to je pogrešno uverenje. U istra-

živačkom zadatku u kojem je ispitivano da li ispitanici uviđaju značaj informalnog obrazovanja, gotovo većina ispitanika je pokazala da zapravo ne uzima u obzir da se obrazovanje može odvijati i van okvira školske ustanove. Svakako, odličan podatak je da ispitanici koriste medije sa ciljem edukacije, te se pretpostavlja da će nakon ovog istraživanja kod ispitanika biti povećana svest o značaju informalnog obrazovanja.

Ostale hipoteze su potvrđene, što ukazuje na to da su ljudi koristili medije sa ciljem informalnog obrazovanja. Mnogi su čitali knjige, pratili kvizove; mnogi su i sami učestvovali u kvizovima na internetu, te je veći broj ispitanika nastavio sa realizacijom ovih aktivnosti i nakon završetka karantina.

Ljudi nisu toliko pridali značaja tome koliko su zapravo obogatili svoja saznanja. Čitanje knjiga, koncentrisanjem na iste, zatim igranje ili praćenje kvizova obogaćuje znanje, a kada se radi na sopstvenom vaspitanju i obrazovanju, ujedno se čovek obogaćuje u pedagoškom smislu.

Ovim istraživanjem, odnosno skalom procene Likertovog tipa, podstakli smo ispitanike na razmišljanje o informalnom obrazovanju. Informalno obrazovanje je koristan vid obrazovanja i treba mu pokloniti pažnju, jer se tako spontano, kroz različite aktivnosti pomaže obrazovnom sistemu i doprinosi se kvalitetnom provođenju vremena.

Celokupna stresna situacija je podsticala ljude da na neki način skrenu misli od svakodnevnice. Zbog toga su se mnogi posvetili onim aktivnostima za koje inače nisu imali vremena.

Kako će slobodno vreme biti provedeno, naročito je imalo psihološkog efekta za vreme trajanja karantina, a na osnovu rezultata istraživanja, možemo slobodno reći da je slobodno vreme tokom vanrednog stanja, doprinelo i pedagoškom obogaćivanju ličnosti građana naše zemlje.

LITERATURA

Adžić, J., Katić, A. i Kekez Kljajić, A. (2016). Validacija neformalnog i informalnog obrazovanja kao pristup povećanju fleksibilnosti u visokom obrazovanju. *Nove tehnologije u nastavi*. XXII Skup trendovi razvoja.

Batarelo Kokić, I. i Kisovar-Ivanda, T. (2014). Utjecaj informacijsko-komunikacijske tehnologije na obrazovanje odraslih osoba sa invaliditetom. *Rasprave i članci*. UDK: 374.7-056.26:004.

Berbić, Kolar, E., Rajšić, B. i Matić, M. (2015). Utjecaj reklame na medijsku pismenost. *Dijete i jezik danas*. *Dijete i mediji: Zbornik radova*.

Cergol Kovačević, K. i Matijević, M. (2015). Informalno učenje i samoprocjene studenata o utjecaju medija na njihovo ovladavanje engleskim jezikom. *Dijete i jezik danas*. *Dijete i mediji: Zbornik radova*. UDK 81'243:316.776.32.

Ljajić, S.H. (2018). Uloga tradicionalnih i savremenih medija u životima dece i mladih. *Sinteze* br. 13, str. 67-76.

Milutinović, J. (2010). Učenje u muzeju. *Povijest u nastavi*. Br. 2 (16), 201-350.

Mikić, M. (2015). Medijska pismenost, mediji kao prijenosioci humanih poruka, ideja, vrijednosti. *Dijete i jezik danas. Dijete i mediji: Zbornik radova*.

Mučalo, M., Šulentić, A. i Jugo, D. (2020). FM radio u vrijeme pandemije bolesti COVID-19: slučaj grada Zagreba i Zagrebačke županije *Medij. istraž.* (26, br.2).

Pavićević, M. i Petrović, D. (2015). Razlike između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta* 9.

Žižek, S. (2020). Pandemija! Novi koronavirus potresa svet. *Kritika*. Godište 1, br. 2.

Dorđe Tomović

Independent researcher

PEDAGOGICAL ENRICHMENT OF KNOWLEDGE-USE OF MEDIA FOR THE PURPOSE OF INFORMAL EDUCATION DURING QUARANTINE

Summary: The aim of this research is to determine whether the respondents used the media for information purposes during the curfew, i.e. the prohibition of free movement. During the prohibition of free movement, many people who did not work tried to fill their free time with useful activities. In addition to gathering information on the epidemiological situation with the Coronavirus, they had the opportunity to enrich their pedagogical knowledge and use the media for educational purposes. The power of the media is constantly being noticed, and in the last few months, we additionally used the media for the purpose of informing about the current situation – epidemiological situation in our country and the world, considering that we have been affected by the Coronavirus epidemic for months. Every day we receive data on the number of infected, tested, new knowledge regarding this infectious disease, as well as the measures taken. Therefore, it was examined whether the respondents used the media for informal purposes during the curfew and in that way performed pedagogical enrichment of knowledge. The results of the research showed that the respondents realized the importance of informal education, and during the curfew they used the media for the purpose of information and education, but that they did not take into account that it is a type of education.

Keywords: media, information, epidemiological situation, pedagogical training, informal education

Ivan Jeremić, *Brod*, mermer, 70x30x07, 2013.

MEDIJI I NAUČNE DOGME

Mojim roditeljima Mimici i Puru

Apstrakt: U tekstu se, sa stanovišta filozofije medija, preispituje reprezentovanje nauke u savremenim medijima, s posebnim naglaskom na promovisanju naučne dogmatike. Naime, savremeni *mainstream* mediji, a neretko i novi mediji, ponašaju se uglavnom nekritički prema nauci i naučnom mišljenju, ne pružajući podsticaje za ozbiljniju valorizaciju aktuelnih naučnih paradigmi, problemsko promišljanje i dijaloški oblik istraživanja naučnih istina. Dakle, dogmatska nauka se u većini medija predstavlja bilo senzacionalistički, površno i fetišistički, izneveravajući osnovni duh nauke. Jer, ukoliko u savremenim medijima ima mesta za nauku, ona je u njima, u većini slučajeva, svedena na medijsku atrakciju (spektakl) ili dogmu. Ovo stoga što u borbi za tržište, publiku i profit, „fotogeničnost” spektakularno-dogmatske nauke u medijima pobeđuje potragu za istinom.

Ključne reči: mediji, nauka, dogmatika, istina, filozofija medija

Tekst ćemo započeti jednim prizorom iz života (filozofije), koji se tiče mogućeg utemeljenja sumnje kao dogme, kao i obratno, u našem vremenu. Ovo stoga što mislimo da je sumnja, naročito ona metoda i dekartovska, drugo lice izvesnosti racionalnog rasuđivanja. Što se, pak, medija tiče, njihova otvorenost za istine, prikazane kao objave, čini ih naročito dogmatičnim, a ujedno i skeptičnim u odnosu na stvarnost na koju, navodno, referiraju. Iako savremeni mediji, kako tvrdi, recimo, Bodrijar (Baudrillard), nemaju veze s istinom, budući da su, kao takvi, autoreferentni, čini se da su njihove objave izvesne i nesporne sa stanovišta jedne opšte logike kapitala. Vratimo se sada našem primeru. Naime, 90-ih godina proteklog veka, na Filozofskom fakultetu u Beogradu, tokom vežbi održavanih u okviru predmeta Antička filozofija, koje je vodio profesor Slobodan Žunjić, jedna od ambicioznijih studentkinja filozofije neočekivano je prekinula njegovo izlaganje pitanjem: „Jeste li sigurni da je tako? Da li ste sigurni?” Nakon kratke stanke, profesor je lapidarno odgovorio: „Nisam siguran, naravno”. A potom je i razložno dodao: „Svaki radikalni skepticizam u osnovi je dogmatizam”, čime je efektno poentirao argumentaciju, razlikujući nesigurnost u znanju od dogmatske sumnjičavosti.

Dakle, šta je naučna dogma i kako se aktuelno predstavlja filozofija/nauka u savremenim sredstvima komuniciranja? Sudeći po uopštenim tumačenjima, dogma je fiksno, posebno versko uverenje, ili skup uverenja za koja se očekuje da će ih ljudi prihvatiti bez ikakvih sumnji.¹ I dalje, dogma u nauci odnosi se, slično, na pravilo, misao, izvesno i neoborivo znanje, odnosno onu logičku, ali i empirijsku istinu koja je izvesna, nesumnjiva i predstavlja „sigurno” znanje. Karakteristični primeri dogmatskih znanja i istina koje vrede do naših dana su, recimo, euklidska geometrija ili Pitagorina (Pythagoras) teorema, za koje se i danas veruje da su nesporne, iako je Pitagorina teorema, koja se, primera radi, u Srbiji izučava još u osnovnoj školi, više puta do sada osporavana.

Istorijski gledano, kako je poznato, filozofsko poimanje dogme izraz je potrebe za izvesnošću i sigurnošću, nalik na nepobitna znanja u geometriji. U tom smislu, i danas se, kao što se to činilo nekada, arhimedovski traga za bar jednom izvesnom tačkom², iz koje bi se, potom, mogao opisati čitav univerzum (znanja). Iz ugla posmatranja savremenika, međutim, za razliku od filozofske antike, posebno nakon razdoblja srednjovekovne filozofije, gde je filozofija načelno smatrana „sluškinjom teologije” („*Philosophia Ancilla Theologiae*”), dogma i dogmatičnost zadobijaju izuzetno negativnu konotaciju, iako su kao načini predstavljanja misaonih i naučnih rezultata, reklo bi se, sveprisutne, kako u oblasti obrazovanja (na svim nivoima), tako i u savremenim medijima, a s obzirom na njihovu proklamovanu informativnu, obrazovnu i kulturalnu funkciju. To, istovremeno, ne znači dogmatsko priklanjanje filozofije sveopštem, pa i saznavnom relativizmu (iako je tzv. postmoderna u tome prednjačila), nego se prvenstveno tiče reflektovanog otklona što se uspostavlja u odnosu na vrednosne stavove savremenih medija, kao i religiozne dogme našeg vremena (misli se, uglavnom, na hrišćanske dogme).

Na prvi pogled, čini se da je nauka, posebno savremena nauka, koja je, kako izgleda, neodvojiva od tehnologije, a čiji deo misaone i stvaralačke prakse na sebe preuzima i veštačka inteligencija (*Artificial Intelligence*, AI), bar kada je predstavnici plan u pitanju, odnosno njeno reprezentovanje u medijima, nespojiva sa dogmatskim mnenjima, odnosno uverenjima. Moderno naučno mišljenje, zajedno s metodologijom, što su ga, delimično odstupajući od prethodne aristotelovske *episteme*, utemeljili Galilej (Galilei), Bekon (Bacon), Dekart (Descartes), Njutn (Newton), Lajbnic (Leibniz), kao i mnogi drugi, direktno je suprotstavljeno srednjovekovnoj religioznoj dogmatici i, makar u filozofiji, do danas predstavlja neprekidno preispitivanje vlastitih temelja (znanja). To, međutim, ne znači da se

1 *Cambridge Dictionary*, Cambridge University Press, UK, 2022, na stranici: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dogma>, pristupljeno: 12.03. 2022.

2 „Da bi pomerio zemaljsku kuglu i preneo je na drugo mesto, Arhimed je tražio samo jednu čvrstu i sigurnu tačku. Tako ću i ja imati pravo da gajim velike nade ako budem dovoljno srećan da pronađem samo jednu izvesnu i nesumnjivu stvar.” Rene Dekart, *Metafizičke meditacije*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012, str. 23.

nauka u potpunosti odrekla dogmatike, tragajući za izvesnim i univerzalnim znanjima.

Možda je bolje reći da je smenom srednjovekovne epistemološke paradigme novovekovnom, religiozna dogmatika supstituisana naučnom, pri čemu je takva zamena uglavnom tumačena kao progresivna tendencija, tj. napredak znanja, a u odnosu na prethodeća religiozna uverenja. No, ova smena nije se dogodila naglo, već je procesualno obuhvatila gotovo čitavu novovekovnu filozofiju. Primera radi, Spinozina (Spinosa) filozofija predstavlja hibridno delo hrišćanske sholastike, nauke (geometrija) i filozofije (metafizika), i jednako je dogmatska, koliko i kritička. Dogmatika u nauci bila je takoreći nesporna sve do Kanta (Kant) koji je, kako je poznato, čitavu filozofiju podelo na dogmatsku i kritičku, dajući prednost ovoj drugoj. Tako je pojam dogme posle Kanta dobio negativnu konotaciju u filozofiji, označavajući nekritičku sigurnost u znanje. Otada su, naravno, i dogme tumačene bilo kao privremena, uslovna znanja, ili kao zablude, opsene i snovi (*dogmatischer Schlummer*) nekritičkog uma.

„Naše doba”, obrazlaže Kant u prvoj *Kritici*, „jeste pravo doba kritike kojoj se mora sve podvrći. Religija na osnovu svoje svetosti i zakonodavstvo na osnovu svoga veličanstva obično žele da je izbegnu. Ali oni tada izazivaju protiv sebe opravdanu sumnju, te ne mogu računati na iskreno poštovanje koje um poklanja samo onome što je moglo izdržati njegovo slobodno i javno ispitivanje.“³ Po Kantovom shvatanju, kritika uma zastupa naučno mišljenje, a njegova dogmatska upotreba vodi do „neosnovanih tvrđenja”, kojima se mogu protivstaviti slična „prividna tvrđenja“; a to, svakako, ne vodi znanju, već skepticizmu,⁴ što smo, kao oprobani manir, ilustrovali primerom navedenim na početku teksta. Ali kod Kanta, takođe, svi kritički zahvati završavaju kao proces utemeljenja metafizike, tj. zasnivanja metafizičkih znanja, te se postavlja pitanje, kao i kod Dekarta, da li methodska sumnja ili, pak, arhitektonika uma zasnovana na sistemskoj kritici saznanjnih moći, ipak završava u onome što je „sigurno” – a to je (naučno) znanje, i, naposletku, da li je i to znanje, u izvesnom smislu, dogmatsko; ili, možda, preciznije rečeno, kao kod Spinoze – i kritičko i dogmatsko? Pre bi se, verovatno, u Kantovom slučaju moglo tvrditi da je kritika ovde mišljena kao onaj metod kojim se dolazi do odgovarajućih saznanja, te da se posao refleksije može zaustaviti tek onda kada je celokupni sistem (metafizičkih) znanja podvrgnut prethodnom temeljnom preispitivanju.

Kada govori o dogmatskim snovima uma, Kant, između ostalog, referira na kosmologiju, jer je ona karakteritična kako za „detinjstvo mišljenja” (starogrčka kosmologija), tako i za savremeno doba (danas bi se to odnosilo na, približno gledano, astronomiju i astro-fiziku, na primer). Prvi korak koji se tiče stvari čistog uma, a tipičan je za njegovo „detinjstvo”, jeste dogmatizam; drugi se odnosi na

3 Imanuel Kant, *Kritika čistog uma*, BIGZ, Beograd, 1976, str. 7.

4 Vid. Isto, str. 44.

skepticizam i svedoči o oprezu pri upotrebi moći suđenja koju je iskustvo podučilo; treći korak počiva na podvrgavanju valorizovanja ne fakta uma, već samog uma, s obzirom na njegovu ukupnu moć prosuđivanja, te valjanosti saznanja, i to onih *a priori*, i „to nije cenzura već kritika uma.“⁵ Sagledano u kontekstu filozofije medija, već ovde bi se mogla povući analogija s medijima – pri čemu bi, nakon njihove dogmatske i skeptičke faze (čija je posledica sveopšti relativizam koji pokreće profit), jedna utemeljena kritika medija bila usmerena ne samo na preispitivanje tzv. činjenica, odnosno informacija koje se plasiraju, već na medije kao takve.

Međutim, i posle Kanta, unutar savremene nauke, generalno uzevši, i dalje provejava svojevrsni dogmatizam u ranijem smislu reči, premda ona (nauka) napreduje upravo tako što preispituje sve što je vredelo u prethodnim epohama i teorijama. „Naučnici se ne odriču lako svojih teorija, iako za njih još nema krućijalnih dokaza pa neki filozofi konstatuju da i verovanje u naučne teorije predstavlja svojevrsnu fundamentalističku veru, slično religioznom verovanju. U vezi s tim Ričard Dokins (Richard Dawkins) kaže: ‘U evoluciju verujemo jer postoje dokazi koji to verovanje podržavaju, a odrekli bi ga se preko noći ako bi se pojavili dokazi koji bi je osporili.’ Majkl Faradej je bio još slikovitiji: ‘Ja svoje pretpostavke držim na vrhovima prstiju tako da ih i najblaži dašak vetra sa novim dokazima može oduvati.’”⁶ Dakle, kritičko preispitivanje i konstantno proveravanje naučnih činjenica i dokaza upravo je onaj put kojim nauka (treba da) odmiče, bežeći od dogmatizma (u kome neretko nekritički završava). Naime, ona tako i nastaje, napredujući i rastući na sopstvenim ruševinama, odnosno na onome što joj je prethodilo, a što je metodskim, tj. kritičkim sredstvima dovela u pitanje. Ukoliko je nauka, zajedno s filozofijom, stalni proces preispitivanja, onda se ona principijelno nigde ne može zaustaviti, i to je njen, kako izgleda, prevashodni zadatak i usud.

Što se, pak, savremenih medija tiče, ukoliko u njima još ima mesta za predstavljanje nauke i njenih otkrića (recimo, u informativnim ili naučnim programima, specijalizovanim emisijama, pokatkad u filmovima, i dr.), pristup nauci, kao i većini ostalih sadržaja, uglavnom je senzacionalistički. Kao sinonimi za savremenu nauku, prikazanu u *mainstream* medijima, najčešće simbolički služe CERN (European Organization for Nuclear Research), različiti tehnološki parkovi i naučno-popularne emisije iz oblasti astronomije, fizike, biologije, i, u poslednje vreme, naročito – iz medicine. Primetno je, zapravo, da u savremenim medijima nauku i naučno mišljenje uglavnom zastupaju prirodne nauke, kao i tehničko-tehnološka otkrića koja su na njima zasnovana. Očevidno je, takođe, da se velika prednost u savremenim medijima daje primenjenim naukama, u odnosu na fundamentalne.

5 Vid. Isto, str. 505.

6 Zoran L. Kovačević, „Nauka nije sveznanje”, Nova galaksija, na stranici: <https://galaksijanova.rs/nauka-nije-sveznanje/>, pristupljeno: 13. 03. 2022.

Sve ovo, verovatno, stoga što dobar deo kritike nauke kao takve pada na stranu društveno-humanističkih nauka, koje su uglavnom potisnute, odnosno nevidljive u medijskom prostoru. Jedan od glavnih razloga za ovakav ishod, koji je krajnje nepovoljan za humanistku i društvene nauke, jeste njihova, generalno uzevši, neprofitabilnost. Slično, površno i mahom nekritičko promovisanje prirodnih i primenjenih nauka u medijima danas za pozadnu ima mahom kapitalističke vrednosti, pri čemu nauka, odnosno učešće u naučnom životu predstavlja, ujedno, i stvar prestiža, kompeticija koje se tiču odnosa moći, kao i spektakularizama, i to u svrhu što bolje prodaje informacija o nauci, u globalnom medijskom prostoru (odnosi se na svemirske politike NASA, Rusije i Kine, na primer).

S obzirom na uslovnu podelu nauka, koja, naravno, utiče i na njihovo (ne) predstavljanje u medijima, postavlja se ili, obratno, prećutkuje se niz etičkih pitanja koja se tiču ne samo služenja nauke čovečanstvu ili tzv. političkim elitama, već i njene učestale zloupotrebe u našem vremenu. Naime, nauka i njoj sapripadne vladajuće dogme postaju neka vrsta bojnog polja između velikih sila, kao i bogatih pojedinica koji nauku u medijima teže da predstavljaju bilo kao simbol moći i progressa ili kao područje pogodno za velike investicije (primera radi, visokoprofitabilna ulaganja u farmakologiju tokom tzv. pandemije, ili u artificijelnju hranu zbog tzv. klimatskih promena). Slično, klasifikacija nauka na egzaktne i tzv. probablističke, takođe provocira mnoštvo pitanja kojima bi trebalo da se bavi etika nauke, kao primenjena etika. Problem je, međutim, u tome što u poslednje vreme upravo naučno polje etike, a naročito primenjene etike, zaposeda veštačka inteligencija, koja pretenduje na zamenu klasičnih teorija odlučivanja algoritamskom praksom, kako u medijima, tako i u drugim oblastima života.

„Naučna istina o kojoj je do sada bilo reči”, kako tvrdi Zoran L. Kovačević, „odnosi (se) na saznanja do kojih se dolazi u egzaktnim, prirodno-matematičkim i tehničkim naukama, a ona su najčešće rezultat eksperimentalnih istraživanja. Međutim, postoje i tzv. probablističke nauke čija su saznanja manje pouzdana, teže proverljiva, a ekstrapolacija je rizična. Ovde su bitne statističke metode i računi verovatnoće jer se radi o veoma složenim ili čak haotičnim sistemima i pojavama. Primer su dugoročna prognoza vremena, kretanje tržišta, ekonomija, istraživanja u domenu sociologije, gde rezultati istraživanja govore o većoj ili manjoj verovatnoći pouzdanosti zaključaka do kojih se dolazi.”⁴⁷ Rečju, one nauke koje više počivaju na verovatnoći i umeću interpretiranja, nego na tzv. „tvrdim” činjenicama, usled njihove nesigurnosti, odnosno nedogmatskih tumačenja i predviđanja, manje su popularne u našem vremenu, zbog čega ih, između ostalog, i nema u dovoljnoj meri u medijima, koji nastoje da steknu poverenje kod konzumenata i korisnika time što u etar plasiraju samo „proverene” činjenice, odnosno aktuelne naučne dogme. Razume se, ovo „pravilo” ne važi za upotrebu veštačke inteligencije u medijima koja pretežno funkcioniše po zakonitostima verovatno-

7 Isto.

će. S druge strane, nauke koje spadaju u korpus neegzaktnih znanja, pogodne su za eksploataciju od strane medijske industrije time što su rasprave o procenama, kao i vrednostima koje zastupaju (najčešće ideološkim), oni potencijalni medijski sadržaji koji podižu gledanost i slušanost programa i emisija, te posećenost internet stranica koje pokreću diskusije o aktuelnim društveno-ekonomskim i političkim temama.

Iz nastavka Kovačevićevog teksta vidi se da tzv. etička pitanja, kako se ona najčešće tretiraju u savremenim medijima, ostvaruju relaciju sa PR-om (*public relations*), kao i marketingom pojedinih naučnih disciplina i usmerenja, iza kojih, naravno, stoje krupni kapital i investicije: „Ovakva podela nauke je značajna i sa etičkog aspekta u komunikaciji s javnošću i donošenju važnih odluka za društvo. Angažujući naučnike na rešavanju složenih ekonomskih i društvenih problema političari od njih često traže brze i konkretne rezultate koje ovi ne mogu uvek da daju imajući u vidu složenost i neizvestan ishod istraživanja.“⁸ Pomenuti članak, naime, sugerise da se odluke koje su bitne za određenu društvenu zajednicu neretko donose na osnovu načina na koji nauka, odnosno naučna istraživanja i otkrića komuniciraju s javnošću. Bilo da je ta javnost stručna ili „emotivna“, očito je da modus reprezentovanja nauke u medijima utiče na donošenje važnih političkih odluka.

Povodom izrečenog, može se zapaziti da nauka u našem vremenu u sve većoj meri zaobilazi etičku konotaciju i utemeljenje, priklanjajući se političko-ideološkim okvirima istraživanja i delovanja ili, pak, etička pitanja dragovoljno prepušta praksi veštačke inteligencije. Štaviše, živimo u dobu u kome je nauka svedena na tržišne principe *on demand*, pri čemu, komunicirajući s javnošću, odnosno medijima, ona pokušava da se opravda opštim, javnim interesima, te brigom za čovečanstvo. Lišavajući se, načelno, etičkog utemeljenja, savremena nauka, zapravo, pokušava da komunicira s globalnim tržištem, dok joj mediji povremeno služe za promociju ciljeva / ishoda istraživanja koji se, zapravo, svode na simplifikovane dogme.

Ovo medijsko redukovanje vodećih naučnih otkrića današnjice na dogme (i algoritme) događa se u kontekstu koji favorizuje konvergiranje između znanja i religije, što je bilo karakteristično za srednjovekovni referentni sistem mišljenja, a očigledno je aktuelno i u našem vremenu. Primer koji se često navodi u štampi, tim povodom, tiče se nagrade koja je dodeljena izumitelju lasera, pioniru u oblasti infracrvene astronomije i nobelovcu, fizičaru Čarlsu Taunu (Townes) – a koji je često isticao značaj vere za nauku – dobivši priznanje, zapravo, za religiozni napredak. Pomenutu nagradu dodelila mu je Templtonova fondacija koja „dece-nijama zastupa uzajamnu konvergenciju nauke i religije“⁹.

8 Isto.

9 Slobodan Bubnjević, „Jednačina dogme“, *Vreme* broj 744, 07. 04. 2005, na stranici: <https://www.vreme.com/mozaik/jednacina-dogme/>, pristupljeno: 15. 03. 2022.

Nasuprot tome, pojedni naučnici, poput fizičara Lorensa Krausa (Krauss), recimo, zalažu se za tzv. „militantni ateizam” nauke,¹⁰ što podrazumeva detabuiziranje (i, shodno tome, dedogmatizovanje) savremene nauke; to, praktično, znači preispitivanje usvojenih istina, a naročito „svetih istina” i tiče se osvojenih sloboda, kako u nauci, tako i u društveno-ekonomskim sistemima u kojima se ona razvija. „Nametanje naučnih istina podriva nauku”,¹¹ tvrdi Kraus. „Isto tako verski stavovi koji zahtevaju imunitet u društvu, podrivaju same osnove moderne sekularne demokratije. Imamo obavezu prema sebi i svojoj deci da se suprotstavimo vlastima – bile one totalitarne, teokratske ili demokratske – koje nameću, ohrabruju, jačaju ili na neki drugi način legitimišu gušenje preispitivanja da bi zaštitile ideje koje se smatraju ‘svetima’”.¹² I zaista, ukoliko se u savremenim medijima, posebno u tzv. *mainstream* medijima, nauka predstavlja javnosti, ona se divinizuje i reprezentuje poput božanstva. Tako, ne samo da nauka i danas koketira s teologijom i religioznim *Weltanschauung*-om, već je u medijima neretko predstavljena u dogmatskom svetlu, kao nesporna, neupitna i „božanska”.

Pored fizike, i u drugim naukama vodi se žestoka bitka za „duše” vernika, a koju u velikoj meri podstiču mediji. Odgovarajuća ilustracija za ideološke ofanzive u nauci, što se dogmatski reflektuju u savremenim medijima, te u obrazovnom sistemu, i najšire uzevši – u javnosti, jeste kompeticija između dve aktuelne paradigme u oblasti prirodnih nauka, od kojih je jedna bazirana na ateizmu, a druga na veri i religioznim osećajima – borba za preovlađujuću interpretaciju, koja se i danas vodi, i ne jenjava u medijima, jeste, dakle, okršaj između darvinizma s jedne, i kreacionizma, s druge strane. I dalje, saznanja koja imaju konotaciju naučnih izvesnosti, a koja danas zadobijaju status dogme su, primera radi, i učenja o DNK i RNK, nezaobilazna u oblasti molekularne biologije.¹³ Slične borbe za preovlađujuću dogmu, vođene uglavnom u štampanim medijima, tiču se i kosmologije – a koje traju od 20-ih godina proteklog veka, pa sve do našeg vremena. Reč je o tumačenju nastanka univerzuma, bilo da je reč o teološkim uverenjima, maskiranim pod vidom nauke, ili, recimo, o poznatoj teoriji tzv. Velikog praska (Big Bang),¹⁴ te jurnjavi za tzv. „božanskom česticom” (Higsov bozon).

10 Vid. Lawrence M. Krauss, „All Scientists Should Be Militant Atheists”, *The New Yorker*, September 8, 2015, na stranici: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/all-scientists-should-be-militant-atheists>, pristupljeno: 15. 03. 2022.

11 Isto, prev: Slobodanka Glišić.

12 Isto.

13 Upor. video: „Infografika: Centralna dogma molekularne biologije”, 11 decembar, 2020, na stranici: <https://ba.voanews.com/a/infografika-centralna-dogma-molekularne-biologije/5695594.html>, pristupljeno: 16.03.2022.

14 Vid. Simon Mitton, „Before the Big Bang became scientific dogma”, *Science*, Vol. 373, No. 6557, na stranici: <https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.abj9479>, pristupljeno: 16. 03. 2022.

Međutim, u štampanim medijima i na internet portalima, ratovanje u nauci, koje se neprekidno vodi između vernika i ateista, pojedini nezavisni novinari i urednici takođe vide kao dogmu – tačnije, kao „dogmu zablude” (*The dogma delusion*). Tako Matju Rajz (Reisz) tvrdi da je pojam ‘rata’ između nauke i religije (a mi bismo dodali – i nauke koja je ‘ateistička’ ili religiozno inspirisana) medijski prihvatljiv.¹⁵ Uprkos tome, smatra ovaj autor, takvo poimanje ili model mišljenja koji, kako izgleda, forsiraju današnji mediji, zapravo je netačan, odnosno nedovoljan je za precizno i korektno reflektovanje iznijansiranih pogleda naučnika, a koji se tiču boga, vere ili sumnje.

Iz rečenog se vidi da se već postojeći dogmatizam u oblastima nauke i religije praktično prenosi u medijsku sferu i tu se nepobitno učvršćuje, jer to, na izvestan način, pogoduje medijskoj eksploataciji ovih sadržaja. O dogmatizaciji nauke i ovakvim podelama, ne samo u nauci, već i u medijima, mi mislimo još radikalnije. Medijima, u stvari, pogoduje svaka vrsta pojednostavljenja i redukovanja mišljenja na uprošćene sadržaje, pošto su oni podložni konzumiranju od strane najšire publike i medijskih korisnika. A to znači da je uprošćeno i dogmatsko reprezentovanje nauke u medijima daleko profitabilnije od problematizovanja i kritičkog preispitivanja pomenutih sadržaja. Čini se, takođe, da se umesto dijaloga o nauci danas u medijima favorizuje već prepoznatljivi naučno-popularni način njenog reprezentovanja, za šta su, svakako, najpogodniji oni sadržaji koji se predstavljaju u formi „objava”. S druge strane, čini se da i samoj nauci, u većini slučajeva, ponajviše odgovara ovakav vid prikazivanja u medijima, tj. komunikacija s javnošću (PR nauke), te njena medijska promocija koja ne manifestuje toliko duh nauke, koliko nauku kao robni medijski proizvod. Uz to, ove „objave” autentično podsećaju na religijske objave „istine”, odnosno njenih dogmatskih medijskih derivata.

Pri svemu ovome, nauka u medijima uglavnom se predstavlja posredstvom stereotipa – kao ozbiljna, i ona delatnost koja se tiče budućnosti čovečanstva (pa čak i njegovog opastanka), odnosno kao zabavna, a pokatkad i kao jedna vrsta naročite uvrnutosti, ludosti (što se posebno odnosi na reprezentovanje naučnika-ca u savremenim medijima), jer se pokazalo da popularizovanje nauke može da se uskladi sa njenim zabavnim karakterom, a to se uklapa u standardizovane matrice tzv. industrije zabave. Za razliku od nauke, međutim, savremena filozofija, u skladu sa svojom osnovnom misijom (potraga za smislom i istinom), uprkos izlaska filozofa „na pozornicu” (Sloterdijk /Sloterdyk/), u velikoj meri izbegla je dogmatizovanje u medijima (delom zato što nije dovoljno prisutna u njima, a delimično i zbog svesnog opiranja spektakularizovanju). Jer, ako se izuzmu Lakan (Lacan), Žižek i drugi malobrojni filozofi koji danas naporedo deluju u medijima i kroz medije, filozofija ipak uspešno odoleva spektakularizaciji i dogmatizova-

15 Vid. Matthew Reisz, „The dogma delusion”, September 23, 2010, na stranici: <https://www.timeshighereducation.com/features/the-dogma-delusion/413553.article>, pristupljeno: 16. 03. 2022.

nju, kako kada je reč o vlastitoj delatnosti (praksi izvan domašaja medija), tako i u medijima. Štaviše, pojedinim svojim spisima ona i sama teorijski doprinosi dedogmatizovanju znanja, njegovom demistifikovanju i kritičkom reflektovanju. Recimo, Kvajnov (Quine) podsticaj raspravi o dogmama u empirizmu¹⁶, u podjednakoj meri može se odnositi na preispitivanje u oblastima koje se tiču kako empirijski motivisane filozofije, tako i savremene, empirijski orijentisane nauke, koja je u sprezi s tehnologijom.

Uprkos nastojanjima filozofije, pa i filozofije medija, da se suprotstavi dogmatskom načinu mišljenja (mnenja), očito ukorenjenom kako u religiji, tako i u savremenoj nauci, čini se da ona danas gubi bitku sa savremenim medijima, kojima veoma pogoduje nekritički odnos prema stvarnosti, budući da su načelno odustali od ideala težnje ka istini, okrećući se profitu, kao jedinog mogućoj i realnoj vrednosti. To, u isto vreme, znači da je dogma, kao svojevrsni sveprisutni i kolektivni obrazac mišljenja, forsiran putem aktuelnih medija, postala takoreći dominantna ukupne, tehnički posredovane, kulture našeg vremena. S ovim u vezi, pojedini istraživači, poput Lajona Šulca (Schulz), na primer,¹⁷ ukazuju na bitne razlike u obrascima mišljenja koji se danas praktikuju, akcentujući, pritom, ona kruta mnenja, koja se, po našem mišljenju, podudaraju sa dogmatskim. Jer, savremenoj medijskoj publici i korisnicima očevidno odgovaraju rigidni modeli mišljenja koji se danas vezuju za nauku.

Naime, pomenuti autor, inače doktorand na Maks Plank institutu u Nemačkoj, a koji je započeo istraživanje dok je bio na UCL-u, tvrdi da su, kako izgleda, dogmatične osobe manje zainteresovane za informacije koje bi mogle da na bilo koji način promene njihovo mišljenje.¹⁸ Međutim, iz istraživanja se ne vidi jasno da li je to zato što im je određeno mišljenje od velike važnosti ili su u igri temeljniji procesi „koji nadilaze određena mišljenja”.¹⁹ Poznato je, zapravo, da dogmatične ljude karakteriše uverenje da njihov pogled na svet odražava apsolutnu istinu, te su tako oni često otporni na promenu stavova i uverenja. Ova tendencija, kako primećuje Šulc, može imati društveni uticaj tako što polarizuje političke, naučne i verske rasprave,²⁰ sučeljavajući jedne dogme s drugima. Međutim, kako uočava autor, kognitivni pokretači dogmatizma, koji su u osnovi ovakvih procesa, još nisu u dovoljnoj meri istraženi i shvaćeni.

16 Vilard Orman Kvajn, „Dve dogme empirizma”, *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2007.

17 Vid. članak „Dogmatic people seek less information even when uncertain”, 23. November 2020, na stranici: <https://www.ucl.ac.uk/news/2020/nov/dogmatic-people-seek-less-information-even-when-uncertain>, pristupljeno: 17. 03. 2022.

18 Isto.

19 Isto.

20 Isto.

Dogmatične osobe, uopšteno uzevši, ne tragaju za istinom, već za nečim sigurnim. I taj privid, odnosno deluziju, pružaju im mediji.²¹ To onda objašnjava odnos ponude i potražnje kada su u pitanju mediji, pošto dogmatični recipijenti od njih očekuju nešto posve utvrđeno i sigurno, što onda nije u skladu sa antidogmatskim naučnim pristupom i misaonim nedoumicama. Poštujući očekivanja takve publike, mediji im naprosto odašilju one informacije koje pružaju privid istine, jer se od informacija, u stvari, uvek traži isto – sigurnost. Na taj način dogme ne samo da se šire etrom, nego se i učvršćuju, te čine gro medijskog informativnog prostora, i to ne samo kada je reč o nauci, već i drugim oblastima društvenog života. To, nadalje, onemogućava kako traganje za novim i različitim informacijama (koje su, najčešće, sa dogmatskog stanovišta gledano, neprihvatljive), tako i pravilno donošenje odluka od strane medijske publike i korisnika, a ujedno dovodi u pitanje i pouzdanost, odnosno kredibilitet samih izvora informisanja.

U isto vreme, dogmatika prikazana u medijima doprinosi i gubljenju javnog poverenja u autentičnu nauku koja ne raspolaže činjenicama i rezultatima što se u medijima mogu plasirati kao dogme. Time, po našem mišljenju, gube i mediji, a i nauka, jer se ono „naučno” u medijima predstavlja ne u obliku fakticiteta i naučnih istina, te valjanog mišljenja i saznanja kao takvog, već, kako rekosmo, u vidu klasične PR objave, ili još preciznije – religijske objave i instant (naučnih) otkrovenja. Naše je uverenje da ovakva promocija nauke u medijima više šteti, nego što koristi i nauci i društvu; nauka se time banalizuje i bitno udaljava od svoje suštine.

Uz to, čini se da se u aktuelnim medijima, a posebno na društvenim mrežama, vodi pravi rat između promotera nauke, s jedne, i pristalica mitskog mišljenja, s druge strane (što je naročito došlo do izražaja tokom proglašene pandemije Covid-19), a koje neretko na slikovit način dovode u pitanje vladajuće naučne dogme. U toj borbi, međutim, mitski nadahnuti kreatori medijskih poruka, uopšte se, takoreći, ne služe racionalnim argumentima (kao, uostalom, ni ovi prvi), već klasičnom persuazivnošću, koja je prevashodno simboličke prirode. Tako na društvenim mrežama prisustvujemo stalnim bitkama, povodom nauke, za vrednosti i uverenja, a koje u osnovi predstavljaju borbu za vladajuću interpretaciju stvarnosti, što u sebi obuhvata sve aspekte života, i zasnovana je na naučnim, anti-naučnim, pseudo-naučnim tumačenjima, ili njihovim kombinacijama, pri čemu se sve one uzajamno teško mogu razlučiti (recimo, nadmetanje između koncepcija da je Zemlja okrugla, odnosno ravna ploča).

S ovim u vezi, primetno je da većina *mainstream* medija, naporedo sa cenzorskim politikama *Hi-Tech* korporacija (Meta, i sl.), nekritički promoviše nauku koja ide u korist njihovog poslovanja, pa tako odbacuje sve što je drukčije, odnosno upitno. Svaka razlika, pritom, doživljava se kao opasna, podrivačka i razarajuća za kapitalizam i njegov odnos prema nauci koji je, u načelu, eksploatatorski. Takođe, ova različitost u odnosu na oficijelnu nauku i njene dogme, u pomenutim

21 Isto.

medijima tretira se kao jedan te isti narativ, koji nužno pada u domen anti-nauke i pseudo-nauke.

U svrhu sprečavanja širenja lažnih vesti (*fake news*) i promovisanja onih koje su, navodno, činjenično, odnosno naučno proverljive, pokrenut je i projekat „Fakeology” („Fejkologija”), koji finansira EU,²² a čiji je glavni predmet istraživanja na koji način se pseudonaučne vesti šire *online* i kako utiču na percepciju, mišljenje i ponašanje korisnika. Dakle, reč je o projektu pokrenutom u oblasti primenjene nauke, a koji se tiče isključivo medijskih analiza, te očekivanih rezultata istraživanja u vidu saznanja kako lažne (nenaučne) vesti utiču na oblikovanje mišljenja, opažanja, vrednovanja i ponašanja građana koji koriste internet i različite društvene mreže. Projekat „Fejkologija”, koji je započeo 2020. godine – usred pandemije, kombinuje postojeća naučna saznanja s novim tehnologijama medijske analitike, kako bi se razvila specifična digitalna alatka koja bi pomogla u detektovanju namerno izazvanih dezinformacija na internetu. On je, reklo bi se, „prirodni” nastavak i logistička podrška prethodnim restrikcijama koje su sprovele društvene mreže poslednjih godina – prevashodno *Twitter* i *Facebook*, u odnosu na one sadržaje koji se ne uklapaju u njihove standarde istine, dogme, odnosno poslovne politike. Naravno, u skladu sa vremenom u kome je nastao, projekat „Fejkologija” fokusiran je na one napise i priloge na internetu koji doprinose širenju lažnih vesti, pre svega u pogledu preispitivanja koja se tiču politika vakcinisanja stanovništva, prvenstveno u EU, ali i šire uzevši.

U najkraćem, „Fejkologija” valja da poveže pseudo-nauku i populizam sa zdravstvenom pismenošću, i to tako što bi se ispitivala ponašanja korisnika lažnih vesti, njihovog mišljenja, opažanja i prosuđivanja. Njen cilj je, kako se navodi, poboljšanje delotvornosti naučne komunikacije, što kao posledicu treba da ima osnaživanje kreatora javnih zdravstvenih politika, kako bi se podržale inicijative zdravstvene pismenosti koje nisu lažne. Ukratko, osnovni doprinos „Fejkologije” bio bi, s jedne strane, adekvatna (društveno-poželjna) naučna komunikacija, a s druge, promovisanje tzv. „zdravstvene pismenosti”, koja je, očevidno, u vezi s medijskim obrazovanjem (*media literacy*), ili bi to trebalo da bude. I dalje, „Fejkologija” valja da poveže velike podatke društvenih medija, a s obzirom na širenje lažnih vesti (analiza mreže, sadržaja i diskursa), s podacima o ponašanju (fokus grupe, stručni intervjui, laboratorijski eksperiment) korisnika, što bi doprinelo saznanjima kako se pseudonauka širi unutar tzv. ekosistema digitalnih medija.

No, u naučnoj zajednici ima mišljenja, odnosno autora-ki koji se s prethodno iznesenim stavovima ne slažu, smatrajući ovakve projekte bespredmetnim (pa čak i štetnim), pošto se sporovi u nauci, *de facto*, nikada ne završavaju i ne mogu se tumačiti jednoznačno. Takođe, u aktuelnoj medijskoj praksi, a s obzirom na pri-

22 Vid. „EU Project : Fakeology”, on March 11, 2020, objavljen pod kišobranom: European Science-Media Hub, na stranici: <https://sciencemediahub.eu/2020/03/11/eu-project-fakeology/>, pristupljeno: 18.03.2022.

jem kod publike, izgleda da tako shvaćena nauka sve više gubi poverenje recipijentata i korisnika medijskih sadržaja, pošto medijsko prezentovanje njenih učinaka, kao i njen ukupni značaj za čovečanstvo, načelno gube bitku sa stvarnošću koja je relevantna za ljude i njihov realni napredak, a ne za kapital.

Pravi izazov za savremenu nauku, pa i njeno prikazivanje u medijima, treba da bude, u stvari, napad na dogmu, odnosno takvo preispitivanje vladajućih stavova u nauci koje ih radikalno dovodi u pitanje, te (pre)usmerava ka značajnim uvidima i naučnim otkrićima. Ostvarenje takvog ideala, međutim, retko srećemo u savremenoj nauci, odnosno u medijima. Na pitanje postavljeno Džonu Gardonu (Gurdon), profesoru emeritusu sa Kembridža: „Kako je bilo, kao mladom naučniku, osporiti naučnu dogmu” u oblasti zoologije, a koji je za svoje naučno postignuće dobio Nobelovu nagradu, odgovor je glasio: „Imao sam sreću da su mi moji eksperimenti pružili priliku da preispitam konvencionalnu dogmu tog vremena. Biti u mogućnosti, to je sam po sebi ogroman podsticaj za nastavak rada u polju. Naravno, moje su rezultate osporili stručnjaci iz tog područja – i to je bilo potpuno opravdano. Kao odgovor, proširio sam svoje eksperimente i koristio genetske markere, što mi je omogućilo da dokažem nerazumne sumnje da su rezultati koje sam izvorno dobio doista valjani.”²³

Navedeni iskaz pokazuje ono što nastojimo da sugerišemo kada je reč o nauci i njenom adekvatnom prikazivanju u medijima. Razumno distanciranje od vladajuće dogme i prezentovanje naučnog života tako da se demonstrira proces preispitivanja, a ne konačni rezultat, s tendencijom otvaranja pitanja koja su u nauci nerazrešena, trebalo bi da je prisutno u medijima, makar u približnoj optici, u kojoj su predstavljeni „nesporni” rezultati istraživanja. U onoj meri, u kojoj je dijalog između različitih stanovišta neophodan za rast nauke, valjalo bi držati i medijsko odstojanje od stanovišta/rezultata savremene nauke. Jer, mediji bi, svakako, trebalo da prate rast i razvoj nauke, ali i da referišu na stvar naučne i svake druge istine.

Ovako sagledana, stvar sa istinom i njenim naučnim konsekvencama, predstavljenim u medijima, bila bi, svakako, poželjna. Ali, situacija je danas složenija nego što to na prvi pogled izgleda. Naime, u dobu vladavine medijske post-istine, a koju su proglasili sami mediji, došlo je do konfuzije ne samo u medijima, već i u naučnoj zajednici. Iako je, u globalnoj naučnoj zajednici, u poslednje vreme, velika pažnja usmerena na poboljšanje komunikacije između naučnika-ca kreatora politika i javnosti, do danas ti naponi, usmereni na poboljšanje sadržaja, pristupačnosti i isporuke naučnih rezultata, po našem mišljenju, nisu zadovoljili kriterijume istinitosnih informacija, odnosno komunikacija bez šuma. Tehnološke, a zapravo strukturalne promene u medijima, kao i dogmatizacija naučnih sa-

23 Michael Schubert, „Challenging Dogma”, *The Pathologist*, 21. 10. 2016, na stranici: <https://thepathologist.com/outside-the-lab/challenging-dogma>, pristupljeno: 17. 05. 2022.

znanja, doprineli su rastu nepoverenja u naučne poduhvate kao takve, te osnažili pogrešnu percepciju znanja u savremenim medijima. Ovoj pojavi doprinelo je i širenje mnoštva lažnih vesti, dezinformacija plasiranih uz pomoć trolova, botova i algoritama, što je, čini se, postala opšta karakteristika funkcionisanja medija u našem vremenu.

I da se, sada već pri kraju teksta, poslužimo jednom metaforom i jednim poređenjem. Prikazivanje nauke u današnjim medijima, a posebno u medijima masovnih komunikacija (televizija, radio, štampani mediji), i nešto manje, na društvenim mrežama, jeste dogmatsko, i to u daleko većoj meri nego što savremena nauka teži dogmatizmu. „Ovekovečenje” aktuelne nauke u medijima, njene gotovo muzejske postavke, uz mnoštvo bleštavih, spektakularnih i, neretko, samo delimično tačnih, površnih ili pogrešnih interpretacija koje realizuju urednici-ce i novinari-ke određenih programa, emisija, priloga, nalik je na njeno pohranjvanje u „Dogmatski sarkofag” („Dogmatic sarcophagus”), pokopan u bazilici sv. Pavla u Rimu oko 340. godine. Poznat kao remek-delo ranohrišćanske umetnosti, ime je dobio zahvaljujući predstavljanju tri figure koje anticipiraju jedan od prvih prikaza božanskog Trojstva, što će se potom učvrstiti kao vodeća hrišćanska dogma. Čini se, naime, da sama ikonografska struktura ovog umetničkog dela „odražava doktrinarnu klimu koja je usledila nakon Nikejskog sabora 325. godine, što je rezultiralo prvom formulacijom trojstvenog ‘Veruju’”.²⁴ Slično kao što mediji danas podržavaju ono versko (a ne kritičko) u nauci – oslonjeno na služenje profitu, umesto znanju koje istražuje i preispituje; akcentujući, pritom, muke i uskrснуće, te nadu u spasenje vernika.

Dakle, savremeni medijski sarkofag, sistemski gledano, sahranjuje i nauku i njene važeće dogme, predstavljajući ih kao nešto retko, pažnje vredno i sveto, te ih „pakuje” i polaže u jedan isti sanduk koj je izložen opijenom pogledu recipijenta. Kao i sve drugo, i nauka je *ovde* i *sada* svojevrsni spektakl, sa svojim emanirajućim dogmama, predstavljenim u vidu vulgarnih „objava” istine, što je, principijelno gledano, u potpunom kontrastu i suprotnosti s duhom nauke. Položaj nauke u savremenim medijima, po našem je uverenju, posve u skladu s metaforom o „dogmatskom sarkofagu” i u relaciji je s pomenutim „veruju”. Ali, postavlja se pitanje kakav je to oblik vere i na čemu je zasnovan? On bi, svakako, trebalo da produbljuje tzv. Google-saznanja, odnosno informacije koje se predstavljaju u instant izdavanju – kao tzv. „znanja na klik” (kao da je reč o nekakvoj dostavi brze hrane); i da savremene vernike „privoli” daljem pretraživanju i izučavanju sadržaja pohranjenih u neograničenoj virtuelnoj biblioteci, odnosno medijateci e-knjiga, časopisa naučnih članaka, predavanja, diskusionih priloga i sl., postavljenih na internetu.

24 “Dogmatic’ sarcophagus”, Vatican Museums, na stranici: https://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/museo-pio-cristiano/sarcofagi-_a-dop-pio-registro/sarcofago-_dogmatico.html, pristupljeno: 18. 05. 2022.

Slično, poznata hrišćanska dogma ovde nam može poslužiti kao polazište za stav koji zastupamo, a povezan je s analogijom što priziva odnos medijskih slika današnje nauke i teoloških postavki koje se tiču prirode znanja (dogmi). To je dogma o vaskresenju, koja je dugo bila pod znakom sumnje hrišćanskih teologa i vernika. Vera u vaskresenje, zapravo, nije mogla da koincidira sa racionalnim znanjima koje je teološko učenje, u ranim razdobljima razvoja, nastojalo da praktikuje naporedo s verom. Upravo ova, racionalnim sredstvima teško „dokaziva” dogma, isprovocirala je velike, viševjekovne teološke rasprave koje traju do danas, a navela je i apologetu Tertulijana (Tertullianus), da na nju, za ondašnje doba vrlo neobično reaguje. Jer, ne samo što se današnja naučna saznanja u medijima tretiraju na apologetski način, kako je to činio još Tertulijan, već su ona zasnovana i na logici koja je u velikoj meri svojstvena medijima. To se, pritom, ne odnosi na puku apologiju znanja, bez dubljih refleksija, konfliktualnosti, dijalektičnosti i uzajamnih sučeljavanja naučnih paradgmi, hipoteza i tumačenja, nego na sam status vere kao znanja, odnosno znanja kao vere.

Ako su Tertulijanova teološka dela mahom i bila polemička, njegova poznata krilatica „Verujem, jer je apsurdno” („Credo quia absurdum est”), adekvatno, po našem mišljenju, ilustruje status i percepciju nauke u savremenim medijima. Ona je, uistinu, zasnovana na paradoksalnoj logici pomenute sentence. Svi oni koji su danas opčinjeni naukom (i propratnim tehnološkim napretkom), nemajući u vidu pozadinski plan zbivanja povezan s profitabilnošću kako medijske industrije, tako i većeg dela savremene nauke, ponašaju se kao Tertulijanovi sledbenici: paradoksalnu logiku i apsurdnost većine otkrića (a koja su tržišno zasnovana) tumače kao očiglednost, nespornost, izvesnost i sigurnost uvida u naučnu, pa i ukupnu društveno-ekonomsku stvarnost. Ukoliko spektakularizovanje savremene nauke zaista vodi u apsurd, onda se njegova medijska „jednačina” može svesti na manipulaciju i bezobrazluk – što je „istina” nerazumnija, to je vera u „progres” jača.

ODABRANA BIBLIOGRAFIJA SA NETOGRAFIJOM

„Dogmatic people seek less information even when uncertain”, 23. November 2020, na stranici: <https://www.ucl.ac.uk/news/2020/nov/dogmatic-people-seek-less-information-even-when-uncertain>.

„Dogmatic’ sarcophagus”, Vatican Museums, na stranici: https://www.musei-vaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/museo-pio-cristiano/sarcofagi-_a-doppio-registro/sarcofago-_dogmatico.html.

„Infografika: Centralna dogma molekularne biologije”, 11 decembar, 2020, na stranici: <https://ba.voanews.com/a/infografika-centralna-dogma-molekularne-biologije/5695594.html>.

Cambridge Dictionary, Cambridge University Press, UK, 2022, na stranici: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dogma>.

Bubnjević, Slobodan, „Jednačina dogme”, *Vreme* broj 744, 07.04.2005, na stranici: <https://www.vreme.com/mozaik/jednacina-dogme/>.

Dekart, Rene, *Metafizičke meditacije*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012.

Kant, Imanuel, *Kritika čistog uma*, BIGZ, Beograd, 1976.

Kovačević, Zoran L., „Nauka nije sveznanje”, *Nova galaksija*, na stranici: <https://galaksijanova.rs/nauka-nije-sveznanje/>.

Krauss, Lawrence M., „All Scientists Should Be Militant Atheists”, *The New Yorker*, September 8, 2015, na stranici: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/all-scientists-should-be-militant-atheists>.

Kvajn, Vilard Orman, „Dve dogme empirizma”, *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogleđi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2007.

Mitton, Simon, „Before the Big Bang became scientific dogma”, *Science*, Vol. 373, No. 6557, na stranici: <https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.abj9479>.

Reisz, Matthew, „The dogma delusion”, September 23, 2010, na stranici: <https://www.timeshighereducation.com/features/the-dogma-delusion/413553.article>.

„EU Project : Fakeology”, on March 11, 2020, objavljen pod kišobranom: European Science-Media Hub, na stranici: <https://sciencemediahub.eu/2020/03/11/eu-project-fakeology/>.

Schubert, Michael, „Challenging Dogma”, *The Pathologist*, 21. 10. 2016., na stranici: <https://thepathologist.com/outside-the-lab/challenging-dogma>.

Divna Vuksanović

University of Arts in Belgrade

Faculty of Dramatic Arts

MEDIA AND SCIENTIFIC DOGMA

Summary: From the standpoint of media philosophy, the text examines the representation of science in modern media, with special emphasis on promoting scientific dogma. Namely, modern mainstream media, and often new media, behave mostly uncritically towards science and scientific opinion, not providing an opportunity for more serious valorization of current scientific paradigms, critical thinking and dialogical form of researching scientific truths. Thus, dogmatic science is presented in most media either sensationalist or uncritical, superficial and fetishistic, betraying the basic spirit of science. In fact, if there is room for science in the modern media, it is, in most cases, reduced to a media attraction (spectacle) or dogma. This is because in the struggle for the market, the audience and profit, the “photogenicity” of spectacular dogmatic science in the media wins the search for truth.

Keywords: media, science, dogmatics, truth, philosophy of media

Ivan Jeremić, *Bez naziva*, kamen, 50x20x25, 2016. Foto: V. Opsenica

ПРИЛОЗИ

Драган Раденовић
Вајар

МЕДИЈИ И НАУКА

Овај рад посвећујем прегалаштву и дубокој бразди коју је узорао Станко Стојиљковић, новинар, оснивач и дугогодишњи уредник научне рубрике листа *Политика*.

*Свако биће је дужно да живи и мисли у уверењу да све може достићи,
раније или касније.*

(Константин Едуардович Циолковски)

Аутор овог експлицитног става је прослављени руски познавалац културе наука, који је срећног грађанина света видео као човека чија личност није подељена унутар себе, нити је устремљена на свет. Он грађанина света види као човека који слободно ужива у радостима које се пружају, непометен размишљањем о смрти, јер је свестан и осећа јединство са онима који долазе после њега.

I

Појединачни човек је сегмент у низу дугачке плетенице науке и културе, од далеких предака из детињства цивилизације, до невидљиве будућности. Природа, Бог и човек постоје у свим вековима између предака и данашњих потомака и отуда препознајемо да је савремена уметност визија нагонског схватања јединства струјања живота у нама и око нас.

Целовити поглед на живот подразумева посебно место за питања естетике. Не постоји метафизички систем који није изводио основне појмове о лепоти: Кант, Шелинг, Хегел, Шопенхауер, Хартман, Ниче – сви су одређивали своју дефиницију уметности са необичном дубином и озбиљношћу.

Данас су пред нама томови естетика независних од метафизике, или делимично зависних од ње. Све ове естетике оспоравају једна другу на темељу класификације естетичких феномена, који у основи леже ван уметности: у

социолошким, етичким, религијским, метафизичким или научним погледима свога времена или се заснивају на анализи постојећих форми. У својим закључцима о суштини лепоте, ове естетике су зависне од науке, јер су непомредно условљене и повезане са изворним представама о стварности.

Неопходно је издвојити естетике, које су у несумњивој предности, с обзиром да феномене уметности разматрају независно од владајућих погледа на свет, на природу и на човека. Оне друге, које одређују критеријуми владајућег система, унапред бирају чињенице које ће тај систем афирмисати и потврђивати. Реалност стварности свакодневно потврђује потребу за императивном дистинкцијом стручних и заинтересованих за ове некритичне и утилитарне теорије уметности, односно естетике.

Међутим, ни независне естетике не могу избећи класификацију, иако принцип класификације не може бити методолошки принцип. Током разраде научно-филозофских метода све је јаснији значај управо метода за доношење општих закључака. Једна те иста група чињеница, у зависности од начина распоређивања, даје серије нејединствених резултата. Теоретичари овог усмерења групу распоређују по логичкој вези или по вези узajамног порекла (генетици), или по градацији доживљаја, који су условљени чињеницама, односно субјективно-психолошком садржајем, или коначно, по моралним или религијским схватањима. Тако постоји сличност општих погледа на музику код Шопенхауера, Ничеа, Ханслика, Хелмхолца, Спенсера. Ови мислиоци дају музици преваходно значење, али са значајним разликама: Шопенхауер види у музици светску вољу, за Ничеа је музика израз античких дионизијских култова, Спенсер у њој види диференцирајуће начело доживљавања, Ханслик интересује историја музике, практични Хелмхолц ствара низове математичких прорачуна и модела. Све ове дефиниције музике разликују се у специфичностима, у начину тј. методу методолошких истраживања: Шопенхауер је метафизичар, Ниче филолог, Спенсер биолог и социолог, Ханслик музички критичар, Хелмхолц физичар и физиолог. Све док не будемо у ситуацији да одредимо могуће методе које ћемо користити, док не утврдимо заједничку скалу поређења и сведемо методолошке резултате на један резултат, нећемо бити у ситуацији да кажемо да ли се наведени мислиоци слажу или разилазе. Ситуација са сликарима или вајарима је неупоредиво сложенија с обзиром на скалу техника, физичких и хемијских особина материјала и технологија, итд. Предмет и посебност ових уметности је преношење естетског утиска, где је суштина садржана у визуелном доживљају и својствима материје од које је настало уметничко дело.

Тако питање дефиниције уметности, као заједничког именитеља цивилизацијског искуства, остаје у границама које су омеђене смислом; естетским садржајем и суштином уметности; њеном логиком и методама односа према овом феномену. Данас се веома често користи теза да је уметност

својеврсна спознаја. Овај приступ је оправдан, јер стваралаштво јесте и спознаја, односно спознаја улази у стваралаштво. Истовремено не би требало изгубити из вида да је неопходно раздвојити спознају од знања. Област знања је област овог или оног искуства оформљеног конкретним методама, односно по логици ствари, знање је наука. На овај начин шире сагледавамо спектар аргумената, који потврђује да је услов искуства ванискуственог порекла, а да су ванискуствене категорије увек категорије разума. Спознаја је знање о знању и она разматра оруђа знања или методе стицања знања. С тим у вези, потребно је подвући да се знање о знању темељи на самосвести, односно у свести која расуђује. Последично, спознаја је самосвест која проучава законе наше спознајне делатности.

II

О коренима видљивих историјских последица развоја науке и филозофије:

ИНДОЕВРОПСКА ОСНОВА ДРЕВНИХ ЦИВИЛИЗАЦИЈА или ВРЕМЕ ЈЕ НЕЗНАЊЕ

Уживај данас

Не питај

за исход мојих дана, или својих,

Леуконојо -

тајна је то, за нас недокучива.

И не упуштај се у несхватљиве прорачуне. (I, 11)

(„ОДЕ”. КВИНТ ХОРАЦИЈЕ ФЛАК 65 – 8 пре Христа, време императора Августа)

Дуг пешчани пут

На дугом ходању,

ухватићу те за рукав као

сенку.

Не мрзи ме, не могу брзо

заборавити старе дане.

Ходам дугим путем

И хватам те за рамена.

Не презири ме, не могу брзо
заборавити добра времена.

(СХИ-КИНГ око 1300-400 пре нове ере; један је од пет конфучијанских класика, утемељивач књиге Ода или песме. Схи-Кинг има триста кинеских народних песама, од најстаријих времена до Конфуција. Схи-Кинг се сматра најаутентичнијим старим текстом кинеске књижевности, истовремено и најлепшим достигнућем кинеске поезије).

У овом нашем добу опасно се приближавамо себи. Готово да можемо да чујемо како Тиресија у Едипу каже „Стани или ћеш себе наћи”... или као када Хилдегарда Бингенска, која у дванаестом веку трага за апсолутним, на крају смешта „универзалног човека” у средиште космоса (графички приказ у Либер Дивинариум Оперум 1164 – 1170). Неколико векова после ауторског дела ове немачке часне сестре настало је познато ремек дело визуелних уметности, цртеж славног Леонарда Да Винчија. Његов, Леонардов човек идеалних пропорција са раширеним рукама и ногама налази се у кружници (која симболично представља свеукупну природу), а коју човек подређује себи. То потврђује актуелне теорије квантног поимања времена, тј. да је физика релативности компатибилна са нашим доживљајем протока времена.

Само неколико векова након што је модерна одбацила вођство античких и средњовековних претходника, нашла се пред дилемом; прилагодити се стварности и ускладити се са њом или научити како да овај свет потчињемо да служи нашем интересу. Кант је одговор на ову дилему формулисао као последње питање филозофије: Шта је човек?

Опредељење за другу могућност, тј. потчињавању стварности, утицало је на развој модерне до садашње потпуне постмодернистичке дезоријентисаности и очаја у правцу релативистичке и нихилистичке безизлазности. Свет који је опседнут сјајем и блештећим појавама, са вредностима у перманентним променама изазваним диктатуром тржишта, нема перспективу, нити будућност. Постмодернизам слави живот без истина, без стандарда, без идеала; безглаво и некритички пропагира лажну стварност. Крах концепта модернистичког прогреса резултирао је опредељењем за Ничеовим постулатом о адекватности онога што јесте и онога што кажемо да јесте. Свет се нашао у оквирима живота који има смисла једино у самоприхваћеним илузијама.

Истине које припадају људском искуству: здравом разуму, математици, науци, метафизици, логици, религији, моралу, уметности... захтевају фундаменталну аргументацију. Парадигма да се истина састоји у адекватности између онога што јесте и онога што кажемо да јесте, у потпуности захтева да логос прилагодимо бићу, а не обрнуто. Аристотел је предлагао да филозофију треба назвати науком о истини.

Разлоге научних истраживања и праксу науке обликују интереси и потребе.

THE OVERTON WINDOW

Овертонов прозор или прозор дискурса је у теорији и пракси актуелног времена постао део доминантне политичке реалности за ефикасну манипулацију људском свешћу. Корени и подстицај за овакву интерпретацију слободе у сфери западне цивилизације, углавном проистичу из помних истраживања деловања Јозефа Гебелса, министра за пропаганду Трећег рајха, из времена другог светског рата. Макино Центар за јавну политику (MacKinas Center for Public Policy) из Мидленда, држава Мичиген у САД, афирмисао се у социолошко-психолошким активностима борбе против табуа, у области практичне примене друштвених наука. Примењујући софистицирани систем наметања друштву идеја, које су првостепено биле потпуно неприхватљиве, кроз шест искуствено потврђених фаза, озакоњују се првобитно апсурдне моралне изопачености природних нормалности. Сада је педофилија пред легализацијом и како ствари стоје, биће заштићена законским санкцијама. У припреми је и прихватање, и у перспективи озакоњење, канибализма и вероватно још неких, за сада невероватних и неприхватљивих изопачености.

Џозефа Овертона, тада потпреседника поменуте америчке аналитичке институције, Макино центра, аутора овог система за манипулацију масама, упознао сам приликом посете Харвард клубу у Бостону, давне 1996. године. У необавезном разговору о принципима Овертоновог прозора, хваљеног од већег броја присутних, на питање које је мени било упућено, одговорио сам да постоји радикално и једноставно решење, за овај, по мом мишљењу, апсурдни и деструктивни однос према стварности: „требало би поред Овертоновог прозора, широм отворити врата разума или Драганова врата, и створити промају, која би целу ту болесну творевину апсурда и апорија, о којима се академски расправља и разговора, одувала заувек”.

III

Археолошки подаци о раним цивилизацијама показују да се њихов развој састојао из две различите фазе: 1) периода дуготрајних текућих промена са очувањем основних параметара, које састављају живот; и 2) од фазе брзих квалитативних скоковитих промена, које су доносиле нове облике привређивања као резултат техничких или културних иновација, проналазака и открића.

Иновације и открића која су утицала на скоковити развитак раних цивилизација били су: коришћење ватре, израда првог оруђа за рад и оружја за борбу: нож, секира, копље, лук и стреле, откриће точка, грнчарског алата, бављење земљорадњом, сточарством, металургија, реч, писмо и број.

Прва и најтемељнија промена, на самом почетку развоја цивилизације, било је буђење интелекта. Друга промена по значају, која је одвојила човека од света животиња, настала је коришћењем речи. Поред осталих, посебно би требало нагласити улогу математичких знања, што је постало основним показатељем интелектуалног и техничког напретка у развоју цивилизације. У нашем времену, математика је постала језик прогреса, на чему се заједно одређују и описују открића у области тачних научних дисциплина.

Несумњиво је да су еволуционе промене цивилизације, по логици, пратиле развој биолошке еволуције, док су скоковите промене представљале степен образовања диригованих мутација. Стратешки развој културе на планети је аналоган траговима палеонтолошких записа.

Многе почетне иновације и проналасци у различитим регионима, логично је, били су у корелацији са временом. Из тог разлога, а на основу артефаката, можемо говорити да су скоковите промене биле синхроне. У многим случајевима, та синхроност је настајала као пратећи облик путева развоја цивилизација. У другим случајевима, синхроност иновација била је условљена преношењем идеја међу древним цивилизацијама, односно распрострањењем идеја из једног центра њиховог пранастанка. На пример: делови једне свеобухватне средине су током расељавања давали импулс развоју цивилизација у новом окружењу, доносећи собом практичне навике и теоријска знања.

Проток времена је убрзао синхронизоване промене као покретаче новог, и ове промене постају све учесталије у знатно каснијим периодима, посебно у доба развоја питагоризма и платонизма на Западу, а сходно томе, развоју филозофских система на Истоку.

А)

Изучавање међусобно блиских, древних и савремених језика и њихова тачна реконструкција, у XVIII и XIX веку допринела је сазнању о јединственој праоснови прајезика, под општим називом индоевропски језици. Истовремено је истраживање на основу антропологијских карактеристика индоевропских народа довело до закључка о њиховој јединственој изворној свеобухватности и једној прадомовини.

Концентрацијом на праћење аналогних идеја и метода у решавању проблема, а на основу фрагмената знања из области математике старих цивилизација: Вавилон, Индије, Кине и Европе, холандски математичар

и историчар математике Бартел Леендерт Ван Дер Варден, закључио је да постоји праизвориште овом знању и да се оно пре 3000 година налазило у централној Европи. Велики број делова математичких система и религиозних термина, посебно оних који су се односили на култ сунца у старим цивилизацијама, омогућило је потврду хипотезе о заједничком прапореку. Сазнање о утицају математике на интелектуалну делатност имало је посебан значај за развој цивилизација. Пратећи пресељавања народа по регионима куда су се у највећој мери распространила математичка знања, Вавилон, и потом Елада, видимо расцвет интелектуалних делатности у општем смислу.

Археолошки докази потврђују миграције народа из средње Европе у Малу Азију, Блиски Исток и Средњи Исток, и обратно. Индоевропљани су се отиснули из Европе на исток у периоду од 3000 година пре Христа, а населили су Индију 2000 година пре Христа. Истовремено је забележен њихов долазак до граница Кине, недуго потом и до предела планинског горја Ирана. Ово потврђује тезе Ван Дер Вардена да је протонаучни центар, који је познавао рана математичка и религиозна знања, постојао у Европи 3000 година пре нове ере. Следбеници религиозних култова, жреци, били су најранији преносиоци ових знања, путујући упоредо са групама и масама народа у друге пределе и делове континента. Многа знања или делови тих знања су нестали током миграционих процеса у зависности од квалитета и броја преносилаца. Током историјских миграција народи су се поделили на народе југа (Балкан, Мала Азија, Сирија и Вавилон), југо-истока (Иран и Индија), југо-запада и запада (Европа) и народе истока (Кина). Карактеристично је да су се у тим регионима развиле аутономне цивилизације.

Сачувани писани и археолошки извори потврђују да се у периоду између трећег и другог миленијума старе ере, најинтензивнија интелектуална делатност, посебно из области математике, одвијала у региону Дворечја, који се из тог разлога може назвати “главним културним центром” тог времена. Математика и њена примена је доминантан и валидан сегмент за упоредну анализу степена развоја одређених цивилизацијских центара. Неопходно је приметити да главни центар није морао бити и политичко-економски центар.

Премештање главних цивилизацијских центара током времена:

- 3500 – 3000 година п.н.е. ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА
- 2500 година п.н.е. СУМЕР; ВАВИЛОН, ЕЛАДА
- 600 година п.н.е. ЈОНИЈА (регија на средишњој обали Мале Азије у данашњој Турској, око града Измира)
- 300 година п.н.е. АЛЕКСАНДРИЈА
- 400 година н.е. СИРИЈА; ИРАН

700 година н.е. ЗЕМЉЕ АРАПСКОГ ГОВОРНОГ ПОДРУЧЈА (ХАЛИ-ФАТ)

1300 година н.е. ЈУЖНА ЕВРОПА

1450 година н.е. ЕВРОПА, стално присуство на северо-западу континента

1900 година н.е. СЈАДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ, ЕВРОПА, Атлантски регион

Коришћење математике и математичког језика било је пресудно за развој науке Запада, док је на Истоку превасходно допринело развоју филозофије.

В)

Разлоге научних истраживања и праксу науке обликују интереси и потребе, што у наше време потврђује најновији израз тоталитарне идеологије Запада. Ово пандемијско искуство тоталитаризма водећих политичких утицаја прети да брзо уништи сва достигнућа и цивилизацијске вредности: слободу размишљања и изражавања, владавину права, позитивну селекцију, итд. иза чега стоји изричита намера уништавања различитих култура. Реч је о достигнутим културним дометима, који су у протеклим вековима допринели процвату економије и човекове хуманитарне градације и високих моралних стандарда. Данашњу стварност карактерише појава масовне цензуре у култури и уметничком стваралаштву. На снази је забрана личне или уметничке интерпретације догађаја и одређених личности. Предњачи уништавање споменика, књига, слика, филмова, графика... Забране позоришних представа у САД, Великој Британији и земљама западне Европе. Посебно су катастрофалне последице и ефекти, који прате ове чињенице у институцијама високог образовања тзв. цивилизованог света. Морални принципи као окосница индивидуалног интегритета сваког појединца и етичке норме постојећих друштвених система, који су имали општи карактер, у потпуности се уништавају и стварају се нови системи вредности, дијаметрално различитог карактера.

О, ДУША, О

На темељима трагова искуства трајања света може се закључити да је однос према суштини свеукупне стварности у људској историји засниван на сазнању да добро и зло нису метафизичке категорије, него морални избор. Те моралне одлуке нису укорене у страху од вечне казне нити у нади за вечитом наградом, већ су условљене потребом човека да истински упозна

творца, тј. феномен настанка ствари око себе и свих бића у познатом свету, односно да упозна самог себе. Велики исламски мудрац Ибн ел Араби је рекао „Онај који познаје своју душу, познаје бога”.

Душа или *psyche* како је називају Грци, *nefesh* како кажу Израелићани, *chi'l* кажу у Кини или *Brahman* у Индији, било да је она Будина природа или *purusom*, да је истог састава као *it* или да је паралела космосу, да путује из тела у тело, да је средиште личне суштине сваког појединца или да је безлична сила која прожима читав свет, она, душа, по општем веровању је сублимат одвојен од тела. То човеково прво веровање је много старије и од веровања у бога. Тачније то веровање је зачело нашу веру у бога.

Ми се рађамо са веровањем да душу поседују људи али и друга бића, што је могуће потврдити применом многих когнитивних процеса, посебно истражујући њихову нагонску склоност ка „дуализму суштине”, тј. да су тело и душа (односно ум) различити по облику и природи. Људи су по веровању у постојање душе рођени верници, јер долазимо на свет са урођеним осећајем, ненаученим, неусиљеним и ненаметнутим, да смо нешто више, а не само тело.

Веровање у теорију великог праска, где се последично расподељују простор и време, где постоји равнотежа између масе и енергије и веровање да је то дело самог случаја, прихватљиво је објашњење за постојање космоса и свега у њему. Настанак света као израз основних својстава материје и енергије, без узрока, вредновања или сврхе јесте варијанта могућег уверења. Исто тако је прихватљиво, али га је и једнако немогуће доказати, постојање животворног духа, који прожима космос и повезује наше душе и све друге душе и све остало што је постојало, што постоји и што ће постојати. Између осталих потврда оваквог става издваја се оно, које су у скорој прошлости дали суфисти тумачењем тевхида, да Бог није творац свега постојећег, већ да је Бог све постојеће. У обиму целокупне популације верника и неверујућих људи, веома је широко прихваћен овакав поглед на стварност света у коме живимо.

Ivan Jeremić, fragmenti izložbe *Negativ*, Galerija U10,
Beograd 2016. Foto: V. Opsenica

Ivan Jeremić, fragmenti izložbe *Negativ*, Galerija U10,
Beograd 2016. Foto: V. Opsenica

© 2016. All rights reserved. V. Opsenica

Ivan Jeremić, fragmenti izložbe *Negativ*, Galerija U10,
Beograd 2016. Foto: V. Opsenica

Иван Јеремић

Иван Јеремић рођен је 1979. године у Смедереву. Докторирао је 2018. године на Факултету примењених уметности у Београду. Дипломирао је 2008. године на Факултету примењених уметности у Београду, на одсеку Примењено вајарство. Имао је пет самосталних изложби и више групних. Ради као наставник Ликовне културе у ОШ.

Поетика стваралаштва Ивана Јеремића везана је за тему животне енергије или *џија* (qi), као надахнућа за елемент скулптуре у технолошки посредованом друштву. Уметник истовремено испитује утицај медија на човека, то јест на његову животну енергију. Наиме, омасовљени утицај медија на „глобалног човека” и дигитална култура остављају последице по његове когнитивне способности. Човек тако доспева у ново окружење, а сложено питање стварности провучено је кроз призму технолошких могућности нових медија. Субверзивним поступком израде скулптуре у камену уметник трага за хибридним елементима у људском несвесном.

У свом раду повезује филозофију медија и преводи у ликовне елементе критички став према утицају нових медија.

Likovni prilozi u Zborniku
Ivan Jeremić

Likovni prilog na koricama
Ivan Jeremić, *Negativ*, mermer, 110x60x03, 2016.

Lektura i korektura
mr Dragana Kitanović

Dizajn korica
Milica Dopuđa

Grafičko oblikovanje
Olivera Tešanović

Priprema i štampa

office@cigoja.com
www.cigoja.rs

Tiraž
100

ISBN 978-86-81712-20-7

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

316.774:001(082)
316.472.4:001(082)

**MEĐUNARODNA naučna konferencija Filozofija medija:
mediji i nauka (2021 ; Beograd)**

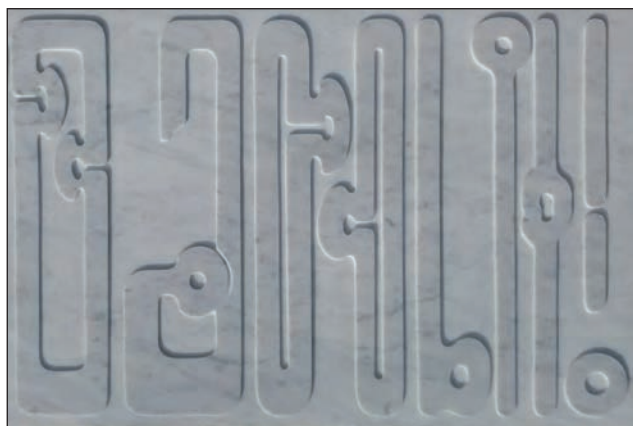
Filozofija medija: mediji i nauka : zbornik radova sa Međunarodne naučne konferencije Beograd, 16-18. septembar 2021. godine / [urednici Divna Vuksanović ... [at al.]]. - Beograd : Estetičko društvo Srbije : NVO Mladi grašak za umetnost, kulturu, medije i društvena pitanja, 2023 (Beograd : Čigoja štampa). - 177 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekstovi na srp., hrv. i bos. jeziku. - Tekst ćir. i lat. - Tiraž 100. - Str. 5: Reč uredništva / Uredništvo. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-81712-20-7 (EDS)

- a) Масовни медији -- Интердисциплинарни приступ -- Зборници
- б) Медијска култура -- Зборници

COBISS.SR-ID 123032073

Zbornik radova
▶▶▶ **2023**

ISBN 978-86-81712-20-7

9 788681 712207